

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Vaiva Markevičiūtė
Intermedialių literatūros studijų programa

**Eroso raiška Jolitos Skablauskaitės romanuose „Brudenis“
ir „Sado sindromas“**

Magistro darbas

Darbo vadovė doc. dr. Birutė Meržvinskytė

Ginti leidžiama _____
2017 m. gegužės 25 d.

Vilnius, 2017

Vaiva Markevičiūtė, *Eroso raiška Jolitos Skablauskaitės romanuose „Brudenis“ ir „Sado sindromas“*: Magistro darbas, vadovė doc. dr. Birutė Meržvinskytė, Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas, 2017, 58.

Raktažodžiai: erosas, eroso vara, eroso projekcija, nesąmoningumas, psichoanalizė, haliucinacija, Jolita Skablauskaitė.

Anotacija

Magistro darbe analizuojami Jolitos Skablauskaitės romanai „Brudenis“ (2006) ir „Sado sindromas“ (2010). Remiantis psichoanalize, erosas suvokiamas kaip malonumo principas ir gyvenimo vara, apimanti sublimuotą meilę menui ir žinojimui, neatskiriama nuo mirties varos. Atskleidžiami romanų protagonistų Brudenio ir Albano, patekusių į eroso galios ir įtampų lauką, vaizdavimo ypatumai. „Brudenyje“ eroso projekcijos neribojamos visuomeninių tabu, įgyja narcisistinį pobūdį. „Sado sindrome“ tabu laikymasis, troškimų išstūmimas tampa konfliktų ir asmenybės skilimo priežastimi. Išgyvenusiam gedulą Brudeniui pavyksta grįžti į fizinę tikrovę. Albano melancholija virsta haliucinacijomis, kludiesiais, kuriais priartėjama prie grynųjų eroso ir tanato varų, netramdomų nei išorinių, nei vidinių instancijų. Darbas gali būti įdomus ir naudingas psichoanalize arba Skablauskaitės kūryba besidomintiems literatūros tyrėjams, studentams.

Turinys

Įvadas.....	3
1. Eroso diskursas	7
2. Eroso projekcijos	17
1.1. Transgresija	17
1.2. Brudenis ir Jovasė.....	19
1.3. Erosas kaip būtinybė kartoti	25
1.4. Albanas ir Moina	30
3. Eroso akligatviai	35
2.1. Gedulas ir melancholija.....	35
2.2. Sado sindromo scenografijos.....	44
Išvados.....	52
Literatūra	54
Summary.....	58

Įvadas

Jolita Skablauskaitė – beveik prieš 30 metų debiutavusi rašytoja, išleidusi septynis romanus, du apsakymų ir vieną poezijos rinkinius. Nepaisant tokio bagažo, jos tekstai nėra išsamiau tyrinėti, nors svarbu pastebėti, kad rašytojos romanai sulaukė kritikų dėmesio – spaudoje pasirodė visų romanų recenzijos. Literatūros tyrinėtojų knygoje galima rasti pavienių straipsnių, kuriuose Skablauskaitės kūryba aptariama bendrais bruožais¹ ar analizuojami ankstyvieji tekstai². Daugiausia dėmesio kritikai skyrė pirmosioms rašytojos knygoms. Pavyzdžiui, antrasis romanas „Mėnesienos skalikas“ (1997) sulaukė aštuonių recenzijų, už jį rašytojai įteikta Žemaitės premija.

Teigti, kad Skablauskaitė kritikų nepastebima, negalima, tačiau mažėjantis dėmesys akivaizdus. Todėl Jūratės Sprindytės keliamas retorinis klausimas: „Kodėl Skablauskaitės kūryba menkai reflektuojama kritikos?“³, yra pagrįstas. Literatūrologė pastebi, kad nors „recenzijų paskiri romanai sulaukia, bet nesama apibendrinančių straipsnių, studijų“⁴. Į Skablauskaitės kūrybą atidžiau pažvelgusios trys literatūros tyrinėtojos: Rima Pociūtė – feminizmo⁵, Irena Ragaišienė – ekokritikos⁶, Jūratė Sprindytė – gotikinės estetikos⁷ aspektais. Tačiau į didesnes, išsamesnes studijas tyrimai neperaugo. Skablauskaitės proza nėra nepastebima studentų – Lietuvos universitetuose apginta daugiau nei dešimt bakaluro ir magistro darbų, kuriuose gvildenami skirtingi rašytojos kūrybos aspektai: fantasmagorija ir magija, ryšys su magiškuoju realizmu ir siaubo literatūra, moters tapatybė, kūniškumas, erdvė, regiono raiška kūryboje, groteskas, pasaulio kūrimo būdai. Platus temų spektras liudija Skablauskaitės romanų daugiasluoksniškumą, juos tyrinėti galima įvairiais aspektais, pasitelkus skirtingas metodines prieigas.

Skablauskaitės prozos tematika iš pirmo žvilgsnio atrodo tradicinė: meilė, aistra, menas, nusikaltimai, mirtis, beprotybė. Vis dėlto tekstai nepriskirtini prie lengvos literatūros, adresuotos plačiam skaitytojų ratui. Romanuose galima rasti populiariosios literatūros bruožų, pavyzdžiui, detektyvo linijų, meilės trikampių, pikantiškų scenų, tačiau detektyvinis pradas romanuose lieka antrame plane, juo nekuriama intriga, o erotika, pasak literatūros tyrinėtojos Jolantos Sereikaitės,

¹ Pavyzdžiui: Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001; Solveiga Daugirdaitė, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai: Moteriškumo reprezentacija naujausioje lietuvių moterų prozoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000; Violeta Kelertienė, *Kita vertus...: Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2006.

² Pavyzdžiui: Jūratė Sprindytė, *Lietuvių apysaka*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996; Ilona Gražytė-Maziliauskienė, *Idėjų inventoriūs: Literatūros kritika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

³ Jūratė Sprindytė, „Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose“, *Colloquia* 25, 2011, 129.

⁴ Sprindytė, 2011, 129.

⁵ Rima Pociūtė, *Modernizmas lietaus šaly*, Vilnius: Homo liber, 2006.

⁶ Irena Ragaišienė, „Pelkė Jolitos Skablauskaitės ir Silvijos Plath kūrinuose“, Irena Ragaišienė, Vijolė Višomirskytė, Indrė Žakevičienė, *Ekokritikos akivarai*, Kaunas: Profesoriaus Broniaus Vaškelių literatūrinės komparatyvistikos centras, 2007, 48–72.

⁷ Sprindytė, 2011, 117.

atsiskleidžia „kaip reginys, prilygstantis fantastiniam mitologiniam ekskursui į pagrindinio herojaus sąmonę“⁸. Erotika minima beveik visose recenzijose, tačiau recenzentų požiūriai į geismų vaizdavimą Skablauskaitės romanuose skiriasi. Daugiausia dėmesio jai skiriama romano „Sado sindromas“ recenzijose. Emilis Milkevičius erosą bando išteisinti: „Laimei, ir sekso scenos parašytos ne taip ir ne tam, kad skaitytojas smagintųsi dėl jų pačių.“⁹ Angelė Jasevičienė juo baisesi: „geismas įgauna iškrypėliškas formas“, juo „imama šlykštėtis, juo persisotinama“¹⁰. Šiame darbe siekiama parodyti, kad Skablauskaitės romanų klampumą ir tamsumą, pabrėžiamą recenzentų ir literatūrologų, lemia ne makabriškos sekso scenos, peržengiančios įvairius tabu, o kuriama atmosfera, veikėjų ir vaizduojamojo pasaulio savitumas, moderniai rutuliojamas pasakojimas ir eroso kalba, sujungianti etinę ir estetinę, kultūrinę ir psichologinę plotmes.

Apie erotikos ir pornografijos santykį posovietinėje lietuvių literatūroje yra rašęs Artūras Tereškinas. Pasak jo, lietuvių literatūroje ėmus rasti erotikai, intelektualai ją sutiko priešiška, supančioti aukštosios kultūros ir folklorizuotų ceremonialų komplekso, kurį sudaro „kūno ir seksualumo baimė, troškimas išgyvendinti seksualizuotus ir seksualinius vaizdinius iš tautinės pasaulėjautos repertuaro, pakeisti juos „padoraus dauginimosi“ ir utopinės „geros“ meilės ortodoksija“¹¹. Išryškinama skirtis tarp šventa-vulgaru, dvasinga-seksualu, o tai, „kas nukrypsta nuo įsivaizduotinos normos, yra seksualiai patologiška ir perversiška“¹². Skablauskaitės kūryboje erotika svarbi nuo pirmųjų romanų, išleistų nepriklausomybės pradžioje. Vėlesniuose romanuose erotika įsigali ir nustelbia kitas temas, sekso scenos aprašomos vis drąsiau ir atviriau. Viename interviu rašytoja pripažįsta, kad paskutiniuose jos romanuose sekso scenų daugėja, ir tokį pokytį motyvuoja su metais ateinančiu pasitikėjimu, drąsa leisti sau daugiau sakyti¹³.

Galima kelti prielaidą, kad drąsi eroso raiška turėjo įtakos, kad Skablauskaitės kūryba liko lietuvių literatūros paribyje. Rašytojos romanai nėra pornografiniai ar erotiniai, skirti bulvariniam skaitytojui, bet jie sunkiai pasiekia akademinis lietuvių intelektualus, kurie (sąmoningai ar ne) priešinasi literatūrai, analizuojančiai geismus, ir yra nusiteikę „prieš kūną ir jo seksualinius troškimus“¹⁴. Nepaisant to, kad aistra ar geismai tapo pagrindine XX a. mąstymo ir rašymo tema, apėmusia didžiausius epochos negatyvumus: kosminę vienatvę, siaubą, etikos neapibrėžtumą, moralę ir karą¹⁵, erosas, apimantis ir erotiką, ir seksualumą, lietuvių literatūroje nėra plačiai

⁸ Jolanta Sereikaitė, „Erdvių ir vaizduotės sandūroje“, *Nemunas* 39, 2011, 6.

⁹ Emilis Milkevičius, „Erosas be dvasingumo aureolės“, *Metai* 12, 2010, 140.

¹⁰ Angelė Jasevičienė, „Pamėkliška Jolitos Skablauskaitės Sodoma ir Gomora“, *Naujoji Romuva* 3, 2010, 93.

¹¹ Artūras Tereškinas, *Kūno žymės: Seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2010, 115.

¹² Tereškinas, 2010, 115.

¹³ Loreta Ripskytė, *Ir Kuisiuose galima parašyti knygą kaip plytą*, prieiga internete: <http://skrastas.lt/?data=2014-11-28&rub=1146671142&id=1417102714>, žiūrėta 2017 05 10.

¹⁴ Tereškinas, 2010, 116.

¹⁵ Paul Gifford, *Love, Desire and Transcendence in French Literature: Deciphering Eros*, Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 2005, 1.

analizuotas. Eroso raiškos Skablauskaitės romanuose analizės tikslas – į šiuos sudėtingus ir dėl to savo skaitytoją sunkiai randančius tekstus pažvelgti ne kaip į nesuvokiamą, nerišlų fragmentų kratinį, bet kaip į meninį konstruktą, turintį savitą galvojimo apie žmogų ir jo veiksmų bei aistrų aiškinimo logiką.

Magistro darbe analizuojami vieni paskutinių Skablauskaitės romanai „Brudenis“ (2006) ir „Sado sindromas“ (2010). Analizei pasirinkti jie, nes vėlyvojoje kūryboje rašytoja ėmė leisti sau kalbėti atvirai. Erosas vaizduojamas kaip gyvenimo vara, gyvybę persmelkianti jėga, peržengianti ribas, neredukuojama nei į kūniškumą, nei į metafizines ar vidines būsenas. Šiai varai būdinga stoka, geismo negatyvumas romanuose įgyja narcisizmo, sadizmo, Edipo komplekso, beprotybės pavidalus. Abiejų romanų fabulų schemas panašios, juose nagrinėjamos tos pačios temos: incestas, mylimosios mirtis ir likusiojo gyvo reakcija į netektį, vaikystės traumų ir šeimos svarba. Svarbu pabrėžti, kad Skablauskaitės kūrybos tyrimuose vyrauja moterų ir moteriškumo temos, ryškios ankstyvuosiuose rašytojos tekstuose. Vėlesniuose romanuose centrinę poziciją perima vyrai, tačiau iki šiol jų paveikslai analizuoti nebuvo. Šio magistro darbo analizės objektas – pagrindinio veikėjo vyro (Brudenio ir Albano) eroso raiška, jai atskleisti pasirinkta psichoanalizės metodinė prieiga.

Darbo tikslas – atidžiau ir išsamiau pažvelgti į vėlyvąją Skablauskaitės kūrybą, jos savitumą aiškinti analizuojant iki šiol netyrinėtą eroso raišką iš vyrų perspektyvos. Darbo uždaviniai: aptarti eroso projekcijas, eroso santykį su kultūros iškeltais draudimais, pagrindinių veikėjų vyrų reakciją į mylimųjų netektį, eroso varos santykį su psichikos aparato dalimis – sąmone ir nesąmoningumo sritimi, id ir superego, taip pat santykį su tanato vara.

Darbą sudaro trys dalys: „Eroso diskursas“, „Eroso projekcijos“ ir „Eroso akligatviai“. Pirmojoje dalyje aptariama eroso samprata, remiantis lietuvių kultūroje įsitvirtinusiems tekstais: Algio Mickūno „Summa erotica“ ir Michelio Foucault „Seksualumo istorija“, pristatomos pagrindinės Sigmundo Freudo psichoanalizės sąvokos. Freudo ir Foucault veikaluose apie eroso sampratą Vakaruose kalbama iš racionalumo ir vyro pozicijos. Mickūno dėmesio centre – kosminis erosas, filosofas lygina Vakaruose ir Rytuose vyraujančius požiūrius: skirtingai nuo Vakarų civilizacijos, kurioje įsitvirtinęs falocentrizmas, Rytuose abi lytys yra lygiavertės, linkstama prie matriarchato.

Antrojoje dalyje analizuojamos protagonistų Brudenio ir Albano eroso projekcijos. Brudenio erosas po motinos mirties nukreipiamas į seserį Jovasę, sesuo suvokiama ne tik kaip *kitas*, bet ir kaip aš pats – analizuojamos narcisizmo apraiškos. Albano eroso objektų pasirinkimui įtaką turi Edipo kompleksas – visos mylimosios pasirenkamos pagal motinos figūrą, taip kartojant geismo patenkinimą ir po jo išstingančią mirtį. Analizuojami Albano ir Moinos santykiai, vyro psichikoje keliantys konfliktą tarp troškimų (id) ir draudimų (superego).

Trečiojoje dalyje analizuojamos pagrindinių veikėjų reakcijos į mylimųjų mirtį – Brudenio gedulas (normali, įveikiama būseną) ir Albano melancholija, kurios jis neįveikia. Negebėdamas susitvarkyti su netektimi, Albanas pasineria į nesąmoningumo sritį – haliucinacijas, kuriose sumišusios vaikystės traumos ir kasdienybės detalės. Nesąmoningai jausdamas kaltę dėl Moinos mirties, Albanas haliucinaciją išgyvena kaip bausmę už geidimą draustino.

1. Eroso diskursas

Eroso samprata priklauso nuo kultūros, laiko, teorinės perspektyvos. Šiame darbe remiamasi literatūros psichoanalitinio supratimo prieigomis, pirmiausia Sigmundo Freudo veikalais. Greta eroso teorijos svarbios kitos pamatinės psichoanalizės sąvokos, susijusios su psichikos struktūra, libido, kultūros iškeltais draudimais, mirties vara ir kt. Freudas mokslinio psichoanalizės teorijų pagrindo ieškojo biologijoje, tačiau svarbu, kad iš biologijos pasiskolintus konceptus jis perkūrė taip, kad jie, atsidūrę literatūrinių tekstų kaimynystėje, įgijo naujas reikšmes ir prarado apibrėžtumą. Psichoanalizės ir biologijos nuotolis fiksuojamas pamatinėmis sąvokomis, pasiskolintomis iš literatūros ir mitų: Edipo kompleksas, narcisizmas, katarsinis metodas, sadizmas, mazochizmas. Psichoanalizės nutolimą nuo biologijos ypač pabrėžė Jacques'as Lacanas, teigęs, kad biologizmo redukavimas yra Freudu darbų tąša. Lacanas akcentavo simbolinę tvarką – atskyrė geismą nuo poreikio, varas nuo instinktų, šeimos struktūrą nuo elementarių biologinių ryšių, įvedė simbolinę, o ne biologinę falos sąvoką ir kt.¹⁶

Tyrimo teorinėms prielaidoms suprasti ne mažiau svarbios kitos trys knygos: Michelio Foucault „Seksualumo istorija“¹⁷, Algio Mickūno „Summa erotica“¹⁸ ir Roland'o Barthes'o „Meilės diskurso fragmentai“¹⁹.

Foucault savo studiją vadina žmogaus geismo analize ir teigia joje bandantis atkurti tiesą apie seksą. Pirmiausia jis pabrėžia dviejų terminų – *ars erotica* ir *scientia sexualis* skirtį. Pasak jo, erotikos menas praktikuojamas kai kuriose visuomenėse – Romoje, Rytuose (Kinijoje, Indijoje, Japonijoje) ir Artimuosiuose Rytuose (arabų-musulmonų kultūrose). Šio meno „tiesa išplaukia iš paties malonumo, suvokiamo kaip tam tikra praktika ir patirtis: jis vertinamas atsižvelgiant į santykį su absoliučiu leidžiamu ir draudžiamu įstatymu ar naudos kriterijumi, bet pirmiausia į jo santykį su savimi pačiu; čia malonumas pripažįstamas kaip toks, o tai reiškia – pagal jo intensyvumą, ypatingą kokybę, trukmę, atspindžius kūne ir sieloje“²⁰. Erotikos menas ilgainiui pradedamas sieti su seksualine praktika ir tarsi apdorojamas iš vidaus. Jis turi likti įslaptintas, bet ne dėl kokios nors gėdos žymės, o dėl to, kad „iškeltas viešumon, jis netektų veiksmingumo ir jėgos“²¹.

Vakarų civilizacija, pasak Foucault, iš pirmo žvilgsnio, jokio *ars erotica* neturi. Joje įsiviešpatavęs *scientia sexualis*, susijęs ne su paslaptimi ar slaptu žinojimu, o su ypatinga valdymo ir žinojimo forma – išpažintimi, iš kurios turėtų išaiškėti tiesa apie seksą. Išpažintis Vakarų

¹⁶ Dylan Ewans, *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*, London, New York: Routledge, 2006, 18–19.

¹⁷ Michel Foucault, *Seksualumo istorija*, vert. Nijolė Kašeliionienė, Renata Padalevičiūtė, Vilnius: Vaga, 1999.

¹⁸ Algis Mickūnas, *Summa erotica*, Vilnius: Apostrofa, 2010.

¹⁹ Roland Barthes, *Meilės diskurso fragmentai*, vert. Jurgita Katkuvienė, Greta Štikelytė, Vilnius: Žara, 2016.

²⁰ Foucault, 1999, 46–47.

²¹ *Ten pat*, 47.

civilizacijoje įsiviešpatavo viduramžiais, kai 1215 m. Laterano susirinkimas reglamentavo atgailos sakramentą, pradėjęs plėtoti išpažinties technikos būdus, apklausos ir kvotos metodus, persekioti asmens veiksmus ir mintis, steigti inkvizicijos teismus. „Visa tai paskatino prisipažinimui suteikti svarbiausią vietą pilietinės ir religinės valdžios teisėtvarkoje“²² ir padėjo išpažinimo kaip vieno labiausiai vertinamų tiesos išgavimo būdų pamatus. Vakarų visuomenė tapo visose srityse (nuo medicinos iki meilės ryšių) išpažįstančia visuomene, kurioje atliekame išpažintį patys, vedini vidinio imperatyvo, arba esame priversti prisipažinti prievarta, taikoma ir sielai, ir kūnui (fiziniai kankinimai Antikoje taikyti vergams, o nuo viduramžių įsigali visuose visuomenės sluoksniuose). Valdžios primestas poreikis prisipažinti, anot Foucault, taip iššaknijęs žmoguje, kad nebeįaučiama, „jog tai – mus tvardančios valdžios padarinys“²³.

Kadangi „nuo krikščioniškosios atgailos atsiradimo seksas buvo privilegijuota išpažinties medžiaga“²⁴, seksualumo diskursas istoriškai susiformavo kaip tiesos išgavimo forma, tiesiogiai susijusi su valdžios, galios, pavaldumo santykiais. Išpažinimo diskursas, susijęs su *scientia sexualis*, nusileidžia ne iš viršaus, kaip *ars erotica* – autoritetas ir jo pagal tradiciją perduodami pamokymai, o iš apačios kaip reikalavimas, įpareigojimas, jėga, taigi – valdžios ir galios apraiška. Išpažinimui reikia instancijos, kuri jo reikalauja, jį vertina, teisia, baudžia ar atleidžia. Taip tiesą garantuoja savotiška priklausomybė, ryšys tarp kalbančiojo ir jo kalbos turinio, pagal kurį jis yra vertinamas ir vertina pats save.

Išpažinimas iki šiol yra diskurso apie seksą pagrindas, nors nuo viduramžių ir pakitęs. Viduramžiais sietas su atgaila, XVIII a. pab.–XX a. jis ėmė prarasti rituališkumą ir pasklido į kitas sritis – šeimos, švietimo, medicinos, teisėtvarkos apibrėžiamus santykius. Pakito jo formos – nuo išpažinties į apklausas, konsultacijas, autobiografijas ir kt. Vienas pirmųjų periferinių seksualumą į literatūrą įvedė Marquis’as de Sade’as, kuris „jau XVIII a. pabaigoje <...> buvo visuotinai pripažintas maniaku ir seksualiniu iškrypėliu, o dėl jo paties gerai aprašytų tipišku patologijos požymių XIX a. psichiatras Richardas von Krafft-Ebingas pačią perversiją „pakrikštijo“ jo pavarde, kuri įėjo į teorinę ir masinę apyvartą, o ilgainiui net gerokai išplėtė savo prasmę“²⁵. Visuomenė atmetė Sade’o aprašomas įvairiausias kraštutines perversijas, markizas buvo atskirtas nuo visuomenės ir pasodintas į kalėjimą bei beprotnamį. Tačiau XX a. Sade’as imtas reabilituoti ir, anot Foucault, Vakaruose ilgainiui susiformavo didžiulis sekso malonumų archyvas, visuomenė „ėmė skatinti grynai asmeniškų malonumų išsipasakojimus ir buvo nusiteikusi juos išklaudyti“²⁶. Prakalbę

²² *Ten pat.*

²³ *Ten pat.*, 49.

²⁴ *Ten pat.*, 50.

²⁵ Krescencijus Stoškus, „Per ekstremalumą kultą – į „kultūrą“ be kriterijų (Pabaiga)“, *Metai* 12, 2013, prieiga internete <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/7371-krescencijus-stoskus-per-ekstremalumu-kulta-i-kultura-be-kriteriju-pabaiga?catid=755%3A2013-m-nr-12-gruodis, žiūrėta 2017 05 16>.

²⁶ Foucault, 1999, 52.

apie keisčiausius malonumų troškimus ir formas, XIX a. psichiatrai juos iškėlė į tiesos diskursą, susijungiantį jau ne su religiniu, kuris kalba apie nuodėmę, išganymą ir amžinybę, o su mokslo – tuo, kuris kalba apie kūną ir gyvenimą²⁷.

Išpažinimas tapo pagrindu psichoanalizės, kurioje prievartinė išpažintis imta derinti su moksline praktika – išpažinimą, slypintį tamsiojoje individo psichikos srityje, iš paciento reikia išplėsti. Analizuojami ir sąmoningai slepiami, neigiami dalykai, ir nesuvokiami, nesąmoningi norai bei troškimai, kurių prasmė išaiškėja apklausiančiojo ir apklausiamąjo bendromis pastangomis. Ištrauktus į dienos šviesą prisiminimus ir norus reikia interpretuoti, taigi apklausiantysis yra ne tik teisėjas, vertintojas (kaip išpažinties atveju), bet ir interpretatorius, t. y. tiesą randantis, savotiškai gaminantis, jo funkcija – hermeneutinė²⁸. Apklausiantysis, išgaudamas prisipažinimą ir jį dešifruodamas, formuoja galios ir tiesos diskursą. Psichoanalizė išpažinimui suteikia tiesos išsakymo ir terapeutines funkcijas. Sekso sritis siejama ne tik su nuodėme ir kalte, taisyklių pažeidimais, bet ir su patologijomis, liguistumu: „tai ne tik laukas, kurio paviršiuje ryškėja kitos ligos, bet ir židinytis nuosavos nozografijos: instinkto, polinkių, vaizdinių, malonumo, elgesio“²⁹.

Pasak Foucault, Vakarų visuomenė, nutraukusi ryšius su *ars erotica*, suformavo *scientia sexualis* ir seksualumą kaip pažinimo objektą. Seksualumo sąvoka, apėmusi kūno, geismų pažinimą, atsirado tik XIX a., tačiau tai nereiškia, kad šio fenomeno nebuvo iki tol. Be to, Foucault neteigia, kad *ars erotica* iš Vakarų civilizacijos išnyko visiškai. Erotikos menui giminiški metodai (mokytojo vadovavimas, patirties intensyvinimas įjungiant kūną ir kt.) buvo naudojami „atliekant krikščioniškąją išpažintį, perkratant sąžinę, ieškant dvasinio ryšio su Dievu ir jo meilės“³⁰. Foucault kelia hipotezę, kad šiandieninis Vakarų *scientia sexualis* gali būti ypač subtili *ars erotica* forma: sumokslinta tiesos gavyba galbūt suintensyvino ir net sukūrė vidinių malonumų, iškėlė naują malonumą – malonumą tiesą žinoti, rodyti visiems, atskleisti, išsakyti, žavėtis, išvilioti iš tamsiosios sąmonės dalies, malonumą būti analizuojamam ir analizuoti pačiam. Malonumą žadina pats diskursas apie malonumą, o *ars erotica* reikėtų ieškoti „mūsų veikloje dauginant ir intensyvinant malonumus, susijusius su tiesos apie seksą gavyba“³¹.

Foucault mintis, kad seksas Vakaruose nuo viduramžių sietas ne tik su biologija ir fiziniu kūnu (krikščionybėje kaip nuodėmė traktuojami ne tik kūniški malonumai, bet ir mintys, troškimai, įsivaizdavimai, judesiai, jungiantys kūną ir sielą³²) tampa Algio Mickūno eroso supratimo išėities pozicija. Mickūnas akcentuoja seksualumo, kaip fizinio kūno ypatybės ir veiklos, ir eroso, kaip kūno ir dvasios vienovės, skirtį ir atskiria erosą nuo seksualumo ir erotikos: „pridengtas įvairiausiomis

²⁷ *Ten pat.*

²⁸ *Ten pat.*, 53–54.

²⁹ *Ten pat.*, 55.

³⁰ *Ten pat.*, 57.

³¹ *Ten pat.*, 58.

³² *Ten pat.*, 18–19.

kaukėmis, įgavęs kitokią raišką, vis dar svarbus, kad ir niekinamas, erosas išliko iki dabar, tiesa, šiek tiek supaprastinta forma – kaip erotika ir seksualumas³³. Panašiai teigia psichoanalitikas Rollo May'us – pasak jo, seksas tapo atskirtas nuo eroso, jie pastatyti vienas prieš kitą: „mes bėgame į sekso pojūčius tam, kad išvengtume eroso aistros“³⁴. Žodžio „erotiškas“ sufiziologinimą pastebi Paulis Giffordas: anot jo, žodis tapęs sinonimu viskam, kas susiję su seksualiniu susijaudinimu³⁵.

Mickūnas seksualumą vadina tik viena eroso formų, funkcionuojančią tada, kai seksualumas suvokiamas ne tik kaip fizinio, biologinio kūno savybė. Jis teigia, kad Vakaruose įsigalėjęs dualistinis žmogaus skirstymas į kūną ir sielą, tačiau ši skirtis negalioja, kai kalbama apie erosą. Erosas apima ir kūną, ir dvasią, jam reikalinga abiejų vienovė, „erosas susijęs su išgyvenamo kūno išraiškomis“³⁶. „Jeigu kūnai būtų vien medžiaginiai, jie iš viso nenorėtų turėti jokių santykių, nebent turėtų praktinių reikalų. Taigi geisdami kito, geidžiame ne medžiaginio, o geidžiančio, aistringo kūno.“³⁷ Seksas gali būti tik viena erotinės aistros išraiškų, kitaip tariant – eroso formų. Mickūnas, pasitelkdamas Freudą, pabrėžia, kad „erosas – tai ne seksas. Seksas be eroso galėtų palaikyti ryšius tik tam tikrą laiką. <...> Seksas neturi tęstinumo: jį sudaro sukauptas biologinis perteklius, išsiliejimas, o paskui mirtis.“³⁸ Svarbu, kad meilė be erotinės aistros taip pat nelaikoma eroso forma. „Nepaisant visų galimų meilės rūšių, ji nesutampa su erosu: meilė – ne tik eroso susiaurinimas, bet ir paneigimas. Jeigu nėra eroso aistros ir ugnies, meilė neturi užtektinai galių išlaikyti dviejų žmonių ar visos šeimos ryšių.“³⁹ Mickūnas brėžia aiškia ribą tarp eroso ir seksualumo. Pastarasis – tik biologinio, fizinio kūno savybė, dažnai neturinti nieko bendro su erosu. Ši skirtis svarbi analizuojant Skablauskaitės romanus, kuriuose veikiančias moteris galima skirstyti į sekso ir eroso objektus. Pirmieji Brudenio ir Albano traktuojami tik kaip kūnai, o su eroso objektais (pavyzdžiui, Jovase ar Moina) siekiama užmegzti erotinį ryšį.

Aptardamas seksualumo sampratą Antikoje, Foucault pabrėžia kūno ir dvasios vienovę ir išskiria tris graikams svarbius dalykus: aktą, geismą ir malonumą, kurių cikliškumui būdinga dinamika: geismas veda į aktą, aktas susijęs su malonumu, malonumas kelia geismą. Trijų pradų sąveika analizuojama atsižvelgiant į intensyvumą, saikingumą arba nesusilaikymą ir į vaidmenų pasiskirstymą arba „poliarumą“ – „subjekto ir objekto, veikiančiojo ir laukiančiojo“⁴⁰, aktyvaus ir pasyvaus. Omenyje reikia turėti, kad tokia samprata išreiškia vyriškąją moralę – parengtą vyrų ir skirtą vyrams⁴¹. Analogišką pasiskirstymą matome analizuojamuose Skablauskaitės romanuose,

³³ Mickūnas, 2010, 11.

³⁴ Rollo May, *Meilė ir valia*, vert. Visvaldas Legkauskas, Vilnius: Vaga, 2010, 77.

³⁵ Gifford, 2005, 3.

³⁶ Dalius Jonkus, „Erosas ir filosofija“, *Kultūros barai* 9, 2010, 106.

³⁷ Mickūnas, 2010, 44.

³⁸ *Ten pat*, 16.

³⁹ *Ten pat*.

⁴⁰ Foucault, 1999, 161.

⁴¹ *Ten pat*, 157–162.

kuriuose į pasaulį žvelgiama vyrų akimis. Romanų protagonistai užima aktyvaus, veikiančiojo subjekto poziciją, moteris mato kaip eroso objektus. Mickūnas pažymi, kad Vakaruose įsigalėjusio falocentrizmo priešybė matoma Rytuose, pavyzdžiui, Indijoje, kur „nė viena lytis neturi viršenybės, nėra vertikalios falokratijos“⁴². Brudenio ir Albano požiūris į moteris – patriarchalinis, jos vyrų matomos kaip objektai, nesvarbu – ar eroso, ar sekso.

Šio darbo tyrimo objektui apibrėžti svarbus Foucault pastebėjimas apie seksualumo ir meilės sampratos kaitą graikų bei romėnų kultūroje. Seksualumas, arba tiesiog lytinis aktas, sietas su santuoka ir dauginimosi funkcija, priklausė deivės Afroditės veikimo sričiai. Dievas Erotas globojo meilę berniukams, kurioje už kūniškus malonumus svarbesnė draugystė, dvasinis ryšys. Ilgainiui ir fizinis malonumas, ir meilė imti jungti kaip vienodai reikalingi santuokai⁴³. Aptardamas Plutarcho „Dialogą apie meilę“, Foucault apibendrina jame išsakomą požiūrį: „Afroditė be Eroto suteikia tik laikiną malonumą, kurį galima nusipirkti už keletą drachmų, bet ir Erotas be Afroditės yra nė kiek ne mažiau netobulas“⁴⁴. Antikos mituose galima rasti eroso ir mirties sąsajų: dievas Erosas – ne tik Afroditės (meilės ir grožio deivės), bet ir Arėjo (karo dievo) sūnus. „Tai reiškia, jog meilė neatskiriamai susijusi su agresija.“⁴⁵

May'us knygoje „Meilė ir valia“ išskiria keturias meilės rūšis: 1) seksą, arba tai, ką galima vadinti aistra, libido, 2) erosą, arba tai, ką galima vadinti meilės vara daugintis arba kurti, 3) filiją, arba tai, ką galima vadinti draugyste, broliška meile, 4) agapę, arba tai, ką galima vadinti meile, atsidavusia kito gerovei, tokios meilės prototipas – Dievo meilė žmogui⁴⁶. „Kiekvieno žmogaus patiriama meilė yra tam tikras šių keturių meilės rūšių įvairių proporcijų derinys.“⁴⁷ Aiškindamas eroso ir sekso skirtį, May'us remiasi Freudu: „Seksą galima gana adekvačiai apibrėžti fiziologiniais terminais – kaip įtampos kaupimąsi kūne ir jos išlaisvinimą. Erosas, priešingai, yra asmeninių ketinimų ir akto prasmės patyrimas. Seksas yra stimulo ir reakcijos ritmas, o erosas – gyvenimo būseną.“⁴⁸

Erosas reiškiasi ne tik per kūną ar kūnų sueitį, jo formos daug įvairesnės – tai ir menas, ir aistra gyventi, ir savimeilė (kaip rašo Roland'as Barthes'as „Meilės diskurso fragmentuose“, „aš geidžiu savo geismo, o mylima būtybė tėra jo įrankis“⁴⁹), (savi)destrukcija. Erosas „pasirodo kaip plotmė, galinti apsupti ir persmelkti kiekvieną siekiamą ar pasiektą tikslą“⁵⁰. Be to, erosas gali reikštis ir žiauriomis formomis, Mickūnas kaip pavyzdžius pateikia žudynes, raganų deginimą ir

⁴² Mickūnas, 2010, 216.

⁴³ Foucault, 1999, 463–472.

⁴⁴ *Ten pat.*, 487.

⁴⁵ May, 2010, 116.

⁴⁶ *Ten pat.*, 41.

⁴⁷ *Ten pat.*

⁴⁸ *Ten pat.*, 87.

⁴⁹ Barthes, 2016, 169.

⁵⁰ Mickūnas, 2010, 66.

pan. Erosas, pasak filosofo, „lemia ir pavydą, neapykantą, graužatį, kerštą, kraujo praliejimą, terorizavimą bei erotikos naudojimą kitiems pavergti, kankinti, pažeminti, įkalinti, sunaikinti ir nužudyti“⁵¹, taip priartėdamas prie vėlyviesiems Freudo veikalams būdingos eroso, peržengiančio malonumo principo ribas, kovojančio, susimaišiusio su mirties, agresijos ir destruktijos vara – tanatu, sampratos.

Tanato varą Freudas sieja su sadizmu, griovimu, naikinimu ir įvardija kaip mirties potraukį. Eroso vara yra prieinamesnė pažinimui. Šiai varai psichoanalitikas priskiria ne tik netramdomus seksualinius potraukius ir iš jų kylančias sublimuotas atmainas, bet ir savisaugos potraukį, priskirtiną jau ne id, o ego sistemai ir iškylantį kaip priešprieša seksualiniams potraukiams, nukreiptiems į konkrečius objektus. Tanato varos siekis – grįžti į nebuvimą, mirti, o eroso – išsaugoti gyvybę, darant ją kuo sudėtingesnę. Freudas kelia prielaidą, kad abu potraukiai nuolat jungiasi ir maišosi. Tačiau kaip šie du potraukiai gali susimaišyti, taip jie ir atsiskiria – viršų pradeda imti kuris nors vienas.

Suvokiant erosą kaip gyvenimo, gyvybės varą, „troškimą, geismą, amžiną siekimą, pastangas plėstis“⁵² ir kaip neatskiriamą nuo mirties varos, apimantį perversijas (sadizmą, mazochizmą) pradą, recenzentų minėtos makabriškos scenos Skablauskaitės romanuose įgyja kitokią prasmę – tampa ne tik paviršiumi, būdingu pornografinėi ar erotinei literatūrai, bet įgyja gelmę ir leidžia kelti prielaidą, kad veikėjų veiksmus motyvuoja aistros, susijusios ne vien su fiziologija, bet kurstančios gyvenimo įtampą ir geismą.

Erosą siejant su gyvybingumu, pagrindiniu geidžiamu objektu tampa ne kito kūnas, koks nors tikslas, o jis pats – pasak Mickūno, erotinis geismas ieško erotinio geismo, „ieško kito aistros: erotinę aistrą traukia kita erotinė aistra, jos įtampa, siaubas, baimė ir negalėjimas nuo jos atsitraukti, pabėgti, kad ir kaip stengtumeisi“⁵³. Vis dėlto pirmiausia atsaką savam erotiniam geismui galima rasti tik per kito aistrą, todėl žmogus ieško, anot Mickūno, to *vienintelio kito* asmens: „Ypatingi bruožai, išraiškos, gestai, ypatinga patrauklumo forma sukuria geidžiamą derinį tik vienam konkrečiam asmeniui.“⁵⁴ Meilė padaro geismą ypatingą, atskiria jį nuo kitų geismų, taip išryškindama vieną geidžiamą ir mylimą objektą kaip svarbiausią, kaip vienintelį, su kuriuo tapatinamasi, kurio geidžiama ne tik kaip kūno, bet kaip visumos.

Erosas, įsižiebęs tarp dviejų žmonių, skleidžiasi aplink, viską įtraukdamas į savo veikimo sritį. Galiausiai jam ima nebeužtekti *vienintelio kito* kurstomos aistros, tada erosas ima ilgėtis pats savęs, trokšti malonumo dėl malonumo. Čia, pasak Mickūno, slypi sadizmo ir mazochizmo pagrindas: geidžiantis žmogus nori savo aistrą patenkinti per kitą, išgauti visą įmanomą erotiškumą (kartais

⁵¹ *Ten pat*, 99.

⁵² May, 2010, 87.

⁵³ Mickūnas, 2010, 45.

⁵⁴ Algis Mickūnas, „Erosas ir mitas“, *Baltos lankos* 7, 1996, 17.

nepaisydamas kito norų ir poreikių, todėl eroso siekis gali būti ir prievarta – bet koku būdu siekti eroso pilnatvės), įerotinti visus kitus kūnus ir apskritai visatą, tačiau susiduria su neįmanomybe. Neradęs pilnatvės kitame, erosas geismus projektuoja į save ir siekia malonumo per kančią, mazochizmą.

Erotiškumas apima žmogų supančią aplinką, todėl „bet koks aistros nuslopinimas koku nors konkrečiu momentu kokioje nors vietoje reiškia jos nuslopinimą apskritai“⁵⁵. Skablauskaitės romanuose anapus malonumo principo patenkama pagrindiniam veikėjui susidūrus su mylimosios mirtimi. Kartu su ja miršta ir namų aplinka, aistra gyventi, dirbti, kurti, apmiršta ir pats pagrindinis veikėjas. Tarsi nelikus mylimosios dingtų dalis tapatybės.

Studijoje „Anapus malonumo principo“⁵⁶ Freudas aptaria malonumo principą ir teigia, kad anapus jo egzistuoja tendencijos, pirmesnės už malonumą ir nuo jo nepriklausomos. Konstatuodamas, kad „visų potraukių tikslas – atkurti ankstesnę būklę“⁵⁷, jis prieina išvadą, kad „visos gyvybės tikslas yra mirtis“⁵⁸. Greta mirties potraukių, tanato (gr. *thanatos*) varos, jis išskiria dar vieną potraukių grupę, kurią galima įvardyti kaip seksualinius potraukius, gyvybės potraukius ar tiesiog eroso (gr. *eros*) varą. Freudas suabejoja ankstesniu savo teiginiu, kad psichikos procesų vyksmą valdo vien tik malonumo principas. Psichikoje esama stiprios malonumo tendencijos, tačiau jai priešinasi tam tikros jėgos ar santykiai. Psichoanalitikas išskiria du nemalonumo atvejus, kurie tiesiogiai kertasi su malonumo principu. Pirmasis yra realybės principas, „kuris, neatsisakydamas ketinimo galų gale pasiekti malonumą, vis dėlto skatina ir įtvirtina patenkinimo atidėjimą, atsisakant ne vienos patenkinimo galimybės ir laikinai pakenčiant nemalonumą ilgame kelyje į malonumą“⁵⁹. Kartais malonumo principas nugali realybės principą ir padaro žalos visam organizmui. Kitas nemalonumo šaltinis „susidaro dėl konfliktų ir skilimų psichikos aparate tuo metu, kai Ego savojoje raidoje siekia aukštesnės sandaros struktūrų“⁶⁰. Pasak Freudo, ne visiems paveldėtiems potraukiams leidžiama reikštis tomis pačiomis psichikos raidos fazėmis. Pasitaiko atvejų, kai atskiri potraukiai ar jų dalys pasirodo nesuderinami su kitais potraukiais, galinčiais susijungti ir sudaryti ego vienovę. Tokiu atveju ego išstumia nesiderinančius potraukius, sulauko juos žemesnėje raidos pakopoje ir laikinai užkerta galimybę būti patenkintiems. „Jeigu jiems vėliau – o išstumtų seksualinių potraukių atveju taip dažnokai nutinka – aplinkiniais keliais pavyksta pasiekti tiesioginį patenkinimą ar jo pakaitalą, tai šią jų sėkmę, kuri būtų buvusi malonumo galimybe, Ego jaučia kaip nemalonumą.“⁶¹

⁵⁵ Mickūnas, 2010, 63.

⁵⁶ Sigmund Freud, „Anapus malonumo principo“, *Anapus malonumo principo*, vert. Antanas Gailius, Vilnius: Vyturys, 1999.

⁵⁷ Freud, 1999, 85.

⁵⁸ *Ten pat*, 86.

⁵⁹ *Ten pat*, 43.

⁶⁰ *Ten pat*.

⁶¹ *Ten pat*, 43–44.

Toks malonumas, Freudo vadinamas neurotišku, aptinkamas analizuojamuose Skablauskaitės romanuose.

Eroso ir malonumo principo sampratos kaita Freudo psichoanalizėje atitinka dviejų psichikos modelių kaitą. Ankstyvuojų periodu Freudas psichikos aparatą skirstė į tris sferas – sąmonę (vok. *das Bewusste*), ikisąmonę (vok. *das Vorbewusste*) ir nesąmoningumą (vok. *das Unbewusste*; į lietuvių kalbą šis žodis kai kur verčiamas kaip *pasąmonė*, šiame darbe vartojamas žodis *nesąmoningumas*, pabrėžiantis, kad ši sfera yra ne po sąmone, o sąmonei lygiavertė psichikos dalis). Sąmoningumas apima tik visiškai tiesioginį ir patikimiausią juslinį suvokimą ir iš vidaus ateinančius reiškinius – tai, kas vadinama jutimais ir jausmais. Psichika yra dinamiška, todėl vaizdiniai gali būti visose trijose sferose, keisti savo vietą. Vaizdiniai, kurie gali pereiti į sąmonę, vadinami latentiniais, jie slypi ikisąmoningumo sferoje ir yra pasiruošę bet kada pereiti į sąmonę. Nesąmoningi vaizdiniai vadinami išstumtais, jie negali patekti į sąmonę, nors jų veikimas joje gali būti jaučiamas. Bandant nesąmoningus vaizdinius ištraukti į sąmonę, jaučiama pasipriešinimo jėga.

Studijoje „Ego ir id“⁶² Freudas psichiką skirsto į id (vok. *Es*), ego (vok. *Ich*) ir superego (vok. *Über-Ich*). Ego – instancija, paklūstanti realybės principui, ji reguliuoja psichikos ryšį su išorės pasauliu, taip pat kontroliuoja visus dalinius procesus, pavyzdžiui, miegą ir sapnų cenzūrą. Ego lemia išstūmimą, taigi išstumtų dalykų ištraukimui iš nesąmoningosios sferos priešinasi pats ego. Neurozė kyla, kai susiduria vientisas sąmoningasis ego ir ego dalis, išstumta į nesąmoningumo sferą. Id, ego ir superego nesutampa su nesąmoningumo, ikisąmoningumo ir sąmoningumo ribomis. Ego apima sąmonę, ikisąmoningumą ir dalį nesąmoningumo. Visa, kas išstumta, priklauso nesąmoningumo sferai, tačiau ne visa nesąmoningumo sfera yra išstumti dalykai. Apibendrintai galima teigti, kad „Ego reprezentuoja tai, ką galima pavadinti protu ir blaivumu, o Id sritis yra jo priešingybė, ten susitvenkia aistros“⁶³. Id sričiai priklauso visi potraukiai, iš čia kyla eroso ir tanato varos, id „seksualinius erotinius siekius jaučia kaip poreikius“⁶⁴. Trečiasis struktūravimo dėmuo – superego, Freudo įvardijamas kaip idealus ego. Superego yra ir sąmoningas, ir nesąmoningas. Tai instancija, atsirandanti nykstant ir išstumiant Edipo kompleksą ir susiformuojanti kaip sąžinė, vidinis moralinis teisėjas, o kartais veikianti ir kaip nesąmoninga kaltė, savęs menkinimas. Moralės atžvilgiu id yra nemoralus, ego siekia būti moralus, o superego – hipermoralus. Be to, superego yra tuo griežtesnis, kuo stipresnis buvo Edipo kompleksas ir tėvas arba jo substitutas (Lacanas superego pavadino sąvoka Tėvo vardas, nurodančia ne tėvą kaip asmenį, o bet kokią autoritetą, ribojantį geismus⁶⁵, – religiją, santvarką, auklėjimą ir kt.). Ego yra veikiamas ir id, ir superego – jam tenka

⁶² Sigmund Freud, „Ego ir id“, *Anapus malonumo principo*, vert. Antanas Gailus, Vilnius: Vyturys, 1999.

⁶³ Freud, 1999, 148.

⁶⁴ *Ten pat*, 152.

⁶⁵ Charles Melma, „Name-of-the-Father“, *International Dictionary of Psychoanalysis*, ed. Alain de Mijolla, USA: Thomson Gale, 2005, 1104.

didžiausias uždavinys išlaviruoti tarp potraukių (id) ir normų (superego). Normaliais atvejais ego valdo žmogaus veiklą, atranda pusiausvyrą tarp id ir superego, tačiau pusiausvyrai sutrikus viršų gali imti kitos psichikos dalys – id, t. y. eroso ir tanato varos, arba superego, t. y. perdėta kaltė, sąžinė, baismės siekis. Skablauskaitės romanuose susiduriama būtent su pusiausvyros sutrikimu.

Eroso vara nepaiso visuomenės nustatytų draudimų, visų pirma apibrėžiančių, su kuo santykiuoti leidžiama, su kuo – ne. Pasak Foucault, erosas ir seksualumas moralinio rūpesčio objektu tapo Antikoje – siekta nubrėžti ribas, nustatyti, iki kokio taško ši veikla gali būti plėtojama⁶⁶. Knygoje „Totemas ir tabu“⁶⁷ Freudas teigia, kad eroso ribojimas apskritai atsirado kartu su kultūra. Skablauskaitės romanuose protagonistai vyrai su erosu susijusias visuomenės nubrėžtas ribas arba perstumia, arba patiria vidinius konfliktus, nes nepaisyti draudimo ir trokštama, ir bijoma.

Freudo teorijoje nevienareikšmiškai apibrėžiamas eroso ir libido sąvokų santykis. Libido sąvoka atsirado jau ankstyvuosiuose jo darbuose, prie jos psichoanalitikas nuolat grįždavo. Pavyzdžiui, studijoje „Trys esė apie seksualumo teoriją“ jis teigia, kad libido yra seksualinis impulsas, analogiškas maitinimuisi ir alkui⁶⁸. Vėlesniame veikalė „Masių psichologija ir ego analizė“ libido apibrėžtas kaip energija tų instinktų, kurie telpa po žodžiu „meilė“⁶⁹, taigi tai eroso varos energija. Tas energijos įkrovas, kurias ego nukreipia į seksualinių siekių objektus, Freudas vadina libido⁷⁰.

Esminis libido teorijos posūkis randamas „Įvade į narcisizmą“⁷¹. Čia Freudas išskyrė dvi svarbias stadijas – ego libido, kai ankstyvojoje vaikystėje, autoerotinėje stadijoje libido energija nukreipta į savąjį ego (tai vadinama narcisizmu), ir objektinį libido, kai seksualinė energija nukreipiama į objektą. Nepatologiniu atveju iš ego libido išaugama, tačiau gana dažnai pasitaiko, kad prie ego libido asmuo grįžta arba į objektinio libido stadiją taip ir nepereinama. Anot Freudo, kuo vienas nukreiptumas pasireiškia labiau, tuo labiau kitas yra slopinamas. Studijoje „Libido tipai“⁷² psichoanalitikas pateikia dar vieną, šiek tiek kitokią libido tipų klasifikaciją – energiją skirsto į erotinę, narcisistinę ir obsesinę. Gryni šie tipai pasireiškia retai, būdingesni atvejai, kai jie susipynę, t. y. pasireiškia kaip erotinis-narcisistinis, erotinis-obsesinis ar narcisistinis-obsesinis

⁶⁶ Foucault, 1999, 163.

⁶⁷ Sigmund Freud, *Totemas ir tabu: Kai kurie sutapimai laukinių ir neurotikų psichikos gyvenime*, vert. Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Vaga, 2010.

⁶⁸ Sigmund Freud, *Įvadas į psichoanalizę: Paskaitos*, vert. Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Vaga, 2009, 324.

⁶⁹ Sigmund Freud, „Group Psychology and the Analysis of the Ego“, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XVIII (1920-1922): Beyond the Pleasure Principle, Group Psychology and Other Works*, 1-283, trans., ed. James Strachey, London: The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, 1955, 90.

⁷⁰ Freud, 2009, 433.

⁷¹ Sigmund Freud, *On Narcissism: An Introduction*, 1914, elektroninė knyga, prieiga internete <http://www.sigmundfreud.net/on-narcissism-pdf-ebook.jsp>, žiūrėta 2017 02 20.

⁷² Sigmund Freud, „Libidial Types“, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XXI (1927-1931): The Future of an Illusion, Civilization and its Discontents, and Other Works*, trans., ed. James Strachey, London: The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, 1961, 217–219.

libido. Su libido glaudžiai susijęs Edipo kompleksas, nes objektinis libido pirmiausia būna nukreiptas į žmogų, kuris patenkina visus vaiko gyvybinius poreikius, t. y. motiną. Be to, vėlesniems psichikos sutrikimams pamatus padeda libido fiksacija infantilinėje stadijoje.

Freudui libido reiškė du pagrindinius dalykus: seksualinį geismą ir seksualinės varos raišką – manifestaciją. Ankstyvuosiuose darbuose psichoanalitikas „darė prielaidą, jog erosas reiškia tą patį, ką ir seksas. Tuo metu autorius laikėsi modelio, jog kiekviename žmoguje yra fiksuotas seksualinės meilės (libido) kiekis ir kad bet kokia kita, ne seksualinė, meilė tiesiog yra seksualumo, kurio *tikslas nuslopintas*, išraiška.“⁷³ Eroso ir libido skirtis išryškėjo vėlyvuosiuose Freudo darbuose, kur jis išskyrė priešpriešą tarp erosu ir tanato varų. Šiame darbe laikomasi sampratos, kad libido sietinas su fiziologija, t. y. seksualinių geismų patenkinimu, kuris labiau susijęs su tanato nei erosu vara, nes patenkintas libido veda į susinaikinimą. O erosas yra gyvybės vara, gelbėjanti libido nuo žūties.

Kalbėjimo apie erosą iš psichoanalizės perspektyvos negalima tapatinti vien tik su fiziniais potraukiais ir projekcijomis į kitus žmones. Freudas pabrėžia, kad ego erosą gali deseksualizuoti, sublimuoti, t. y. libido energiją nukreipti į kitus objektus. Geismas gali būtų nukreiptas į meną, mokslą ar bet kokią kitą veiklą, tiesiogiai nesusijusią su seksualumu, tačiau iš dalies išpildančią erotinius potraukius. Sublimacijos tema svarbi Skablauskaitės romanuose – vaizduojamas veikėjų polinkis į meną, saviraiška per kūrybą: dailę, literatūrą („Brudenis“), architektūrą ir interjero kūrimą („Sado sindromas“). Be to, pagal Freudą, patys romanai yra autorės erosu sublimacija.

Be abejo, Skablauskaitės romanų personažai, jų psichologinės traumos negali būti suvokiamos ir analizuojamos kaip tipinių Freudo neurotikų ar paranojikų. Šiandienos žmogus nebeslopina savo seksualumo „kaip tai prieš Pirmąjį pasaulinį karą darydavo isteriški Freudo pacientai“⁷⁴. Pastebima priešinga tendencija – daug kalbama apie seksą, nesiskundžiama visuomenės primetamais ribojimais, problema tampa ne erosu tramdymas, o jausmo ir aistros trūkumas⁷⁵. Ne visos Freudo keliamos teorinės prielaidos tinkamos kalbant apie šiuolaikinį žmogų, dėl šios priežasties analizėje romano veikėjai neskirstomi į isterikus ar neurotikus, fikcinės figūros netapatamos su empirine autore.

Aptarus skirtingų autorių mąstymą apie erosą, galima apibendrinti, kad šiame darbe laikomasi nuostatos, jog erosas – tai jokių apribojimų nepaisanti vara, kurstanti geismą gyventi, mylėti, kurti. O įrankius analizuoti geismų tramdymo, realizavimo ir sublimacijos būdus suteikia psichoanalizės teorijos.

⁷³ May, 2010, 100.

⁷⁴ *Ten pat.*, 44.

⁷⁵ *Ten pat.*

2. Eroso projekcijos

1.1. Transgresija

Erosas Skablauskaitės romanuose vaizduojamas kaip jokių apribojimų nepaisanti vara. Freudas teigė, kad eroso drausminimas būtinas kultūrai rasti, civilizacijas sukūrė erotinių ir destruktivių impulsų išstūmimas ir sublimavimas. Foucault studijoje „Seksualumo istorija“ apžvelgė Vakarų kultūroje kartu su krikščionyste įsigalėjusius draudimus, apimančius kone visas žmogaus gyvenimo sritis. Tačiau, pasak George'o Bataille'aus, visos ribos yra peržengiamos. Ribų nepaisymo pavyzdys literatūroje – Marquis'as de Sade'as, kurio „perversinė aistra – laisva, alogiška, išskirtinė, individuali ir maištinga“⁷⁶, tokių maištininkų, prie kurių priskirtina ir Skablauskaitė, kūryba priešinga moderniojo žmogaus protui, kuris „yra įstatymleidys, reikalaujantis normų, tvarkos, vienodumo“⁷⁷.

Bataille'aus įtvirtinta transgresijos sąvoka apibrėžia, kad kartais tabu ne paneigiamas, o peržengiamas ir užbaigiamas⁷⁸. Audronė Žukauskaitė, perfrazuodama Slavojaus Žižeko mintis, pabrėžia, kad transgresija nesietina su elementariu kriminaliniu nusikaltimu, nes ji „ne pažeidžia egzistuojančius įstatymus bei normas, bet iš naujo apibrėžia tai, kas laikoma arba laikytina norma“⁷⁹. Viena svarbesnių transgresijos sąlygų yra žmogaus veiklos sąmoningumas – jis turi suvokti, ką daro⁸⁰. Transgresijai svarbi šio darbo įvade išryškinta skirtis tarp eroso ir seksualumo. Erotiniai ar religiniai vaizdiniai vieniems žmonėms iššaukia tradiciniu laikomą elgesį, susijusį su draudimais. Kitai žmonių daliai, kuriai būdinga „atgal į gamtą“ laikysena, draudimai atrodo nenatūralūs. Tačiau transgresija ir „atgal į gamtą“ judėjimas – ne tas pats; transgresija suspenduoja tabu jo neužgniauzdama. Čia slypi erotiškumo ir religijos varomoji jėga⁸¹.

Ne tik Vakarų, bet ir daugumoje kitų kultūrų ypač svarbus incesto tabu, aktualus analizuojamuose Skablauskaitės romanuose. Šiuolaikinėse teorijose incestas tyrinėjamas įvairiais aspektais: biologiniu, biopsichologiniu, antropologiniu, psichoanalitiniu⁸² ir kt. Visus reiškinius apibrėžimus vienija seksualinių santykių tarp žmonių, saistomų artimos giminystės, draudimas⁸³. Freudas, vienas incesto teorijos kūrėjų, pabrėžia šio draudimo, atsiradusio dar pirmykštėse

⁷⁶ Stoškus, 2013.

⁷⁷ *Ten pat.*

⁷⁸ George Bataille, *Erotism: Death and Sensuality*, trans. Mary Dalwood, San Francisco: City Light Books, 1986, 63.

⁷⁹ Audronė Žukauskaitė, *Anamorfozės: Nepamatinės filosofijos problemos*, Vilnius: Versus aureus, 2005, 162.

⁸⁰ David B. Allison, „Transgression and the Community of Sacred“, *The Obsessions of Georges Bataille: Community and Communication*, ed. Andrew J. Mitchell, Jason Kemp Winfree, New York: Sunny Press, 2009, 89.

⁸¹ Bataille, 1986, 36.

⁸² Simona Argentieri, „Incest Yesterday and Today: from Conflict to Ambiguity“, *On Incest: Psychoanalytic Perspectives*, ed. Giovanna Ambrosio, London: Karnac Books Ltd., 2005, elektroninė knyga.

⁸³ „Incest“, *Encyclopædia Britannica*, prieiga internete <https://www.britannica.com/topic/incest>, žiūrėta 2016 10 24.

bendruomenėse, nenatūralumą: „Incesto pagundos nereikėtų taip nepermaldujamai drausti įstatymais ir papročiais, jei ji būtų patikimai natūraliai ribojama.“⁸⁴ Pasak jo, „pirmasis žmonių pasirenkamas objektas visada yra incestinis“⁸⁵. Incestas – Edipo komplekso, turinčio didelės įtakos tolimesniam asmens gyvenimui, pagrindas.

Dažniausiai pabrėžiami incesto bruožai yra *seksualiniai* santykiai tarp *giminystės* ryšių siejamų žmonių, tačiau jo negalima apriboti tik fiziniais veiksmais tarp kraujo giminių. Apie platesnę incesto sampratą užsimena ir Freudas – studijoje „Totemas ir tabu“ jis analizuoja laukines gentis, gyvenančias pagal totemizmo santvarką, kurioje grupę žmonių sieja to paties totemo garbinimas. Pasak psichoanalitiko, „visi, kilusieji iš to paties totemo, laikomi kraujo giminaičiais, sudaro šeimą, ir net tolimiausi giminystės laipsniai šioje šeimoje laikomi absoliučia kliūtimi seksualinei sąjungai“⁸⁶. Kraujo giminystė pakeičiama totemine – fizinius saitus papildo socialiniai. Panašus modelis matyti ir šiandieninėje Vakarų kultūroje, kur totemą pakeičia juridinės sutartys – vaiko globa ar įvaikinimas. Vaiko ir globėjo seksualiniai santykiai taip pat laikomi incestiniais, nors formaliai kraujomaišos nebelieka. Todėl, pasak psichoanalitikės Simonos Argentieri, į šeimos sąvoką reikia žiūrėti atsargiai, šeimos modelį suprasti ne taip siaurai ir analizuoti tai, kas egzistuoja, išlieka arba keičiasi, ir kokios to pasekmės⁸⁷. Absoliučių modelių negali būti, kiekviena šeima yra unikali ir reikalaujanti individualios analizės.

Aptartos platesnės incesto sampratos prireikia analizuojant Skablauskaitės romanus, kuriuose vaizduojama šiuolaikinė Vidurio Europos visuomenė. Iš užuominų galima spręsti, kad romanų laikas ir erdvė – XX pab.–XXI a. Lietuva: minimi vietovardžiai ir laiką atspindintys objektai – mobilieji telefonai, kompiuteriai ir kt. naujosios technologijos, „Brudenyje“ užsimenama apie praėjusius sovietinius laikus. Kai analizuojami žmonių tarpusavio santykiai ir draudimai, svarbu, kokioje kultūroje visa tai egzistuoja, nes tik nuo jos priklauso, kas laikytina normomis, o kas – jų peržengimu⁸⁸. „Kad ir kokios daugialypės ir daugiakryptės būtų individų aistros, reikmės, troškimai, individus visada stengiamasi normalizuoti, įstatyti juos į apibrėžtas seksualines kategorijas“⁸⁹, o „apibrėžimai „normalus“ ir „nenormalus / peržengiantis ribas“ esti kultūriškai reliatyvūs, jie skiriasi skirtingais istoriniais laikotarpiais“⁹⁰.

Pagrindiniai romano „Brudenis“ veikėjai – brolis ir sesuo (vieno tėvo, skirtingų motinų), tėvų netekę ankstyvame amžiuje. Jovasė ir Brudenis atskirai praleidžia ankstyvąją vaikystę ir apie vienas kitą sužino, susitinka ir susipažįsta paauglystėje (Brudeniui tuo metu – apie trylika, Jovasė –

⁸⁴ Freud, 2009, 348.

⁸⁵ *Ten pat.*

⁸⁶ Freud, 2010, 56.

⁸⁷ Argentieri, 2005.

⁸⁸ Karen Horney, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, vert. Irena Jomantienė, Vilnius: Apostrofa, 2004, 13–28.

⁸⁹ Tereškinas, 2010, 12.

⁹⁰ *Ten pat.*

penkeriais metais jaunesnė), tada ir užsimezga jų incestiniai santykiai. Pasak Argentieri, „incestas gali pasireikšti bet kuriame amžiuje – nuo kūdikystės iki latentinio periodo, brendimo, paauglystės ir pilnametystės“⁹¹. Romane „Sado sindromas“ šeimos modelis dar labiau nutolęs nuo tradicinio – suaugusio vyro Albano ir paauglės Moinos kraujo giminytė nesieja – vyras merginą tarsi įsidukrina, taigi juos sieja socialiniai, sutartiniai tėvo ir dukters santykiai.

Romanuose skiriasi ne tik šeiminei padėtis, bet ir incesto raiška. Nors daugelis tyrinėtojų incesto pagrindu laiko seksualinius santykius, reikia pastebėti, kad šis potraukis fiziškai ne visada realizuojamas ir psichoanalizėje neretai siejamas su fantazija ir psichologiniais konfliktais⁹², ypač – Edipo kompleksu. Freudas pabrėžia, kad incestas pirmiausia yra pagundos, nuo kurių laukinių genčių žmonės saugojasi įvairiausiais būdais: ribojamas berniuko bendravimas su motina ir seserimi ar mergaitės su tėvu ir broliu, vengiama brolio žmonos, draudžiama bendrauti su uošve. Tokius papročius ir paprotinius draudimus Freudas vadina vengimu⁹³. Vengiama draudžiamų objektų, kad išplieskianti aistra sau atsako ieškotų tarp žmonių, su kuriais santykiauti leidžiama. Skablauskaitės romanuose incesto pagundoms ir eroso varai pasiduodama tik „Brudenyje“. Matomas transgresijos judesys – incesto draudimas sąmoningai peržengiamas, tačiau nuo visuomenės slepiamasi. „Sado sindromas“ Albanas ribų neperžengia, savo troškimų nerealizuoja. Jo meilė Moinai primena Foucault analizuotą graikų meilę berniukams, siejamą su erosu, – abu subjektai gauna naudos, juos sieja abipusė draugystė, tačiau fizinis kontaktas nėra būtinas⁹⁴.

1.2. Brudenis ir Jovasė

„Brudenyje“ nematyti priešinimosi incestui, kuris žmogui įdiegiamas kultūros, nes Brudenis savęs nelaiko Vakarų kultūros dalimi. Jo tapatybė formuojama iš keleto įvaizdžių. Pirmiausia ją apibrėžia vardas: „Jo vardas Brudenis, t. y. Prūsija (Brudennen abir Brutin).“ (B, 14) Šaknį „Brut(d)en“ turintys žodžiai, kalbant apie prūsus, minimi XVI a. Simono Grunau rašytoje „Prūsijos kronikoje“⁹⁵. Prūsijos ir prūsų atsiradimo istorijoje minima, kad skandų žemes atidavus gotams, skandų karaliais laikyti Brutenis (kituose šaltiniuose vadinamas Brudeniu, Pruteniu) ir Vaidevutis nutarė trauktis iš tų žemių ir su visa gentimi persikraustė į Ulmiganiją ir, čia aptikę iki tol nežinotą tautą, ją užvaldė, kraštą pervadino į Brutėniją (*Brutenia*) ir karaliumi paskyrė Vaidevutį, o Brutenis tapo krivių krivaičiu – antru po dievo. „Be jo valios jie nieko nedarydavo ir neturėdavo teisės daryti.

⁹¹ Argentieri, 2005.

⁹² Roger Peron, „Incest“, *International Dictionary of Psychoanalysis*, ed. Alain de Mijolla, USA: Thomson Gale, 2005, 803–804.

⁹³ Freud, 2010, 60–64.

⁹⁴ Foucault, 1999, 272–304.

⁹⁵ Simonas Grunau, „Prūsijos kronika 1529“, *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II, XVI amžius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, 114–122.

Jo klausydavo kaip pačių dievų.⁹⁶ Vardas romano veikėją Brudenį sieja ne tik su išnykusia prūsų gentimi, bet ir priartina prie dievų.

Ne ką mažiau pabrėžiamas ir kitas tapatybės dėmuo – buvimas agatyršu (B, 14). Šiuo žodžiu pavadinta pirmoji romano dalis, kurioje aprašoma Brudenio savivoka ir asmenybė. Pasak Herodoto, Agatyršas graikų mitologijoje yra pusdievio Heraklio ir pabaisos, vadinamos visų monstrų motina, Echidnos sūnus⁹⁷, tapęs to paties pavadinimo genties protėviu. Legenda apie Agatyršą analogiška legendai apie Brutenį – jie abu siejasi su dievais, yra genties protėviai, pradininkai. Romano Brudenis tariasi esąs paskutinis genties atstovas, jis save vadina paskutiniuju pagonimi (B, 25, 31). Romane tapatinimosi objektai neplėtojami, pasakomos tik jau minėtos užuominos ir apibendrinama: „pats pamažu atsikapstė iki pat savo ištakų. Be galo didžiavosi savąja kilme.“ (B, 31)

Remiantis vardų etimologija, galima tarti, kad Budenio kilmė susideda iš dviejų dėmenų – prūsų ir agatyršų, kuriuos jungia pagonybė. Buvimą pagonimi išreiškia ir Brudenio išvaizda: nešioja auksinius papuošalus, mėlyna spalva dažo plaukus, jo kūnas nudažytas mėlynomis dėmėmis, kurios romane siejamos su agatyršais: „Kartą ant saulės apšviestos sienos išniro daug nuogų agatyršų su mėlynomis dėmėmis.“ (B, 31)

Ryšys su protėviais atskleidžiamas ne tik per vardą ar išvaizdą. Brudeniui artimas protėvių gamtiškumas, artumas gamtai. Gyvendamas bute mieste jis nesijaučia gerai, nusiramimą randa tik vasarnamyje, kuris priklausė jo proseneliams ir yra apstatytas senais baldais, tarsi siejančiais buvusias kartas su dabartinėmis. Vasarnamio aprašyme svarbus palyginimas su kita sena gentimi: „Brudenio miegamasis buvo panašus į keltų kunigaikščio kapą“ (B, 30). Brudenis vaizduojamas ne kaip konkrečios genties, bet apskritai senųjų genčių ar tiesiog pagonių palikuonis. Sąsajos išryškinamos vasarnamio interjero detalėmis, ypač pabrėžiant žalvarį: lova ant ratukų turėjo aukštą žalvarinį atlošą, ant kurio išgraviruotos laidotuvių apeigų scenos, lovos kojos, užuolaidų laikikliai taip pat iš šio metalo. Kitoniškumo, priklausymo praeities kultūrai svarba pastebima ir Brudenio reakcijoje į apie jį visuomenėje sklindančius įvairiausių gandus, pavyzdžiui, kad jis priklauso ypatingam ordinui ar net pats jam vadovauja. Gandų jis nepaneigia, nes „jautėsi ypatingas, svarbesnis už visus“ (B, 30).

Siedamas save su išnykusiomis gentimis, Brudenis peržengia laiką, gyvena kitokiame laike. Apie tai užsimenama keliose romano vietose, pavyzdžiui: „Brudenis gyveno prabočių magiškame laike.“ (B, 31) Ištrūkęs iš miesto ir atvažiavęs į savo vasarnamį atostogauti, jis pajunta, kaip atlėgsta įtampa, ir užsimena apie grįžimą iš šiandieninio laiko, kuriame gyvena, kai dirba leidykloje, į savąjį laiką: „Galima vėl grįžti į susnūdusią prūsų senovę, nebejausti laiko, panaikinti visas ribas tarp

⁹⁶ Grunau, 2001, 92.

⁹⁷ Herodotus, *The History of Herodotus*, Volume 3, trans. George Rawlinson, New York: D. Appleton & Company, 1860, 7, prieiga internete <https://archive.org/details/historyofherod03hero>, žiūrėta 2017 02 07.

sapno ir realybės.“ (B, 22) Ribos panaikinimas psichoanalitiniu požiūriu reiškia perėjimą iš sąmoningosios ego srities, kurią valdo realybės principas, į nesąmoningumo sritį, kurioje vyrauja eroso ir tanato varos, nevaldomi potraukiai. Tokiame tekste viešpatauja sukeistinio, apvertimo, hiperbolizavimo, išstūmimo ir perstūmimo logika. Jame negalioja įprastos laiko ir erdvės sąvokos.

Brudenio tapatinimasis su iš pusdievių kilusiais agatyršais ar su dievų ryšininku Bruteniu reiškia, kad jis, pirmiausia, vadovaujasi kitos visuomenės, nei gyvena fizinėje tikrovėje, standartais, todėl incestas jo nelaikomas nenormaliu, peržengiančiu kokias nors ribas. „[N]ormalumo supratimas atsiranda priėmus tam tikrus kokios nors grupės elgesio ir jausmų standartus, šios grupės primetamus savo nariams. Tačiau atskirų kultūrų, epochų, klasių bei lyčių standartai skiriasi.“⁹⁸ Seksualinės normos yra reliatyvus dalykas⁹⁹, priklausantis nuo kultūros. Pasak Freud, „mitologija liudija, kad incestas, kuriuo tariamai taip bjaurisi žmonės, be jokių būgštavimų pripažįstamas dievams, <...> šventa valdovo priedermė buvo incestinė santuoka su seserimi <...>. Vadinasi, kalbama apie privilegijas, kurios draudžiamos paprastai liaudžiai.“¹⁰⁰ Transgresijos judesio pagrindu Brudenio atveju tampa tapatybė – jis kilęs iš pusdievių, valdovų, o ne *paprastos liaudies*, tad sesuo jam ne tik nėra uždrausta, bet netgi skirta: „Ji buvo jam padovanota, jam atiduota...“ (B, 37)

Užburtas eroso keliamo geismo ratas prasideda vaikystėje, nuo pirmojo geismo, pajusto motinai. Ankstyvoje vaikystėje patirtas geismo patenkinimas (iki atsirandant lytiškumui) žmogui signalizuoja, kad geismas gali būti patenkintas, todėl to siekiama visą gyvenimą, keliaujant „savo meilės istorijos vingiais“¹⁰¹, atkakliai siekiant vėl patirti tą dvigubą meilę – motinišką globėjiškumą ir lytinę trauką. Pasak Barthes'o, globėjiškuose vaiko ir motinos santykiuose, kuriuos jis vadina incestiniais be sueities, vaikas nieko nebenori, jo „geismai panaikinti, nes atrodo, kad jie yra patenkinti“¹⁰². Lytiškumas šiuose santykiuose neišvengiamas, vaikas tampa dviem subjektais: tuo pačiu metu trokšta motiniškumo ir lytiškumo. „Galima taip apibrėžti mylintįjį – tai vaikas, kuris patiria erekciją; toks buvo jaunas Erotas.“¹⁰³

Romane apie Brudenio vaikystę rašoma nedaug. Apie ankstyvąją vaikystę ir santykius su motina nepasakojama, nors motinos paveikslas labai dažnai pasirodo jo sapnuose, taigi ryšys su motina buvo svarbus. Žinoma tiek, kad abu Brudenio tėvai pateko į autoavariją, motina žuvo iškart, tėvas mirė po savaitės ligoninėje. Likusį našlaičiu jį augino teta. Brudenis Jovasę pirmą kartą pamatė tėvo laidotuvėse, į motiną projektuotas geismas, nebetekęs objekto, buvo nukreiptas į seserį: „Staiga suvokė, kad be galo myli šią mažą mergaitę. Tėvai išnyko, dingo net prisiminimai, liko vien ši

⁹⁸ Horney, 2004, 18.

⁹⁹ Tereškinas, 2010, 12.

¹⁰⁰ Freud, 2009, 349.

¹⁰¹ Barthes, 2016, 18.

¹⁰² *Ten pat*, 17.

¹⁰³ *Ten pat*.

žaliaakė būtybė.“ (B, 37) Palaidojus tėvą, nebeliko jo kaip figūros, draudusios berniuko seksualinius santykius su motina ar seserimi, o kito autoriteto Brudenis nepripažino. Draudimo riba perstumiamą, incestiniai potraukiai nebėra slopinami: „Žuvus tėvams, jie galėjo nebijoti.“ (B, 43)

Ne mažiau svarbus faktas, kad Jovasę motina pagimdė būdama tik keturiolikos metų. Tai Brudeniui padarė didelį įspūdį: „Dažnai aš įsivaizduoju, kaip mano tėvas prievartauja tą mergaitę – Jovasės motiną, dar vaiką, ir skurdžią it bažnyčios pelė. <...> Mano tėvas ir tas kūdikis... niekaip netelpa galvoj. Jis ją taip ir nužudė. Dabar Jovasė – mano. <...> Ji buvo man pagimdyta, taip norėjo tėvas...“ (B, 37) Tėvo poelgiu Brudenis baisisi, tačiau seka jo pėdomis. Romane neįvardyta, kada tiksliai Brudenis pradėjo lytiškai santykiauti su Jovase, tačiau nurodoma, kad „buvo gražus, naivus berniukas, jau pajutęs pirmuosius vyriškumo požymius“ (B, 38). Turint omenyje, kad Jovasė – penkeriais metais jaunesnė, akivaizdu, kad jų erotiniai žaidimai ir Jovasės lytinis gyvenimas prasidėjo ankstyvoje paauglystėje. Brudenio transgresija jos atžvilgiu prievartinė – į incestinius santykius vyresnis brolis ją įtraukia, Jovasė incesto sąmoningai nesirenka.

Edipo kompleksas Brudenio ir Jovasės istorijoje lydymas narcisizmo. Jis Freudo straipsnyje „Įvadas į narcisizmą“¹⁰⁴ parodomas kaip keliasluoksnis fenomenas, sietinas su perversijomis, vaiko vystymosi etapu tarp autoerotinės ir objekcinio libido stadijų, libido nukreipimu į ego ir į objektą. Pirminis narcisizmas susijęs su ankstyvąja vaikyste, kai visa libido energija nukreipta į ego, o antrinis pasireiškia tada, kai nuo išorinių objektų libido vėl grįžta prie ego¹⁰⁵. Romane libido energijos nukreiptumas ir antrinis narcisizmas komplikuojasi, nes Jovasė Brudenio suvokiama ne tik kaip *kitas*, bet ir kaip savotiškas savęs paties atvaizdas: „Aš įsimylėjau savąjį atvaizdą moters kūnu“ (B, 38).

Freudas teigia, kad pirmasis vaiko seksualinis objektas yra žmogus, kuris rūpinasi jo gerove (maitina, saugo, pildo kitus poreikius), t. y. motina arba jos substitutas. Kartais kitas, jau vėlesnis meilės objektas, ypač tų asmenų, kurių libido vystymasis buvo trikdomas, ieškomas ne pagal motinos, bet paties savęs modelį. Iš esmės tai yra siekimas paties savęs kaip meilės objekto – toks objekto rinkimasis vadinamas narcisistišku¹⁰⁶. Pasak Freudo, pirminis narcisizmas būdingas visiems žmonėms, nes vaikas visada pirmiausia turi du seksualinius objektus – save ir žmogų, kuris juo rūpinasi kūdikystėje, bet tik kai kuriems šie objektai ima dominuoti visuose meilės objektų pasirinkimuose¹⁰⁷. Freudas išskiria keturis narcisistinio tipo meilės objektus: 1) myliu tai, kas esu, 2) myliu tai, kuo buvau, 3) myliu tai, kuo noriu būti, 4) myliu tai, kas anksčiau buvo mano dalis¹⁰⁸. Romane matyti pirmasis variantas: žiūrėdamas į Jovasę, Brudenis tarsi žiūri į save, nuolat pabrėžia

¹⁰⁴ Freud, 1914.

¹⁰⁵ Michel Vincent, „Narcissism, Primary“, „Narcissism, Secondary“, *International Dictionary of Psychoanalysis*, ed. Alain de Mijolla, USA: Thomson Gale, 2005, 1110.

¹⁰⁶ Freud, 1914, 12.

¹⁰⁷ *Ten pat*, 13.

¹⁰⁸ *Ten pat*, 14.

jūdvių panašumą ir skirtį nuo kitų žmonių: „[s]avo žaliomis akimis, rusvais plaukais ir labai balta oda išsiskyrėme iš kitų, buvome tarsi ne žmonės, tada jam taip atrodė“ (B, 37), „[I]abai nesunku buvo atspėti, kad jie – brolis ir sesuo“ (B, 40), „visi pastebėdavo fantastišką jų panašumą“ (B, 40). Jovasė ir jis – tarsi dvi to paties žmogaus dalys: „Jovasė privedė jį prie veidrodžio. Susikibę rankomis žiūrėjo į savo atvaizdus. Brolis ir sesuo, o gal dvyniai...“ (B, 60)

Narcisizmo sąvoka leidžia atsakyti į klausimą, kodėl pasirenkamas būtent šis *vienintelis kitas* – mylimas ne kitas, bet aš pats kitame. Į Jovasę žiūrint kaip į Brudenio atspindį, išryškėja narcisizmo bruožai ir meilė, pirmiausia nukreipta į patį save. Barthes'as tvirtina, kad įsimylėjęs subjektas „garbina kito tobulumą, didžiuojasi, kad pasirinko tobulą kitą“¹⁰⁹. Jovasėje Brudenis mato ir garbina savo tobulumą. Sesuo jam „buvo tarytum stabas – ryškus, dievinamas“ (B, 40). Tai rodo didelę savimeilę, savęs paties sudievinimą, susijusį su jau aptartais tapatybės aspektais. Mąstydamas, kas yra meilės keliamas nuovargis, Barthes'as, perfrazuodamas Freudą, pabrėžia, kad „visas mano „aš“ yra ištraukiamas ir perkeliamas į mylimą objektą, kuris užima jo vietą“¹¹⁰, taip narcisistiškas libido pereina į suobjektintą libido. „Brudenyje“ libido nukreiptumas skyla – yra nukreiptas į objektą, tačiau kartu išlieka narcisistinis, nes objektas suvokiamas kaip savęs paties dalis.

Freudas pabrėžia, kad, nukreipiant meilę į objektą, prarandama dalis ego skirtos energijos, tačiau jeigu mylimas objektas taip pat atsako meile, pusiausvyra sugrąžinama ir tokiu ratu grįžtama prie narcisizmo, kuris patenkinamas, kai asmuo jaučiasi mylimas. Laimingos meilės atveju grįžtama į pirminę būseną, kur objektinis ir ego libido yra neatskiriami¹¹¹. Jovasė Brudenį sugrąžina į pirminę būseną, leidžia jam jaustis mylimam. Mylėdamas savo moterišką atvaizdą jis kartu myli ir save – meilė neprarandama, papildoma savimeile.

Freudo teiginį, kad žmogus turi tik tam tikrą libido kiekį, tad skirdamas meilę kitam, jis mažina meilės sau kiekį, kritikuoja vėlesni psichoanalitikai, pavyzdžiui, May'us, pabrėžiantis, kad kasdieniai įsimylėjusio žmogaus stebėjimai rodo priešingus dalykus – įsimylėjęs jaučiasi vertingesnis, labiau savimi rūpinasi. May'us mini neofroidistą Harry Stacką Sullivaną, kuris pateikė gausius įrodymus, kad žmogus myli kitus tiek, kiek gali mylėti save. Jei jis savęs negerbia, negali gerbti ar mylėti kitų¹¹². Tačiau toks prieštaringas teiginys nepaneigia interpretacijos, kad Brudenio meilė Jovasei kyla iš meilės sau. Kitu keliu, bet prieinama ta pati išvada – narcisizmas.

Edipo kompleksą ir narcisizmą romane papildė infantilinis savininkiškumas: Brudenis, vos išvydęs seserį, ima ją savintis – sesuo jam pagimdyta, jam sukurta, jam atvesta, taigi – jo. Santykiai vienakrypčiai – jis savinasi Jovasę ir dvasiškai, ir fiziškai („Jis – jai pirmas ir paskutinis.“ (B, 49), tačiau pats nesijaučia fiziškai priklausantis tik seseriai: santykiauja su Mauda, ruošiasi ją vesti ir

¹⁰⁹ Barthes, 2016, 162.

¹¹⁰ *Ten pat*, 166.

¹¹¹ Freud, 1914, 22.

¹¹² May, 2010, 101.

apie tai pasakoja Jovasei, vėliau užmezga ryšius su Kordelija. Brudenis nuolat pabrėžia savo dvasinį prisirišimą ir dvasinę ištikimybę: „Jovasė niekada nepavydėtų, nes ji labai gerai žino – esanti jam vienintelė, kurią jis myli“ (B, 40), „[d]abar jie turėjo vienas kitą. Niekad gyvenime nepamils kitos moters.“ (B, 64) Pabrėžiamas eroso ir seksualumo skirtumas – eroso atžvilgiu Brudenis priklausomai tik Jovasei, seksas su kitomis moterimis jam tėra grynas kūniškumas, nesusijęs su meile.

Savininkiškumą liudija Budenio nenoras dalytis Jovase, jos meile ir dėmesiu su kitais. Mylintįjį apima pavydas, „kai jis mato, kad mylimojo dėmesio sulaukia ir jį atitraukia žmonės, objektai ar veiklos, kurie jo akyse pasirodo kaip antriniai varžovai“¹¹³. Todėl „Brudenis troško nuo visų akių paslėpti savo lobį, deja, jai reikėjo ir teatro scenos, ir parodų salės ir dar labai daug ko. Visur ją lydėjo. Jovasė buvo labai ryški, labai neįprasta tarp pačios margiausios publikos“ (B, 40). Pavydas sumišęs su noru pasipuikuoti: „Brudenis troško ją it paparčio žiedą slėpti pačioje tamsiausioje, pačioje slapčiausioje miško tankmėje ir ištverdavo: norėdavo pasididžiuoti savo brangenybe.“ (B, 40–41) Jovasė didžiąją laiko dalį leidžia sodyboje, kurioje Brudenis nejaučia prievolės ja dalytis.

Nepaisant to, kad Brudeniui incesto draudimas negalioja, jam svarbi visuomenės nuomonė. Norėdamas užkirsti kelią kalboms ir įtarimams apie incestinius santykius, jis planuoja susituokti su Mauda. Brudenis stengiasi išvengti visuomenės susidomėjimo jo ir sesers santykiais, juos slepia, saugo privatumą. „Privatumo sritis pirmiausia nusakoma kaip didesnio „leistinumo“, palyginti su viešuma, laukas. „Leistinumas“ apima su viešai pripažįstamomis dorovinėmis, moralinėmis bei juridinėmis normomis siejamą kūniškąją seksualinę raišką. Viešuma reguliuojama griežtesnių normų nei privatumo laukas.“¹¹⁴ Privataus ir viešo gyvenimo skirtis, nuo kurios priklauso Brudenio incesto tabu paisymas, leidžia daryti išvadą, kad jo transgresija tėra dalinė. Transgresija Bataille'aus siejama su vidine patirtimi, kai „individas <...> išeina už racionalaus, kasdienio elgesio, suvaržyto dėmesiu pelnui, produktyvumui ir savisaugai, ribų“¹¹⁵. Vytautas Rubavičius papildo šią mintį: „Transgresija laužo ar peržengia normą <...>, tad sudrebina socialinę sistemą.“¹¹⁶ Akivaizdu, kad Brudenis lieka racionalus ir savisauga jam lieka svarbi. Jis nesiekia *drebinti* pasaulio, tačiau incestą renkasi sąmoningai. Tekste pasirodo užuominų apie kaltę: „Buvo baisiai nuodėmingas. Mylėjosi su savo seserimi“ (B, 31), „[k]itą vasarą jų žaidimai pasikeitė. Brudenis buvo kaltas.“ (B, 38) Kalbama ne apie vidinę kaltę, o apie kaltumą visuomenės akyse. Šias užuominas būtų galima priskirti Marquis'o de Sade'o romanuose pastebėtai tendencijai: „Nuolatinis kartojimas, kad įstatymai tėra

¹¹³ Barthes, 2016, 85.

¹¹⁴ Vytautas Rubavičius, „Transgresijos malonumas: Tapatumų vartojimas“, *Athena* 1, 2006, 156.

¹¹⁵ Susan Suleiman, *Subversive Intent: Gender, Politics and the Avante-Garde*, Cambridge: Harvard University Press, 1990, 75.

¹¹⁶ Rubavičius, 2006, 151.

tušti niekai, <...> tik įrodo, kokie tvirti yra tie įstatymai ir jų kūrėjai.“¹¹⁷ Panašiai teigiama ir apie transgresiją – ji pripažįsta ribas, jas ne paneigia, o įrodo jų buvimą¹¹⁸. Tam, kad būtų peržengiama riba, pirmiausia reikia pripažinti, kad ji egzistuoja. Draudimas ir draudėjas niekur nedingsta – kad ir kaip Brudenis teigtų savo tapatybės kitoniškumą, priklausymą kitai kultūrai, gyvenamoji visuomenė ir jos taisyklės lieka svarbios.

1.3. Erosas kaip būtinybė kartoti

Romano „Sado sindromas“ veikėjo Albano gyvenime nėra vienos moters, į kurią projektuojamas jo erosas. Jo geistinos moterys – Metelelė, Igerna, Moina, Emilija – yra motinos substitutai ir įsirašo į vieno likimo paradigmą – miršta vos Albanui prie jų priartėjus. Romane daugiausia dėmesio skiriama Moinos istorijai, todėl ji bus analizuojame atskirame poskyryje.

Libido objektų pasirinkimas susijęs su Freudo aprašytu būtinybės kartoti (vok. *der Wiederholungszwang*) reiškiniu. Žmogus yra linkęs ne prisiminti į nesąmoningumo sritį išstumtus dalykus, bet juos nevalingai kartoti kaip dabaties išgyvenimą, o šios „nepageidautinai pastoviai besireiškiančios reprodukcijos turinys visados esti infantilinio seksualinio gyvenimo, taigi Edipo komplekso ir jo atšakų, nuotrupa“¹¹⁹. Atsižvelgiant į tai, kad „būtinybė kartoti priskirtina nesąmoningajai išstumtajai sferai“¹²⁰, svarbu pastebėti, kad ji iškelia į paviršių išstumtų potraukių apraiškas, todėl ego kelia nemalonumą. Freudas pabrėžia, kad šis nemalonumas nesikerta su malonumo principu, nes jis yra „nemalonumas vienos sistemos atžvilgiu, bet sykiu – patenkinimas kitos“¹²¹. Išstumti potraukiai, iškilę iš nesąmoningumo sferos, kelia nemalonumą, nes jie buvo išstumti, jų atsisakyta kaip nepriimtinių, tačiau jie visgi suvokiami kaip potraukiai, todėl jų patenkinimas atneša savotišką pasitenkinimą, tik ego jį traktuoja kaip nemalonumą dėl anksčiau įvykusio išstūmimo. Omenyje reikia turėti ir tai, kad kartojami išgyvenimai, nekeliantys ir anksčiau nekėlę malonumo. Pasak Freudo, kartoti tokias patirtis žmogų verčia priespauda¹²², t. y. tanato vara.

Būtinybė kartoti gali būti aktyvi (Freudas pateikia pavyzdį, kai vaikas žaidžia rite, kartodamas motinos išėjimą) ir pasyvi (kai potyris kartojasi asmeniui to nesiekiant). Be to, ji reiškiasi ne tik neurotikams, bet ir neneurotiškų asmenų gyvenime. „Tokiems asmenims susidaro juos persekiojančios lemties, demoniško aspekto jų išgyvenimuose įspūdis, ir psichoanalizė nuo pat pradžių tokią lemtį laikė didžiąja dalimi pačių asmenų susikurta ir ankstyvosios infantilinės įtakos

¹¹⁷ Marc de Kessel, *Eros and Ethics: Reading Jacques Lacan's Seminar VII*, New York: State University of New York Press, 2009, 136.

¹¹⁸ Chris Jenkins, *Transgression*, London, New York: Routledge, 2003, 95.

¹¹⁹ Freud, 1999, 55.

¹²⁰ *Ten pat*, 57.

¹²¹ *Ten pat*, 58.

¹²² *Ten pat*, 60.

determinuota.¹²³ Freudo pateiktų pavyzdžių analogas – Albano geidžiamos moterys, mirštančios taip ir neatsakiusios į Albano geismą. Pasak Freudo, asmuo, regisi, pasyviai išgyvena ką nors, ko pats negali paveikti, nors vis tiek patiria tos pačios lemties kartojimąsi¹²⁴. Albano pasyvaus kartojimo pradžios, „demoniško aspekto“ šaknų reikia ieškoti, kaip Freudas pataria, infantiliniame seksualiniame gyvenime.

Albano Edipo kompleksą analizuoti nėra paprasta, nes nors jo vaikystei skiriama ir nemažai vietos, romane labiau akcentuojami santykiai ne su tėvais, bet su broliais Alfredu (Fredžiu) ir Nijoliu – pirmasis nemėgstamas kaip neturintis vaizduotės, materialistas, svetimas, o antrasis mylimas kaip globotinas jaunėlis. Nijolis pasižymi dar lakesne vaizduote nei Albanas, yra labai kūrybiškas, gyvenantis savitame, fantazijų prisodrintame pasaulyje. Romane Albano ir motinos santykiai nėra plėtojami, tačiau, remiantis prielaida, kad „prisirišimas prie motinos yra normali kiekvieno žmogaus patirties dalis, kuri yra būtina išlikimui, kai esame kūdikiai“¹²⁵, ir užuominomis veikėjo prisiminimuose, galima susidaryti įspūdį, kad motina Albanui buvo svarbi, o jų ryšys – abipusis: „Dar mieguista klausydavosi manęs ir nepykdavo, kad pažadinau; jos nuolaidumu reikėjo tik stebėtis.“ (SS, 6) „Tėvas su motina niekada neturėdavo laiko. Viską jie užsidirbdavo savo rankomis. Patiems reikėdavo užsiauginti ir grūdus, ir paukščius, ir augalus, ir gyvulius, ir daržoves, vaisius.“ (SS, 59) Taigi šeimoje svarbesnės buvo pastangos išgyventi, o ne rodomas švelnumas, jausmai. Tėvų ir vaikų bendravimas nebuvo glaudus: jie „buvo atsiskyrėliai, susilieję su gamtos stichijomis, o jų ryšiai su kitais žmonėmis – trumpalaikiai ir labai dalykiški“ (SS, 182). Albano prisirišimas prie motinos labiau nesąmoningas, kurstomas Edipo komplekso. Freudas, kalbėdamas apie vaiko prisirišimą prie motinos, vartoja frazę „pirmasis meilės objektas“, norėdamas pabrėžti psichinį seksualinių potraukių aspektą, į antrą planą nustumiant kūniškus, fizinius potraukius¹²⁶. Tuo metu, kai „motina tampa vaiko meilės objektu, prasideda ir psichinis išstūmimo darbas, kuriuo pasiekama, kad vaikas nežino kai kurių savo seksualinių tikslų“¹²⁷. „Incesto draudimas sąlygoja tai, jog seksualinio stimulo objektas niekuomet nėra pirminis, bet tik jo surogatas. Kadangi pirminis geismo objektas yra uždraustas ir represuotas, jo vietą užima begalinė substitutų, iš kurių nei vienas negali suteikti tikro pasitenkinimo, seka.“¹²⁸ Ši seka išryškėja romane.

Pirmasis substitutas – ankstyvojoje paauglystėje erotinį Albano geismą kurstanti įsivaizduojama mergaitė, vadinama Metelele, Metele, Lele, su kuria tapatinama gyva mergaitė: „Taigi jos vardas buvo Aldona, bet aš ją vadinsiu Metele“ (SS, 13), „Lelė tokia maža, plona ir gležna, turbūt labiau panaši į gėlę nei į žvaigždę, aš tik šiaip sau uždėjau jai tokį vardą, nes Aldona

¹²³ *Ten pat.*

¹²⁴ *Ten pat.*, 61.

¹²⁵ *May*, 2010, 162.

¹²⁶ Freud, 2009, 343.

¹²⁷ *Ten pat.*

¹²⁸ Audronė Žukauskaitė, „Malonumo metastazės: psichoanalizė, etika, ideologijos kritika“, *Problemos* 56, 1999, 121.

ar Alda-Kabalda jai visai netiko.“ (SS, 23) Metelelė Albanui taip pat iš dalies draudžiama: „Jos tėvai nė girdėti nenorėjo apie paežerės padaužas“ (SS, 23), tačiau tai netrukdo jiems susitikinėti ir išgyventi pirmąją seksualinę patirtį. Draugystė trunka neilgai – Metelelė miršta. Nors santykiai su Metelele, kaip ir su motina, romane nėra labai plėtojami, tačiau paminėtų detalių pakanka pastebėti jos, kaip pirmosios erotinės meilės, svarbą tolimesnei Albano eroso raiškai. Metelelė giliai įsirežia į Albano psichiką ir vėliau turi daug įtakos santykiams su Moina.

Po mirties Metelelė Albanui dar kurį laiką rodėsi, šie regėjimai jam kėlė klausimą: „O gal aš regėjau kokią nors savo ateities viziją?“ (SS, 68) Jau paauuglystėje Albanas tarsi užčiuopia tą „demonišką aspektą“, iškelia mintį, kad geismo objektų mirtis gali kartotis ir ateityje. Tai padeda šiam aspektui įsitvirtinti jo nesąmoningumo srityje ir sustiprina polinkį vėlesnius geismo objektus rinktis pagal pirmuosius.

Po sueities su Metelele Albanas išsiverda žolių nuoviro ir, jo išgėręs, patiria haliucinaciją, kuri šiame darbe laikoma sapno analogu¹²⁹, t. y. sapnuojančiojo kūriniumi, jo saviraiška, ir analizuojama pagal Freudo siūlomus sapnų analizės principus¹³⁰. Sapnas ir haliucinacija – nesąmoningumo sferoje vykstantys procesai. Nuo sąmoningumo procesų jie skiriasi pirmiausia tuo, kad yra beaizkiai, jiems negalioja logiška tvarka: reikšmės gali būti perkeliamos, sutankinamos, paslenkamos. Sapnai atrodo keisti ir nesuprantami, nes juose dienos įspūdžių likučiai sukeistinami pagal nesąmoningumo dėsnius¹³¹. Freudas teigia, kad „sapnu laikome kaip tik tai, ką pasakoja sapnavęs žmogus, nepaisydami, kad jis galėjo kažką užmiršti ar pakeisti prisimindamas“¹³², o „sapno darbo esmė – minčių pavertimas haliucinaciniu išgyvenimu“¹³³.

Haliucinacijos aprašymas užima tris romano puslapius, todėl pravartu trumpai atpasakoti jos išreikštą turinį (vok. *manifeste Trauminhalt*). Nualpęs Albanas regi gulintis dideliame miegamajame su stikline siena, už kurios matyti augmenija. Ant obels šakos berniukas staiga pamato pelėdą: „Ji turėjo stiprias žvynuotas paukščio kojas, pro prasiskleidusias plunksnas regėjau nuogą moters kūną“ (SS, 38–39), „pro plunksnas bolavo negražus senos moters kūnas“ (SS, 39). Albaną apleidžia jėgos, į kambarį pribėga pelių, jos ima lipti ant lovos ir berniuko. Sutemus pelėda įeina į kambarį, pelės dingsta. „Senas, tačiau stiprus jos kūnas dabar man pasirodė gana gražus.“ (SS, 40) Albanas stebisi, kad pelėdos vaizdas sukėlė jam erekciją, pelėda užlipa ant lovos ir jie santykiauja. Haliucinacija baigiasi paukščio klyksmu ir į tris pastraipas išskirtais sakiniais: „Praskleidusi sutemas pilkas, / Mirtis užčiaupė riksmą. / Regėjau savąją baigtį.“ (SS, 41)

¹²⁹ Freudas kaip sapno analogą pateikia hipnozę, kurioje patiriamos haliucinacijos, tad sapno analogu galima laikyti ir pačią haliucinaciją, nepaisant to, kad ji atsirado savaime, be hipnozės. Sapną su kliedėjimu (angl. *delirium*) sieja psichiatras J. Allan Hobsonas (J. Allan Hobson, *Dreaming: An Introduction to the Science of Sleep*, New York: Oxford University Press Inc., 2002, 101).

¹³⁰ Freud, 2009, 81–249.

¹³¹ *Ten pat*, 80.

¹³² *Ten pat*, 83.

¹³³ *Ten pat*, 194.

Už išreikštojo turinio slypi tikrasis turinys, slaptosios sapno mintys (vok. *latente Traumgedanke*). Iškraipytame sapne „užmaskuotas išstumto noro patenkinimas“¹³⁴, todėl „sapno elementas <...> nėra tai, ko ieškome, jis tik pakeičia kažką kita, tikra, ko nežinau ir turiu atrasti padedamas sapnų analizės“¹³⁵. Būtina turėti omenyje, kad „išreikštasis sapno elementas yra sudedamoji slaptosios sapno minties dalis, beje, labai menka“¹³⁶, ta dalis gali būti fragmentas arba tiesiog užuomina, replika, santrumpa. Pasak Freudo, sapnuojant ego tampa atviras visiems seksualiniams potraukiams, jo nebevaržo jokios normos. „Nevaržomo malonumo troškimo <...> objektais dažniausiai tampa kaip tik labiausiai draudžiami. <...> pirmiausia incestiniai, žmonių sutarties pašventinti objektai“¹³⁷, „[š]ie cenzūruoti, sapno iškraipyti norai yra beribio ir beatodairiško egoizmo išraiška.“¹³⁸ Remiantis šiais Freudo teiginiais, taip pat prielaida, kad „sapnas yra ne somatinis, o psichinis fenomenas“¹³⁹, galima Albano haliucinacijoje matomą pelėdą aiškinti kaip simbolį motinos, kurios geidžiama. Prie tokios interpretacijos veda kelios užuominos. Motina yra gerokai vyresnė už Albaną, haliucinacijoje matomas senos moters kūnas. Pelėda, haliucinacijoje atsiradusi pirmiausia dėl to, kad apie ją Albanas galvojo palėpėje džiovindamas haliucinaciją sukėlusias žoles, primena Leonardo da Vinci netikrame ankstyvosios vaikystės prisiminime regėtą grifą. Freudas, analizuodamas šį prisiminimą (fantaziją)¹⁴⁰, paukštį susiejo su motina, nes pirmieji prisiminimai ir erotinės fantazijos dažniausiai būna susijusios su pirmuoju eroso objektu. Psichoanalitikas grifą su motina siejo dėl senovės egiptiečių hieroglifų ir tikėjimo, kad šis paukštis būna tik moteriškosios giminės. Pelėdos sąsajos su Albano motina akivaizdesnės. Haliucinacijoje keliskart pabrėžiama, kad pelėda turėjo senos, bet stiprios moters kūną, įėjusi į kambarį ji išvaiko Albaną aplipusias peles. Sapnuose ar haliucinacijose psichika atkartoja dieną patirtus įspūdžius. Prieš pat haliucinaciją Albanas išgyveno pirmąją seksualinę patirtį, tačiau ne su geistina motina. Tai dirgina jo psichiką, kuri, sukeldama haliucinaciją, bando pašalinti dirginimą, patenkindama draudžiamą incestinį norą suartėti. Noro pavertimas vaizdais yra vienas iš sapno darbų, jis „slaptųjų sapno minčių turinį paverčia gryna žaliava, kurią sudaro objektai ir veiksmai“¹⁴¹. Svarbu atkreipti dėmesį, kad įėjusi į kambarį pelėda išvaiko peles, interpretuotinas kaip kitos moterys: mažais žinduoliais mintanti pelėda-motina rodo viršenybę prieš peles-moteris. Tokiu veiksmu Albano psichika tvirtina, kad motina visada bus aukščiau kitų jo moterų, pavyzdžiui, Metelelės.

¹³⁴ *Ten pat*, 225.

¹³⁵ *Ten pat*, 110.

¹³⁶ *Ten pat*, 120.

¹³⁷ *Ten pat*, 145.

¹³⁸ *Ten pat*.

¹³⁹ *Ten pat*, 89.

¹⁴⁰ Sigmund Freud, „Leonardo da Vinci and a Memory of His Childhood“, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume IX (1910): Five Lectures on Psycho-Analysis, Leonardo da Vinci and Other Works*, trans. James Strachey, London: The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, 1957.

¹⁴¹ Freud, 2009, 180.

Haliucinacijoje matyti sapno cenzūros darbas – noro perstūmimas (vok. *die Verschiebung*): Albanas, kaip ir da Vincis savo fantazijoje, yra pasyvūs, iniciatyvos suartėti imasi motina. Pasyvumas tarsi nuima kaltę dėl draudžiamo suartėjimo. Haliucinacijoje sueitis Albanui nekelia malonumo, atvirksčiai – pasiekęs trokštamą sueitį su motina, jo geismas miršta. Galima pasitelkti fiziologinį argumentą – pasak Freudo, „būklė po seksualinio pasitenkinimo yra panaši į mirtį“¹⁴². Erosas patenkina savo poreikį, tarsi nurimsta ir „savo tikslų nekliudomas gali siekti mirties potraukis“¹⁴³. Motina geidžiama tol, kol nėra pasiekama. Geismo pirminio objekto mirtis lemia naujų eroso objektų pasirinkimą. Motinos mirtis haliucinacijoje yra visų kitų erotinių objektų mirties paradigmos pradžia – Albanas pasyviai, nesąmoningai kartoja visų kitų geistų moterų mirtis, renkasi objektus, jau įrašytus į mirties paradigmą. Mintis apie visų eroso objektų mirtį švysteli haliucinacijoje: „Atmintyje nušvito mirusiųjų mergaičių pavidalai, kažkokia moteris briedės akimis, dar kažkas...“ (SS, 40)

Panašiai kaip iš vaizduotės kilusi Metelelė, Albanui egzistavo ir kitas motinos substitutas – Igera: „Norėjau ją paliesti ranka, kad įsitikinčiau, jog ji – ne kokia ūkanų karalienė.“ (SS, 247) Garsi teatro aktorė, kurios nematomu gerbėju jis buvo nuo studijų laikų, Albano sudievinama, dėl to tarp jų atsiranda neperkopiama siena: „Igera nieko man nežadėjo, tik leido žiūrėti į ją truputį iš arčiau nei visada, apsiprato su mano binzinėjimu paskui jos „povo plunksnas“.“ (SS, 76) Albanas jautėsi daug menkesnis už Igerą, siekis jai prilygti tapo akstinu tapti turtingam, užsitikrinti gerą vardą ir vietą visuomenėje, tapti tikru vyru, tačiau net ir įgyvendinus planus, Igera buvo aukščiau. Ji jam buvo draudžiama paties, tarsi pats priešinosi savo geismui: „Ne, ši moteris negali man priklausyti“ (SS, 77), „[n]iekad ji nebus tavo. Niekada!“ (SS, 95) Taip Igera siejama su taip pat draustina motina. Panašumą stiprina Albano dažnai pabrėžiamas Igeros amžius: „man atrodo – ji niekada nebuvo vaikas, gal todėl, kad esu už ją smarkiai jaunesnis...“ (SS, 94) Igeros persekiojimą nutraukia atsiradusi Moina: Metelelė pakeitė motiną, Moina pakeičia Igerą – nuo draustino, nepasiekiamo objekto erotinis geismas perkeliamas prie kito.

Emilija – dar viena mirties paradigmos moteris. Motiną ji pirmiausia primena savo gyvenamąją vietą – gyvena Užupyje prie Vilnelės, sename, apgriuvusiame name. Aplinka kelia asociacijas su sena gimtąja trobele ant ežero kranto. Užėjęs į namą, moterį Albanas randa patalpoje, primenančioje paauglystės haliucinacijos vaizdinius: „atradau ją viename dideliame kambaryje. Jame stovėjo tik antikvarinė geležinė lova, primenanti seną kapą, aptvertą aukšta aprūdijusia tvora.“ (SS, 151) Emilija ir namas kelia asociacijas ne tik su motina, bet ir su Moina: „Tarsi vėl būčiau atradęs dar vieną Moiną, tik vyresnę, jau puolusios sielos, kažką pralošusią.“ (SS, 151) Emilija, kaip motina ir Igera, iškart pasirodo draustina: „Jos vagina man užrakintos durys, pamaniau.“ (SS, 153)

¹⁴² Freud, 1999, 179.

¹⁴³ *Ten pat.*

Nuo romane vaizduojamų moterų Emilija skiriasi ypatinga išvaizda. Nuo pat pradžių ne tik jos namai, bet ir kūnas Albanui priminė mirtį: „Emilijos oda melsvavo nemalonaus atspalvio, tarsi mirštančiosios“, „[i]sisiurbiau į jau atšalusias lūpas“ (SS, 156), „[i]švydau vario žalumo lavondėmes Emilijos pilvo apačioje“ (SS, 157), „atrodė it pašarvota savo lovoje it šventoje kriptoje“ (SS, 158). Emilija tarsi jau buvo negyva, kai Albanas ją rado ir su ja santykiavo, todėl žinia apie jos mirtį jo visai nesukrėtė.

Moterys, motinos substitutai, keletą kartų dėliojamos į vieną eilę: „Vėjas pagavo nešioti jas perregimas po erdvius kambarius. Ridenos tarsi žiedadulkes nuo sienos prie sienos, iš vieno tamsaus kampo į dar gilesnį, juodesnį – Metelelę, Emiliją, Moiną“ (SS, 208), „[p]lukės turėjo veidus. Viena – Lelės, kita – Emilijos, trečia – Moinos, dar kita – Igernos.“ (SS, 253) Tai, kad visos jos nurodo į vieną moterį, atskleidžia vienaskaitos forma Albano atsakyme Nijoliui, paklaususiam, kur jo moterys: „Ji mirė“ (SS, 377). Nenurodoma, kurią iš mirusių vyras turi galvoje, nes visos jos tėra prieš daug metų kaip geismo objekto mirusios motinos substitutai. Išvadą sustiprina ir kita užuomina romane: stebėdamas Igerną, Albanas konstatuoja: „Ta pati, tik veidas – vis kitoks.“ (SS, 250) Stebėdamas Igernos namą, jis sako: „įtemptai mažčiau apie savo didžiausią gyvenimo meilę“ (SS, 244). Manytina, kad mylimoji jo mintyse lieka neįvardyta, nes visi eroso objektai tebuvo projekcijos į motiną, susipynusios Albano psichikoje (ir sąmoningumo, ir nesąmoningumo srityse).

1.4. Albanas ir Moina

Romane vaizduojamas trejopas Albano santykis su Moina: jis užima tėvo, būsimo vyro ir kūrėjo pozicijas. Visas jo intencijas vienija vienas tikslas: „Norėjau, kad visas jos gyvenimas suktųsi vien aplink mane.“ (SS, 89) Galima paminėti ir sau priskiriamą brolio vaidmenį, tačiau jis romane neplėtojamas, apie brolio ir sesers ryšį užsimenama tik dviejose vietose: „Mano mergaitė buvo nesubrendusi, tarsi duktė ar jaunesnioji sesuo“ (SS, 92), „[n]ežinau, ar ji buvo mano vaikas, ar jaunesnioji sesuo“ (SS, 187). Albano elgesyje su paaugle išryškunami visi trys vaidmenys.

Moina iš visų geismų žadinusių moterų Albanui buvo brangiausia ir jos mirtis jį sukretė labiausiai, nes ją vyras nesąmoningai siejo su Metelele – prarasta mylimoji sugrįžo kitos mergaitės pavidalu. Traukos nesąmoningumas pabrėžiamas nuo pat pradžių – Albanas, namo veždamasis griuvėsiuose rastą paauglę, galvoja: „Lolitos niekada manęs netraukė. Išstypusios paikšės. Na, kurių velnių parsivedžiau ją – perkarusią, išsigandusią kačiukę. Priglausiu, pamaniau, dieną kitą.“ (SS, 83) Geismo projekcija į prarastos mergaitės substitutą panaši į Vladimiro Nabokovo romano „Lolita“ veikėjo Humberto Humberto aistrą Lolitai: praradęs paauglystės meilę Anabelę, „jis geidė

prarastos meilės ir to konkretaus objekto troškimas jam senstant vis intensyvėjo¹⁴⁴. Priešingai nei Humbertas, kurio meilė mergaitėms ilgainiui peraugo į siautulingą ir transgresyvų geismą¹⁴⁵, Albanas, nors ir trokšdamas Moinos, geismą slopina.

Santykiauti su Moina Albanui trukdo ne tik amžiaus tabu (mergina – šešiolikmetė), bet ir paties nubrėžta incesto riba. Priimdamas merginą gyventi savo namuose, vyras jaučiasi tapęs jos globėju. Albano transgresija kitokia nei Brudenio – jis neperžengia draudimų santykiauti su įdukra ir nepilnamete, tačiau kenčia, bandydamas šiems troškimams atsispirti, ir jaučiasi kaltas vien už geidimą draustino. Draudimus vyras priima kaip visuomenės normą ir kaip vidinį tabu, susijusį su paties tapatybe ir pasaulėžiūra, suformuota vaikystėje.

Šiame romane, kaip ir „Brudenyje“, tapatybę pirmiausia atskleidžia pagrindinio veikėjo vardas, tarsi nubrėžiantis jam moralinio veikimo ribas. Albanu vadinamo vyro tikrasis vardas yra Bernardas: „Tai oficialus krikščioniškas vardas. Albanas reiškia tą patį, tik yra pagoniškas. Vien mama mane vadina Benu, Beniuku, bet aš esu Albanas.“ (SS, 154) Albanu jį ankstyvoje vaikystėje praminė teta, kuri berniukui siejosi su pagonybe, atrodė „tikrai nepaprasta moteris, nes moka runų kalbą“ (SS, 35). Germaniškas vardas Bernard (sen. vok. *Bern* – lokys, *hard* – stiprus, tvirtas¹⁴⁶) ir romėniškas Albanus nėra reiškiantys tą patį. „Albus“ bendrašakniai žodžiai kilę iš lotynų kalbos (*albus* – šviesus, baltas¹⁴⁷), susiję su pagonybe. Vardą galima sieti su Albos miestu dab. Italijoje, kuris yra senesnis už Romos civilizaciją, jame gyvenę keltai – pagonys. Bernardo vardas krikščionybėje pirmiausia siejamas su Bernardu Klerviečiu – vienuolynų steigėju, religinių veikalų autoriumi, Antrojo kryžiaus žygio vadovu¹⁴⁸. Pastaroji aplinkybė nukreipia į krikščionybės ir pagonybės susidūrimą, svarbų kalbant apie romano veikėją. Pagoniškoji tapatybės pusė Bernardui-Albanui, kaip ir Brudeniu, nurodo, kad krikščioniškos visuomenės draudimai pagoniui negalioja. Krikščioniškoji pusė, siejama su motina ir vaikystėje matytu pamaldumu, nurodo laikytis krikščioniškosios moralės ir draudimų.

Pirmosiomis gyvenimo kartu dienomis Albanas stebi Moinos kūną ir jos elgseną interpretuoja kaip gundymą: „Staiga supratau, kad ji bandė mane išprovokuoti, patikrinti, todėl naktį paliko praviras duris, apsinuogino ir dabar...“ (SS, 85) Gundymu Moiną jis kaltina net šiai nieko nedarant. Pavyzdžiui, grįžęs naktį tariasi jaučiąs pro Moinos kambario durų plyšį sklindantį moterišką aromatą ir vėl pripažįsta sukilusį geismą: „Kad tu prasmegtum, nusikeikiau, vagabunde!“ (SS, 96) Albano psichikoje vyksta kova tarp id ir superego – pirmasis siekia patenkinti geismą, o antrasis

¹⁴⁴ Maurice Couturier, *Nabokov's Eros and Poetics of Desire*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014, 171.

¹⁴⁵ Couturier, 2014, 172.

¹⁴⁶ „Bernard“, *Behind the name*, prieiga internete <http://www.behindthename.com/name/bernard>, žiūrėta 2017 03 09.

¹⁴⁷ „Albus, alba“, *Latin Dictionary & Grammar Resources*, prieiga internete <http://latin-dictionary.net/definition/2476/albus-alba>, žiūrėta 2017 03 09.

¹⁴⁸ John Richard Meyer, „St. Bernard de Clairvaux“, *Encyclopædia Britannica*, prieiga internete <https://www.britannica.com/biography/Saint-Bernard-de-Clairvaux>, žiūrėta 2017 05 21.

priešinasi, reikalaujamas paisyti draudimų. Sąmoningai vyras suvokia paauglės vaikiškumą („Esi dar vaikas, tad miegi išsižiojusi, kažką malonaus sapnuodama“ (SS, 137), neseksualumą, paties prisiimtą tėvo vaidmenį, priedermę kovoti su pagundomis.

Netikėtai susidariusios šeimos santykiai komplikuoti. Moina, augusi be tėvo (teigia net nežinanti, kas jis toks), su tėvo figūra susiduria pirmą kartą. Albanas užima Tėvo vardo poziciją. Paauglei pripratus prie tėvo, horizonte atsiranda nauja motinos figūra – Moina sužino apie fanatišką Albano susižavėjimą Igera. Pasak Freud, maža mergaitė yra „švelniai prisirišusi prie tėvo, siekianti pašalinti motiną kaip nereikalingą ir užimti jos vietą“¹⁴⁹. Albanas Moinai įkūnija tėvą, paauglės elgsena ir mąstysena primena ir atitinka Edipo kompleksą. Nors Igera jokios realios grėsmės Moinai nekelia, vien jos buvimo pakanka, kad paauglė pajustų konkurenciją ir imtų kovoti dėl tėvo dėmesio. Kovos būdą Moina pasirenka gana vaikišką – ima manipuliuoti savo padėtimi ir grasinti: „Jei dar sekiosi paskui tą gražiąją aktoriūkštę, aš išėsiu.“ (SS, 97) Albanas į grasinimą išoriškai reaguoja abejingai, vis dėlto netrukus Igerą palieka ramybėje ir prie jos grįžta tik po Moinos mirties.

Tėvo vaidmuo Albanui nėra lengvas, jis dažnai skundžiasi, kad auklėjimas – sunkus darbas. Romane pabrėžiama, kad Albanas Moinai suteikė visišką išvaizdos, aprangos, draugijos pasirinkimo laisvę, tačiau rūpinasi jos išsilavinimu – pasistengia, kad ji pradėtų mokytis Nacionalinėje M. K. Čiurlionio menų gimnazijoje, o vėliau stotų į konservatoriją. Vienas tipiškiausių tėviško elgesio pavyzdžių yra Albano reakcija į be jo leidimo paauglės pasidarytą tatuiruotę ant užpakalio: jis grasina išmesti ją ir ji turėsianti vėl grįžti pas motiną, o šiai nusijuokus užima autoriteto poziciją: „Aš tave žiauriai prilupsiu, jei dar nors kartą pabandysi man parodyti savo nešvankų užpakalį.“ (SS, 93) Po ketinimo nubausti už nepaklusimą autoritetui išreikštuoju turiniu slypi paslėptoji mintis – gundymo tema: grasinama ne dėl tatuiruotės, o dėl *nešvankaus užpakalio* rodymo. Tai patvirtina Albano mintis vos išvydus tatuiruotę: „Na, jos užpakalio žmonės gal ir nematys, tik vyras ar būsimas meilužis.“ (SS, 93) Albanas nesąmoningai priskiria sau vyro ir meilužio funkcijas ir dėl to širsta labiausiai.

Albanas suvokia, kad jo santykiai su Moina neatitinka tėvo ir dukters ryšių ir bijo visuomenės nuomonės. Vos Moinai apsigyvenus pas Albaną, šis supranta: „Kokia dabar ji – laisva paukštė, į nieką nepanaši, bet niekur negalėjau rodytis su Moina, tai labai pakenktų mano reputacijai.“ (SS, 89) Prisiėmęs tėvo vaidmenį, Albanas į ateitį projektuoja kitus du – kūrėjo ir vyro. Nutaręs, kad kol kas leis jai daryti ką nori, vyras kuria planus, kaip iš paauglės kurs idealią moterį – subtilią, išsilavinusią, žinančią savo vertę, o tada ją ves. Kūrėjo intencija panaši į Ovidijaus „Metaforfozėse“¹⁵⁰ aprašytą mitą, kuriame Pigmalionas įsimyli paties sukurtą moters skulptūrą.

¹⁴⁹ Freud, 2009, 437.

¹⁵⁰ Ovidijus, *Metaforfozės*, vert. Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1979.

Moiną Albanui mylėti bus galima tik tada, kai ji bus *sukurta* ir sulaukusi reikiamo amžiaus. „[V]isoms visuomenėms bendra tai, kad seksualinio elgesio taisyklės kinta su amžiumi, lytimi, individų būkle“¹⁵¹. Moinai sulaukus pilnametystės, Albano taip trokštamą suartėjimą nepažeistų jokių tabu, tapusi jo žmona, mergina vis dar būtų šeimos narė, nepaliktų jo. Projekcija į ateitį yra gynybos mechanizmas¹⁵² – ego siekia sumažinti id ir superego konfliktą dėl draudžiamo geismo ir kaip kompromisą siūlo iliuziją, kad geismas bus patenkintas ateityje.

Apie ketinimą vesti Moiną Albanas užsimena keletą kartų. Vienas pirmųjų svarstymų pasirodo vos merginai apsigyvenus jo namuose: „Neįsivaizduoju, ar kada Moina galės priklausyti vienam vyrui, o gal tai būsiu aš?“ (SS, 92) Vėliau ši mintis grįžta dar kartą, tačiau vyras nediršta jos išarti, taip sau pripažindamas, kad tokį ketinimą visgi turi: „Ir koks buvau mulkis, manydamas, kad sąvartyne radau nuširusią kačiukę. O gal... o gal... Ne, apie tai neverta galvoti. Vėliau pati Moina nuspręs, bet aš jau būsiu visiškai senis. Ne visai, bet... be gailesčio susidorosiu su lėdančiais bernais.“ (SS, 144) Vienintelėje vietoje visame romane Albanas, ir sau, ir kitiems neigęs bet kokią prievartą ir seksualines intencijas, prasiūta: „Mažų mergaičių grobikai... visas pasaulis apie juos žino, tik ne visiems pasiseka...“ (SS, 144) Išstūmęs draustiną geismą, Albanas tikina save sudaręs nerašytą socialinę sutartį auginti ją kaip dukrą. Savininkiškas požiūris į paauglę išryškėja ne vienoje romano vietoje ir ne visur jis siejamas su tėviškomis priedermėmis auklėti. Albanas drąsiai mąsto atsikratysiąs visais Moiną merginančiais konkurentais, taigi jaučiasi užimantis ne tik tėvo, bet ir vyro vietą.

Moinos elgesys su Albanu svyruoja nuo neapykantos iki švelnumo, nuo maišto iki paklusimo, tačiau romane labiau išplėtotas vidinis Albano konfliktas, kurį jis bando spręsti trauką paauglei perkeldamas į kitas moteris, tikindamas save, kad yra „normalus vyras“ (SS, 97). Taip save vadindamas, Albanas prisiskiria hegemoninei grupei, kurioje vyriškumas grįstas „autoritetu, finansine kompetencija, agresyvumu ir heteroseksistine aistra moterims bei jų dominavimu“¹⁵³. Jis demonstruoja aistrą ir agresiją ir šį savo gyvenimo etapą, kuriuo medžioja moteris vienos nakties nuotykiams, pavadina „Moinos periodu“. „Vienkartinėms“ moterims priskiriamos funkcijos, kurių dėl draudimų atlikti negali Moina. Meilę, rūpestį, ateities planus, kitaip tariant, erosą Albanas projektuoja tik į paauglę. Vis dėlto funkcijų padalijimas negali išspręsti vidinio Albano konflikto.

Albanas mėgaujasi gebėjimu gauti bet kurią panorėtą moterį ir renkasi egzotiškas, dažnai sunkiau pasiekiamas, tačiau nei su viena neužmezga kitokio nei fizinis ryšio, jam rūpi tik kūnai. Išryškėja skirtingas Albano ir Brudenio santykis su eroso nežadinančiomis moterimis: Brudeniu Mauda reikalinga kaip priedanga visuomenės akyse ir kaip būdas priartėti prie Kordelijos,

¹⁵¹ Foucault, 1999, 172.

¹⁵² „Defence Mechanism“, *Encyclopædia Britannica*, prieiga internete <https://www.britannica.com/topic/defense-mechanism>, žiūrėta 2017 05 06.

¹⁵³ Artūras Tereškinas, *Vyrų pasaulis: Vyrai ir žaizdos vyriškumas Lietuvoje*, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2011, 16.

dominančios jį kaip kūrėją, menininką, o Albanui „vienkartinės“ moterys – ne tik demonstravimas visuomenei, kad jis gali turėti bet kurią panorėtą moterį, tad paauglė kaip seksualinis objektas jam nereikalinga, bet ir įtikinėjimas savęs paties, kad gali tvardyti draustiną geismą. Brudeno psichikoje visuomenės primestas draudimas neegzistuoja, o Albano yra giliai išsaknijęs. Šią moterų medžiojimo priežastį jis pripažįsta po Moinos mirties: „O juk dėl Moinos pažinau tiek moterų, tiek moterų turėjau, smaginausi su jomis, nes pasąmonėje tūnojo baimė, kad tik niekas nepagalvotų, jog ją pagrobčiau ar nusipirkau... jog esu pedofilas.“ (SS, 222)

„Vienkartinės“ moteris galima sieti su būtinybe kartoti: Albanas jas visada vežasi namo – priima į savo gyvenimą, tačiau po kartu praleistos nakties išprašo lauk – išmeta iš savo gyvenimo. Antrą kartą jos nebeprisileidžiamos. Tai Freudo aprašyto vaiko žaidimo su rite „fort-da“ analogas – kartojamos motinos ir Metelelės mirtys. Patenkinusios geismą moterys Albanui „miršta“. Pasak Freud, „būtinybė perkėlimo metu kartoti savo infantilinio gyvenimo periodo nutikimus visais atžvilgiais išeina už malonumo principo“¹⁵⁴. Nei aktyviai kartojamos naktys su šiomis moterimis, nei pasyvus kartojimas siekio suartėti su mirstančiomis arba greit mirsiančiomis moterimis malonumo Albanui nekelia.

Trilypės Albano meilės (tėvo – dukrai, menininko – savo kūriniui, vyro – žmonai) Moinai ir visuomenės moralinių draudimų konfliktas neišsprendžiamas. Jį dar labiau paaštrina Moinos mirtis, po kurios pakrinka Albano psichika – ne tik dėl kaltės, kad nesugebėjo jos apsaugoti (tėvo pozicija), bet ir dėl nepavykusio meno projekto (kūrėjo pozicija) ir projekcijos į ateitį netekties (vyro pozicija).

¹⁵⁴ Freud, 1999, 82–83.

3. Eroso akligatviai

2.1. Gedulas ir melancholija

May'us teigia, kad „erotiniai impulsai gali ir turi būti kažkiek sudrausminti: kiekvieno impulso laisvos išraiškos doktrina išsklaido patirtį kaip upę be krantų – jai tekant visomis kryptimis, vanduo laistomas ir švaistomas. Eroso drausmingumas suteikia formas, kuriose mes galime vystytis ir kurios mus saugo nuo nepakeliamo nerimo.“¹⁵⁵ Laikantis May'aus metaforos, galima teigti, kad, mirus Jovasei ir Moinai, Brudenio ir Albano erosas tapo tarsi upe, netekusi krantų, – ėmė veržtis į skirtingas puses, be vienos krypties. Turint omenyje, kad „erosas yra vara, skatinanti mus susijungti su tuo, kam priklausome, – susijungti su savo galimybėmis, su mums reikšmingais kitais žmonėmis, kurių atžvilgiu atrandame savo pilnatvę“¹⁵⁶, akivaizdu, kad netekus mylimųjų netenkama pilnatvės, pagrindo po kojomis.

Studijoje „Gedulas ir melancholija“¹⁵⁷ Freudas lygina dvi būsenas, dvi reakcijas į mylimo žmogaus netektį. Gedulas – normali reakcija, nelaikytina liguista būsena. Gedinčiojo nereikia gydyti – po tam tikro laiko ši būsena įveikiama ir kliudyti gedėti netgi yra kenksminga. Melancholija Freudas vadina patologinę būseną, kuri rodo asmens liguistą polinkį į netektą objektą. „Psichikos požiūriu melancholijai būdinga gili ir skausminga bloga nuotaika, išnykęs domesys išoriniu pasauliu, dingęs gebėjimas mylėti ir ką nors daryti bei savijutos [Selbstgefühl] sumenkėjimas, kuris reikšdamasis priekaištais sau ir savęs plūdumu, sustiprėjęs virsta bausmės laukimo kliedesiu.“¹⁵⁸ Visi šie bruožai, išskyrus savijutos sutrikimus, pasak Freudo, tinka ir gedulo apibrėžimui. Šios dvi būsenos svarbios analizuojant abu Skablauskaitės romanus. Abiejuose pagrindiniai veikėjai susiduria su eroso objektų netektimi, o jų reakcija turi reikšmės pasakojimo pokyčiams.

Gedulas – Brudenio reakcija į mylimosios mirtį. Atvažiavęs į sodybą, jis randa Jovasę priemenėje su nurėžtu pakaušiu. „Vietinė policija nieko netyrinėjo; ji nukrito nuo kopėčių, atremtų į palėpę, nelaimingas atsitikimas, tokia buvo jų išvada.“ (B, 173) Visgi daug vėliau, romano pabaigoje, Aridėjas praneša, kad Klodijus prisipažino nužudęs daugybę moterų, tarp jų – ir Jovasę. Tačiau nuo pat romano pradžios pasirodančios užuominos apie neaiškią Brudenio kaltę galiausiai virsta atviru savęs kaltinimu. Visų pirma, Brudenis mano, kad Jovasę nužudė Kordelija. Jo įtarimus sustiprina sunerimusios Jovasės užuomina mirties išvakarėse, kad pas ją buvo užėjusi viešnia, įsisupusi į juodą drabužį ir pusę veido užsidengusi juodais akiniais (B, 172). Iš aprašymo sunku

¹⁵⁵ May, 2010, 119.

¹⁵⁶ *Ten pat*, 89.

¹⁵⁷ Freud, „Gedulas ir melancholija“, *Anapus malonumo principio*, vert. Antanas Gailius, Vilnius: Vyturys, 1999, 11.

¹⁵⁸ Freud, 1999, 11.

pasakyti, kas buvo toji viešnia – ja galėjo būti ne tik Kordelija, bet ir Mauda, nes su abiem Brudenis prieš kurį laiką buvo nutraukęs santykius dėl Jovasės: „Aš myliu Jovasę ir visada ją mylėsiu. / <...> Ir jokia moteris man jos neatstos.“ (B, 158) Jis tarsi pats suteikė motyvą Jovasę nužudyti.

Detektyvinė linija baigiasi vos užsimezgusi ir visas dėmesys koncentruojamas į Brudenį, kuris kaltę dėl mylimosios mirties prisiima sau – Jovasė tebebūtų gyva, jeigu jis nebūtų sugalvojęs incesto pridengti įsirašymu į Maudos šeimą. Jovasės likimą tarsi lemia jos vardas. Aridėjas prieš pat moters mirtį Brudeniuui sako: „Tau baisiai rūpi vardai. Jie nulemia žmogaus likimą? Gal...“ (B, 160) Jovasės vardas ir likimas nukreipia į Edipo motinos Jokastės istoriją: ji, sužinojusi apie incestą su sūnumi, nusižudo¹⁵⁹, Jovasė miršta taip pat dėl incestinių santykių. Romane Brudenis mąsto: „Jei tai būtų ne sesuo, o kokio nors kita moteris, Kordelija jos nebūtų net palaikiusi savo varžove“ (B, 160). Jovasės mirtį lėmė incestinių santykių iniciatorius Brudenis. Jį prislėgusi kaltė yra keliasluoksni: visų pirma, jis kaltas, kad įtraukė seserį į incestinius santykius, antra – kaltas dėl to, kad nusprendė šiuos santykius pridengti vesdamas Maudą, trečia – kaltas, kad siekė įminti Kordelijos kaip kūrėjos paslaptį.

Po Jovasės mirties pasaulis Brudeniuui tarsi sustojo („Nejudėjo nė vienas lapas. Pasaulis buvo toks keistai nurimęs, abejingas.“ (B, 173), sustojo ir Brudenio gyvenimas – jis nėjo į darbą todėl buvo atleistas. Gedėjimas atėmė norą veikti. Pasak Mickūno, kai erotinis ryšys nutraukiamas, „visas pasaulis sugriūva, visa aplinka tampa suma daiktų, neturinčių jokių sąryšių, jokios traukos, jokių praktinių nuorodų vienas į kitą <...>. Grįžti į praktinę veiklą, eiti kitą dieną į darbą – nėra prasmės, neverta. Nei gyvenimas, nei mirtis nebeįdomūs. Koks skirtumas?.. Kas iš to?.. Tokios tiesioginės eroso duoties, jos sukeltos aistringos visa persmelkiančios bangos patirtis išlaisvina iš visų tikslų, planų ir troškimų“¹⁶⁰. Panašiai apibūdinama Albano reakcija: „Žemė slydo man iš po kojų. Iki pat gyvenimo pabaigos taip kentėsiu“ (SS, 205), „[n]ieko nebelaukiu. Erškėtynas apraizgys kūną. Tyliai žydėsiu krauju“ (SS, 208), „[b]uvau toks vienišas, vos vos įžiūrimas plonytis brūkšnelis rudens nudrengtuose laukuose“ (SS, 224). Nesvarbu, ar į eroso geismą buvo atsakyta, svarbu, kad, eroso projekcijai netekus objekto, nebematoma prasmės gyventi. Prasmės netektį pastebi ir Barthes'as: „aš taip stipriai susiprojektavau į kitą, kad, kai esu be jo, negaliu atsigauti, tvirtai stovėti ant kojų: aš prarastas visiems laikams“¹⁶¹.

Freudas eroso ir tanato potraukių priešpriešos analogu laiko meilės ir neapykantos priešpriešą. Tačiau įtikimesnis atrodo postfroidisto May'aus teiginys, kad meilės priešprieša yra ne neapykanta,

¹⁵⁹ Remiamasi Sofoklio drama „Edipas karalius“ (Sofoklis, „Edipas Karalius“, vert. Antanas Dambrauskas, *Antikinės tragedijos. Eschilas, Sofoklis, Euripidas*, sud. Henrikas Zabulis, Vilnius: Vaga, 1988, 185–243, 537–540; prieiga internete http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LB00/Sofoklis._Edipas_karalius.LB5401.pdf, žiūrėta 2016 11 18).

¹⁶⁰ Mickūnas, 2010, 72.

¹⁶¹ Barthes, 2016, 112.

o apatija¹⁶². Būtent abejingumas viskam matyti romanuose – abu veikėjai pasitraukia iš socialinio gyvenimo, renkasi vienatvę. Brudenis iškeliauja klajoti fiziškai, o Albanas pasineria į klejones po savo psichikos nesąmoningumo sritį. Abu būdus galima sieti su mazochistiniu polinkiu nusikratyti savojo „aš“, įgyvendinamu tiesiogiai. Pasak Horney, kad ir kokios kančios leidžiasi užvaldomas žmogus, „atrodo, jog pasitenkinimas, kurio jis siekia, yra susilpninti ar sunaikinti individualųjį „aš““¹⁶³.

Prie klejonių priartėja ir Brudenis, kurį, įsitikinusi, kad Jovasę nužudė Kordelija, apima nerimas ir paranoja: „Kordelija visą laiką sėlino paskui ją negirdimais somnambulės žingsneliais“ (B, 174), „[j]ei tėvai būtų dabar žuvę, tikrai būtų pamanęs, kad tai Kordelijos darbas.“ (B, 179) Nerimas, pasak Horney, yra paslėptas ir subjektyvus, jo „intensyvumas proporcingas žmogaus šiai situacijai suteikiamai prasmei, o priežastys, dėl kurių jis nerimauja, iš esmės jam nėra žinomos“¹⁶⁴. Brudenis nesuvokia, kodėl, bet ima sekti Kordeliją ir stebi, kaip ji bendrauja su keisčiausiomis būtybėmis, kurios, iš pradžių jo regėtos kaip „miesto nuoliekos, tikri velnio garbintojai“ (B, 178), galiausiai įgauna antgamtinių pavidalų, galių. Nerimas Kordeliją Brudenio akyse paverčia baisiu, neišvengiamu pavojumi, prieš kurį jis yra bejėgis¹⁶⁵. Nerimą kelia netektas pagrindas – po Jovasės mirties Brudenis nerimauja, kad bus nužudytas ir jis: „Kerštinga kartoninė Kordelijos figūra užstojo kelią. Ji norėjo Brudenį nužudyti. <...> Kodėl ji privalo jam keršyti? Už ką?“ (B, 214) „Ne reali situacija kelia jam nerimą, o tai, kaip jis ją suvokia.“¹⁶⁶ Brudenio asmenybė skyla – jo kūnas gyvena fiziniame tikrovėje, tačiau psichika jos suvokimą iškreipia. Fizinės tikrovės vaizdai apipinami įsivaizduojamais – tikrovė pradeda veikti tarsi sapnas, kai psichika yra dirginama kokio nors dirgiklio, o sapnas yra reakcija į tą dirgiklį¹⁶⁷. Iš nesąmoningumo kylantys vaizdiniai veikia pagal tos srities principus. Išsaugodamas blaivaus proto likučius, Brudenis supranta, kad kažkas negerai: „Ar Klodijus vilkatas, o gal – Pavelas? Garbės žodis, Brudeniui pasimaišė galvoje. Keisti vaizdai kyla iš pasąmonės. Tikriausiai pragaras.“ (B, 180) Jis, kitaip nei Albanas, nepasiduoda valdomas nesąmoningumo, balansuoja ant fizinės tikrovės ir nesąmoningų vaizdinių susidūrimo ribos.

Kitas svarbus aspektas, susijęs su veikėjų būsenomis, yra ryšys su *namais*, kurio po mylimųjų mirties abu vyrai netenka. *Namai* suvoktini ne kaip pastatas, o kaip erdvė, galinti apimti kiemą ar tolimesnę aplinką, ši erdvė Skablauskaitės romanuose neribojama sienomis ar tvoromis¹⁶⁸. „*Namai* pirmiausia yra žmogiškosios prasmės skleidimosi vieta, kur asmuo gali jaustis saugus, laukiamas, mylimas, gerbiamas, kur juo tikima, pasitikima, kur ir jis pats gali realizuoti savo poreikį rūpintis,

¹⁶² May, 2010, 34.

¹⁶³ Horney, 2004, 263.

¹⁶⁴ *Ten pat*, 42.

¹⁶⁵ *Ten pat*, 58.

¹⁶⁶ *Ten pat*, 42.

¹⁶⁷ Freud, 2009, 90.

¹⁶⁸ Vaiva Markevičiūtė, *Erdvė Jolitos Skablauskaitės romanuose*: Bakalauro darbas, Vilniaus universitetas, 2015.

globoti, mylėti. Kitaip pasakius, namai yra žmogaus prasmės ir vertės vieta.¹⁶⁹ Su *namų* netektimi susijęs vienišumas – netenkama žinojimo, jausmo, „kad svetimame pasaulyje yra vieta, kuriai priklausai“¹⁷⁰. Pasak sociologų N. Rapporto ir A. Dawsono, į *namų* sąvoką įeina visi žmogaus gyvenimo pamatai: „Namai sujungia atmintį ir ilgėjimąsi, tai, kas emociška ir fiziška, erdviška ir laikiška, lokalu ir globalu, teigiamai ir neigiamai vertinama“¹⁷¹. Pirmiausia *namai* yra socialinis ar, šiuo atveju, erotinis ryšys su kitu. Panašiai pastebi ir Foucault, perfrazuodamas senovės graikų filosofo Herakleito mintį, kad „kiekvieno namo principą ir užbaigtumą nulemia pora – nes namas baigtas tik tada, jei sukurtas apie porą“¹⁷². Romane „Sado sindromas“ pabrėžiama, kad kol Albano naujame name nebuvo Moinos, jis buvo tarsi be gyvybės. Jaukumas, *namų* atmosfera jame atsirado tik jai apsigyvenus. *Namų* netektis šiame romane nepabrėžiama. Dėmesio šiai temai stoką galima argumentuoti gedulo ir melancholijos būsenų skirtumu: „gedint pasaulis pasidaro skurdus ir tuščias, o melancholijos atveju – skurdus ir tuščias esti pats Ego“¹⁷³. Taigi akcentuojami skirtingi dalykai – Albanui sutrinka savijuta – vienišumas skleidžiasi psichikos plotmėje, o Brudenio vienišumas labiau reiškiasi ryšio su fizine tikrove praradimu.

Nors Brudenis turi ne vienus namus – butą Vilniuje, vasarnamį priemiestyje ir Jovasės sodybą, svarbiausia jam tampa pastaroji, kurioje po laidotuvių jis dar kurį laiką tariasi matęs Jovasę. Freudas teigia, kad „[k]iekvieno paskiro prisiminimo ir lūkesčio linija, kuria libido buvo susietas su objektu, yra jungiama, tos linijos perdėtai apkraunamos ir jomis atliekama libido iškrova.“¹⁷⁴ Iškrova galima vadinti Brudenio nenorą atsiskirti nuo mylimosios sodybos net ir suvokiant, kad *namai* iš šios vietos po truputį dingsta. Gyvendamas tarp Jovasės daiktų Brudenis regi jos dvasią. Daiktų svarbą pastebi Barthes’as: „Bet kuris prie mylimojo kūno prisilietęs daiktas tampa jo kūno dalimi, ir įsimylėjęs subjektas aistringai prie to daikto prisiriša.“¹⁷⁵

Susijungęs dviejų žmonių erosas apima aplinką. „Tarp kūno paviršiaus ir aplinkos nelieka nei skirties, nei skirtumo, ir toks susiliejimas tampa obsesija. Supanti aplinka priklauso šiai dviejų kūnų jungčiai <...>. Šiuo atveju jusliškas yra ne vien žmogus, bet ir pati aplinka: ji pagauna žmogaus paviršiaus virpėjimą, pajunta jį, kaip kad žmogus pajunta žolės ir vėjo virptelėjimą.“¹⁷⁶

Brudenis, mirus Jovasei, grįžta į visa nustelbiančios vienatvės būseną, kai aplinka nebuvo prisodrinta jausmo: „Jis buvo vienišas; labai labai vienišas šiame pasaulyje.“ (B, 174) Sesuo

¹⁶⁹ „Namai ir benamystė literatūroje. Literatūrologai Viktorija Daujotytė, Regimantas Tamošaitis, filosofas Arvydas Šliogeris, kultūrologas Vytautas Rubavičius“, *Metai* 6, 2008, prieiga internete <http://www.tekstai.lt/index.php/tekstunaujienos/492-2008-nr-6-birzelis/3397-namai-ir-benamyste-literaturoje.html>, žiūrėta 2017 05 10.

¹⁷⁰ Shelley Mallet, „Understanding Home: A Critical Review of the Literature“, *The Sociological Review* 52, 2004, 66.

¹⁷¹ Nigel Rapport, Andrew Dawson, *Migrants of Identity: Perceptions of Home in a World of Movement*, Oxford: Berg., 1998, 8.

¹⁷² Foucault, 1999, 445.

¹⁷³ Freud, 1999, 15.

¹⁷⁴ *Ten pat*, 13.

¹⁷⁵ Barthes, 2016, 61.

¹⁷⁶ Mickūnas, 2010, 69.

Brudeniui buvo vienintelis artimas žmogus, atstojęs ir motiną, ir seserį, ir mylimąją, ir draugę, todėl, likęs be jos, jis jaučiasi visiškai apleistas. Pasak May'aus, vienatvė yra skaudžiausia nerimo forma, užvaldanti žmogų tiek, kiek jis praranda save ir orientaciją objektyviame pasaulyje¹⁷⁷.

Trečiasis romano trečdalis skirtas Brudenio klajonėms. Palaidojęs Jovasę jis palieka namus ir iškeliauja neturėdamas tikslo. Pasak May'aus, „žmonės dažnai griebiasi fizinio skausmo (arba socialinio atstūmimo, smurto, nusikaltimų) kaip kančios palengvinimo priemonės“¹⁷⁸. Brudenio išėjimas iš komforto zonos susijęs su siekiu *iškentėti* ir eroso projekcijos paieškomis. Geismo energija niekur nedingsta, tik netenka nukreiptumo. Nesąmoningai ieškoma, kur link nukreipti be atsako likusį erosą, ieškoma geismo gyventi: „Viskas – tuštuma. Nieko nebebuvo. Dabar nebežinojo, dėl ko jam gyventi.“ (B, 175) Po mylimosios mirties „netenkama gebėjimo pasirinkti naują meilės objektą, nes tai reikštų iškeisti gedimąjį“¹⁷⁹. Užsimezga konfliktas – erosui reikia projekcijos, tačiau tuo pat metu priešinamasi naujo objekto atsiradimui.

Gynybos mechanizmu nuo patirtos traumos arba, Horney žodžiais tariant, nerimo malšinimo priemone ir Brudeniui, ir Albanui tampa seksas – kūnas be erotinio geismo, turintis pakeisti erosą ir numalšinti vienatvės jausmą. Albanas šios galimybės griebiasi dar Moinai esant gyvai, todėl po jos mirties gynybos mechanizmas, nors ir susijęs su seksu, daug sudėtingesnis. Brudeniui toks santykis su kitomis moterimis iki tol buvo neįprastas: „Pajuto, kad geidžia moters. Nemėgo taip elgtis, bet dabar prasidėjo kitas gyvenimas.“ (B, 196) Jo elgsena panaši į Albano „Moinos periodą“ – pasirenkami sunkiai pasiekiami objektai. Iš kaimo diskotekos jis paveržia visų vaikinių dėmesio centre buvusią merginą, vėliau „pagrobia“ nuotaką – įsiveržia į vestuves ir, kol jaunikis miega, praleidžia su jauna pirmąją naktį. Tačiau šios moterys malonumo, kurio tikėtasi, nesukelia, eroso aistros neižiebia, veikiau atvirksčiai – tampa savotiška bausme: „Ji it koks vabzdys ilgiausiomis kojomis ir rankomis tarsi spragilais ne glamonėjo, o kūlė jo kūną.“ (B, 208) Brudeniui kitos moterys erotinės aistros nekulia, santykiavimas laikomas įgimtu agatyrso bruožu: „Agatyrasai kartais būna agresyvūs, o pasileidę – visados.“ (B, 208) Ryšys su kitomis moterimis bedvasis: „Dabar visiškai nieko nebeturi, galės keliauti nuo vienos moters, prie kitos – prieš save regės vien kūno skerdieną, o vietoje lūpų – žiojėjančią žaizdą“ (B, 226), „[k]ai pagalvojo, jog nieko panašaus gyvenime nebesutiks, gal pergulės su viena kita lovos verge, gal net įsitaisys meilužę, nesvarbu, tačiau tai bus taip prėska, taip nuobodu, taip nepakenčiama klausytis visokių tauškalų, kad visą laiką trokš ramybės ir vienatvės“ (B, 179). Eroso nebelieka, kalbama tik apie fiziologinius poreikius.

Susidūrus su mylimojo mirtimi, „realybės patirtis parodė, kad mylimasis objektas nebeegzistuoja, ir dabar reikalauja atitraukti visas libido galias iš ryšių su šiuo objektu“¹⁸⁰. Kyla

¹⁷⁷ May, 2010, 189.

¹⁷⁸ *Ten pat*, 85.

¹⁷⁹ Freud, 1999, 12.

¹⁸⁰ *Ten pat*, 12–13.

priešinimasis – „žmogus nelinkęs pasitraukti iš libido pozicijos net tada, kai tai pozicijai numatoma pamaina. Šis priešinimasis toks intensyvus, kad imama nusigręžti nuo tikrovės ir kyla haliucinacinių iliuzijų psichozė, kai objekto vis tiek įsikibus laikomasi.“¹⁸¹ Kol psichika tvarkosi su netektimi, joje pratęsiamą prarastojo objekto egzistencija: „Nežinau, kiek turės praeiti laiko, kol Jovasė atsisveikins: ji nepanoro jo palikti, troško būti visą laiką šalia.“ (B, 185)

Gedulas baigiasi, kai ego, „sakytumėi gavęs klausimą, ar ir jis nori tokios lemties, narcisistinių pasitenkinimų, kad tebėra gyvas, sumos duodasi priverčiamas nutraukti saitus su sunaikintuoju objektu.“¹⁸² Brudeniui narcisistiniu pasitenkinimu tampa žinia iš leidyklos, kad norima spausdinti jo siaubo apsakymus. Nors ši linija romane menkai plėtojama, galima numanyti, kad taip erosas randa kitą kryptį. Iki tol Brudenio kūryba buvo „į stalčių“, o dabar, pripažintas kaip kūrėjas, jis erosą, iki tol projektuotą į Jovasę, imasi sublimuoti ir pasineria į kūrybą.

Reakcija į mylimosios mirtį romane „Sado sindromas“ kitokia. Moina randama kapinėse nužudyta ir išžaginta. Pamatęs jos kūną Albanas supranta: „Tai pati baisiausia mano gyvenime diena, – pilna košmaro, neapykantos ir juodžiausios nevilties“ (SS, 203). Būtent tokios dienos po merginos mirties prasideda ir fizinėje tikrovėje, ir jo psichikoje. Sąmoningai Albanas savęs nekaltina, žūtbūt ieško kaltų aplink: „Suvokimas atėjo pamažu; kraupios senovės žynių ritualinės apeigos, šaltakraujiškai atliekamos kapinėse <...>. / Tie seniai kretenos žyniai ją paaukojo <...>. Ir niekas nieko neįrodys, kaip visada.“ (SS, 205) Skirtingai nei Brudenis, Albanas vietoj kaltės jaučia keršto poreikį: „prisiekiau, kad žudiką surasiu ir jam atkeršysiu“ (SS, 210), „bijojau pražiopsoti žudiką, nenorėjau prasilenkti su juo, juk jis tūno kažkur Vilniuje ir reikia jį surasti. Privalau tai padaryti.“ (SS, 235) Kerštą ir bausmę, kurie turėjo būti skirti žudikui, Albanas nesąmoningai nukreipia į save. Kaltumas, Ricoeuro žodžiais tariant, „yra akivaizdžiai subjektyvaus pobūdžio“¹⁸³, jis „rodo, kad sąmonę slegia nepakeliama našta, taip pat kad sąžinės graužimas yra vidinė graužatis, visiškai uždaras kaltės gromuliavimas“¹⁸⁴. „[K]altumas atsiranda stojant prieš savotišką nematomą teismą, kuris pasveria kaltę, paskelbia nuosprendį ir paskiria bausmę“¹⁸⁵. Albano atveju bausmė yra haliucinacija, kurioje sumišusios paauglystėje patirtos traumos ir sukrėtimas dėl Moinos netekties.

Albano persikėlimą į haliucinacijos pasaulį galima sieti su gynybos mechanizmais. Susidūrusi su dirgikliu, psichika siekia jį numalšinti – išstumti. Albanui pasinėrus į haliucinaciją, minčių ar užuominų apie kaltę nebelieka, ji pasislepia po išreikštuoju haliucinacijos turiniu. Nors fizinėje tikrovėje teisėsauga jo nenuteisia, Albano superego priešinasi suvokimui, kad Albanas nekaltas, fiksuoja įsitikinimą, kad yra apkaltintas. Superego atsakingas už normalų sąmoningą kaltės jausmą,

¹⁸¹ *Ten pat*, 13.

¹⁸² *Ten pat*, 30.

¹⁸³ Paul Ricoeur, *Egzistencija ir hermeneutika: Interpretacijų konfliktas*, sud. ir vert. Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 2001, 116.

¹⁸⁴ Ricoeur, 2001, 116.

¹⁸⁵ *Ten pat*.

sąžinę, tačiau kai normali psichikos būseną pakrinka, superego gali elgtis nepaprastai griežtai ir dažnai žiauriai kamuoti ego¹⁸⁶. Freudas išskiria kelis patologinius kankinimo atvejus, vienas jų yra melancholija, kai „Ego nedrįsta priešintis, jis prisipažįsta kaltas ir duodasi baudžiamas“¹⁸⁷. Melancholijos kamuojamas Albanas nesąmoningai jaučiasi kaltas dėl Moinos mirties, todėl superego keliamai bausmei nesipriešina. Svarbu tai, kad superego „įrodo savąją nepriklausomybę nuo sąmoningojo Ego ir savo itin artimus ryšius su nesąmoninguoju Id“¹⁸⁸. Freudo pastebėjimas leidžia pagrįsti mintį, kad Albano bausmė yra haliucinacija, kurioje pildosi eroso varos potraukiai.

Albano savijutos pokyčius svarbu aptarti palaipsniui. Po Moinos mirties romano tekstas tampa fragmentiškesnis. Fragmentus sudaro į fizinę tikrovę įsiterpiančios klaidės, haliucinacijų nuotrupos, pavyzdžiui: „Virš dar žalių atvašynų pamačiau skrendant, suglaudusią kojas, plonytę mergaitę. Ji krito tiesiai į mane didingai gausdama“ (SS, 211), „[n]ieko viduje nebuvo, tik šis graudus, nenumaldomas verksmas, sklindęs nežinia iš kur“ (SS, 215), „[p]arduotuvėje, vidury dienos, staiga išvysdavau žebenščių snukučius, išlindusius iš po kurio nors palto skverno, <...> aplinkui girdėjau garsius bepročių šnabždesius“ (SS, 242). Iš pradžių Albanas dar suprato, kad reginiai nėra fizinės tikrovės dalis: „smegenys it kempinė prisigerdavo nuodingųjų, darkių vizijų, apringuodavo mane visą, kone netekdavau sąmonės“ (SS, 224), „manęs nelikdavo: kapsčiausi savo sapnuose“ (SS, 225), „[n]eturiu vaistų, pamaniau, kurie nuslopintų šiuos reginius, kurie suteiktų man palaimintą ramybę“ (SS, 217), bet ilgainiui haliucinacijos užgožė fizinę tikrovę ir jis prarado gebėjimą atskirti šias dvi plotmes.

Analizuojant abiejų romanų veikėjų reakcijas į mylimųjų mirtis, reikšmingas santykis su tabu, kurio svarba išlieka ir po eroso projekcijos netekties. Brudenii Jovasei mirtis atnešė savotišką palengvėjimą: „Jovase, tavo žūtis sunaikino visas mano nuodėmes.“ (B, 212) Svarbu pastebėti, kad „[n]uodėmė <...> yra kolektyvinė tikrovė, į kurią įtraukta visa bendrija, o štai kaltumas jau linksta individualizuotis“¹⁸⁹. Nutrūkus incestiniams Brudenio santykiams, nebelieka ir „nuodėmės“, nes visuomenė apie ją nebesužinos. Albano atvejis priešingas – nors incesto pagundoms jis nepasidavė, po Moinos mirties už draudžiamus santykius buvo pasmerktas – jam primetama ne tik geidimo nuodėmė, bet ir kaltumas.

Pirmąjį kaltinimą Albanas išgirdo praėjus mėnesiui po Moinos mirties. Į jo namus atėjusi žurnalistė rėžė: „Jūs ją prisiviliojote, nes jums be galo patinka nekalti, dar vaikiški kūneliai...“ (SS, 219) Po šio nemalonaus pokalbio Albanas pajunta kaltę: „Mane užgriuvo nesuprantamas kaltės jausmas.“ (SS, 221) Vis dėlto kaltės priežastį tekste galima užčiuopti: „Visi mano darbai įstrigo, kad ir ką daryčiau, mintys sukasi vis apie tą patį. Mano pasaulėlis galutinai sugriuvo. Juokinga mano

¹⁸⁶ Freud, 1999, 185.

¹⁸⁷ *Ten pat.*

¹⁸⁸ *Ten pat.*, 187.

¹⁸⁹ Ricoeur, 2001, 117.

meilė gražiams, neįprastiems daiktams, juk ir Moiną aš troškau patobulinti, gal tai ją ir pražudė“ (SS, 221). Kaltė jaučiama dėl siekio iš griuvėsiuose rastos laukinės mergaitės sukurti nepaprastą moterį. Šį tikslą Albanas beveik pasiekė – Moinos septynioliktojo gimtadienio proga ji buvo išpuošta grožio salone („Nuo jos grožio mėšlungis mane sutraukė.“ (SS, 192) ir keliavo su Albanu vakarieniam į prabangų restoraną: „Visi lyg užkerėti spoksojo į Moiną. Buvau patenkintas: tegul pratinasi būti dėmesio centre. <...> Staiga supratau, kokią vertybę esu įsigijęs, net nejauku pasidarė.“ (SS, 193) Moina jo suvokiama labiau kaip kūrinys (Albanas pavartoja frazę „esu įsigijęs“ lyg kalbėtų apie daiktą) nei kaip moteris. Išryškėja dar vienas romanų skirtumas, susijęs su eroso sublimacija. Brudeniui ji padeda išsivaduoti iš gedulo, nes „[e]stetinėje sublimacijoje trokštamo objekto trūkumo sukeltas <...> skausmas tampa turtingu kūrybiniu procesu ar įtraukiančia estetinė patirtimi“¹⁹⁰. Albanas praranda ne tik eroso objektą, bet ir sublimacijos galimybę.

Kita priežastis, kodėl Moinos mirtis iš visų Albano eroso objektų mirčių jį sukretė labiausiai, sietina su Albano profesija. Jis – interjero dizaineris, dalį eroso nukreipiantis į kūrybą. Moina – vienas jo projektų. Siekdamas iš laukinės, neišsilavinusios, prasčiokiškų manierų paauglės sukurti rafinuotą, visų geidžiamą moterį, vyras nukreipia dėmesį nuo jos kaip eroso objekto. Sublimacija leidžia tvarkytis su savo aistromis, „tai nutinka ne todėl, kad sublimacija iki galo patenkina mūsų troškimus, bet būtent todėl, kad neleidžia; todėl, kad palieka mus pakibusius ir suklaidintus, kad troškimas kada nors bus patenkintas“¹⁹¹.

Moiną laikant vienu Albano kūrinių, tampa akivaizdu, kodėl jį taip sukretė išdaryto kūno vaizdas kapinėse: „mano akys buvo pratusios matyti vien gražius daiktus – švariose, steriliose, be menkiausios dėmelės erdvėse, jokių krauju suteptų rankų, jokių smūgių, smurto žymių, menkiausios prievartos <...>. Ir staiga atsidurti pragare – nepakeliama. Už ką?! / Kam jie mane ten nuvežė? Niekas neturėjo teisės manęs luošinti!“ (SS, 205) Atkreiptinas dėmesys, kad Albanas jaučiasi baudžiamas vien tuo, kad policininkai jį nuvežė į nusikaltimo vietą atpažinti sudarkyto kūno. Pirmoji reakcija nėra liūdesys dėl eroso objekto netekties. Cituotoje ir kitose vietose justai, kad ši mirtis jam pirmiausia kelia klausimą, kodėl *jis* taip kankinamas, kodėl *jam* taip atsitiko. Citatoje išryškėja, kad Moinos mirtis Albanui pirmiausia susijusi su savuoju ego – jis teigia, kad niekas neturėjo teisės *jo* luošinti. Į ego pakrypsta ir mąstymas apie žudiką: „kažkodėl dabar buvau įsitikinęs, kad Moiną nužudė mano priešas, o kitas mergaites – koks nors maniakas. Iš pavydo! Man labai gerai sekėsi.“ (SS, 242)

Su ego susijęs ir pasmerkimo jausmas. Po žurnalistės apsilankymo ir pirmojo tiesioginio kaltinimo Albanas jaučiasi smerkiamas bendradarbių: „Nekaltų mergaičių prievartautojas, negirdėtas ištvirkėlis, visos moterys jam buvo nusibodusios, todėl... girdėjau jų mintis“ (SS, 221),

¹⁹⁰ Kessel, 2009, 183.

¹⁹¹ *Ten pat*, 186.

jam priekaištuoja ir tėvai. Tereškinas, analizuodamas Lietuvos visuomenę, teigia, kad „asmenys, kurių ir intymūs, ir vieši gyvenimai skiriasi nuo viešai priimtinių ir kurie su savo gyvenimo istorijomis įsiveržia į viešumą, įvardijami stereotipinėmis psichinio ligonio, iškrypėlio, netikusio piliečio, maniako etiketėmis“¹⁹². Viešumon iškilus faktui, kad Moina gyveno su Albanu, tokias etiketes jam klijuoja ne tik pavieniai asmenys, bet ir valstybinės institucijos – Albanas suimamas kaip įtariamasis Moinos nužudymu.

Jam sėdint kameroje, įvyksta pirmasis psichikos lūžis: „Tada supratau, kad būsiu apkaltintas. To, kas įvyko, niekas niekada nebeatitaisys, kad ir kas ką sakytų, kad ir kas nutiktų. Apkaltintas. Mane išsprogdino iš vidaus: ir jau nieko niekada nebesuklijuosi, per visą kūną perėjo velniškas „įtaisas“ ir nieko nebesutaisysi. Sudūžtama vieną kartą.“ (SS, 226) Prie kapinėse pamatyto išniekinto Moinos kūno siaubo prisideda kalėjimas („Buvau sunaikintas vien Lukiškių kalėjimo vaizdo, brutalaus suėmimo darbovietėje“ (SS, 226), kuriame Albanas suvokia kaltinimus: „Buvau neregėtas ištvirkėlis, o dabar paaiškino, kad esu nekrofilas ir maniakas“ (SS, 228). Iš kalėjimo Albanas pervežamas į psichiatrijos ligoninę teisminei ekspertizei: „psichiatrai pavertė mane skuduru, išsunkė iki paskutinio lašo... voliojauši pribaihtas“ (SS, 231). Baudžiamosios teisės aparatas jo kaltės nenustatė. Po tyrimo Albanas paleidžiamas namo, tačiau mesti kaltinimai sustiprina nesąmoningą kaltės jausmą ir paragina superego imtis bausmės.

Palyginęs melancholiją ir gedulą Freudas daro išvadą, kad melancholikas taip pat patyrė netektį, susijusią su objektu, tačiau ši netektis jį sukretė ne dėl išorinio objekto, bet dėl savojo ego netekties¹⁹³. Tai aiškinama keliomis sąlygomis. Pirma, ryšys su mylimuoju nebuvo tvirtas, jis buvo nutrauktas, bet laisvosios libido galios vietoj to, kad būtų nukreiptos į kitą objektą, nukrypo į ego. Antra, jos padėjo ego identifikuotis su atsisakytoju objektu. Ego imtas vertinti kaip prarastasis objektas¹⁹⁴. Albanas haliucinacijoje identifikuojasi su Moina: bando įsitvirtinti svetimoje šeimoje, yra atiduodamas Aradijai tenkinti jos seksualinių poreikių. Albano troškimas turėti seksualinių santykių su Moina haliucinacijoje išsipildo, tačiau psichika čia atlieka apvertimo darbą: Albanas atsiduria ne norinčiojo, bet norimojo, t. y. analogiškoje Moinos pozicijoje. Horney teigia, kad „liga gali būti bėgimas nuo sunkumų“¹⁹⁵, o „tapimo auka jausmas yra galutinė ir labai svarbi gynybos nuo bet kokio nepritarimo forma“¹⁹⁶. Tapdamas auka Albanas ginasi nuo superego nepritarimo jo ir Moinos santykiams.

¹⁹² Tereškinas, 2010, 156.

¹⁹³ Freud, 1999, 17.

¹⁹⁴ *Ten pat*, 20.

¹⁹⁵ Horney, 2004, 235.

¹⁹⁶ *Ten pat*.

2.2. Sado sindromo scenografijos

Suaugusio Albano haliucinacijos susijusios su nerviniu lūžiu, ištikusiu grįžus iš kalėjimo ir psichiatrinės ligoninės. Jose susipina vaikystės prisiminimai, eroso objektų bruožai, eroso varos troškimai, superego kurstomas kaltės jausmas ir bausmės poreikis. Kaip ir paauglystėje, haliucinacijai sukelti reikalinga išorinė priemonė – šį kartą alkoholis. Svaiginimasis alkoholiu – vienas iš būdų slopinti nerimą¹⁹⁷. Jis gali būti slopinamas ne tik kvaišalais, bet ir kitais būdais¹⁹⁸, pavyzdžiui, haliucinacija. Persikėlus į ją, Moinos mirtis nukeliauja į antrą planą ir nuo jos keliamo nerimo kuriam laikui išsivaduojama. Haliucinaciją galima priskirti ketvirtai Horney išskirtai nerimo slopinimo grupei, „kai vengiama visų nerimą keliančių situacijų, minčių ir jausmų“¹⁹⁹. Slopinimas vyksta nesąmoningai – Horney teigia, kad žmogus „gali numanyti ar visai neįtarti, kad jį vargina nerimas, gali numanyti ar nė neįtarti, kad jo vengia <...>, nes sąmonės lygmenyje joks nerimas neįjuntamas, tad sąmoningomis pastangomis slopinimo įveikti neįmanoma“²⁰⁰.

Išreikštasis pirmosios haliucinacijos turinys – Albano namuose apsilankę „[d]evyni belyčiai sutvėrimai“ (SS, 236), pristatę kaip legionas, demonai²⁰¹: „Mes apkaltintieji. Amžiams pasmerktieji. Dabar tu esi mūsų. Nebijok. Pasiduok mums ir išsivaduosi. Visiškos tuštumos nėra <...> Juk tau patinka siaubas ir grožis. <...> Atverk savo kraujuojančias žaizdas. Išmok jas garbinti.“ (SS, 236) Haliucinacijai nesipriešinama, Albanas konstatuoja: „Užleidau jiems visą namą ir atidaviau save, savo sielą.“ (SS, 236) Paslėptasis haliucinacijos turinys slypi po žodžiu „apkaltintieji“ – Albanas įtraukia save į jų gretas, pripažįsta ir išryškina savo kaltumą.

Haliucinacijos paaiškina romano pavadinimą „Sado sindromas“, nukreipiantį į prancūzų rašytojo Marquis'o de Sade'o, gyvenime ir kūryboje praktikavusio lytinius nukrypimus, figūrą. Frazė „Sado sindromas“ pirmiausia ištariama po Moinos mirties Albaną apkaltinusios žurnalistės, o haliucinacijose ši mintis realizuojama – Albanas patenka į pasaulį, kuris sukasi apie sadizmą (nejauką) ir meną (grožį).

Po antrosios haliucinacijos Albanas internete perskaito termino „sadizmas“ atsiradimo istoriją ir suvokia: „Seksualinė patologija – pati juodžiausia žmogaus sąmonės gelmė.“ (SS, 367) Į tokias gelmes leidžiamasi ir Sade'o, ir Skablauskaitės tekstuose. Foucault teigia, kad „Sade'o kūryboje seksas yra be normos, be vidinės taisyklės, kuri galėtų išplaukti iš pačios jo prigimties“²⁰². „Sade'o pasaulį galima interpretuoti kaip grynios formos pasaulį, kuris paklūsta ne subjektyviems geismams,

¹⁹⁷ *Ten pat*, 45.

¹⁹⁸ *Ten pat*, 50.

¹⁹⁹ *Ten pat*.

²⁰⁰ *Ten pat*, 51.

²⁰¹ Abiejuose romanuose gausu nuorodų į okultizmą, kuris sietinas su tanato vara. Šiame darbe siekiama koncentruotis į eroso raišką, todėl nors ir labai įdomios, tačiau su okultizmu susijusios detalės paliekamos nuošalyje. Ateityje būtų ne tik įdomu, bet ir pravartu atskirą darbą skirti tanato varos raiškos analizei.

²⁰² Foucault, 1999, 114.

bet, Sade'o teigimu, universaliems gamtos dėsniams.²⁰³ Gamtos dėsniams, kaip teigė Freudas, negalioja jokie draudimai ir apribojimai. Dar daugiau – norėdamas būti laisvas, žmogus turi sulaužyti jam primestas taisykles ir visiškai neslopinti savo troškimų²⁰⁴. Būtent į tokį Vitimiro pasaulį, veikiantį pagal gamtos, o ne civilizacijos, dėsnius, antroje haliucinacijoje keliasi Albanas.

Tarp dviejų haliucinacijų įsiterpia pasakojimas apie Igerną. Jį svarbu aptarti kaip Albano bandymą po pirmosios haliucinacijos įsikabinti į fizinę tikrovę. Prie Igernos priartėti Albanui leidžiama tik tada, kai ji suserga vėžiu ir žino, kad mirs. Prisileidusi Albaną, ji liepia jam pasirinkti: „arba pasilieki pas mane visam laikui, arba dingsti – jokių lankymų“ (SS, 247). Albanas pasirenka pirmąjį variantą, tačiau iškart žino, kad užsimezgę santykiai su Igerna – ne geismo patenkinimas. Visų pirma, Igerna – tarsi šiaudas, už kurio Albanas griebiasi, norėdamas išsivaduoti iš vienatvės ir kliesių: tai įmanoma tokiu atveju, kai „žmogus gali iš naujo susiorientuoti <...> ir vėl tiesiogiai, per patyrimą, per gyvus pojūčius susieti save su pasauliu“²⁰⁵. Kita vertus, Igernos slaugymas Albanui tampa bausme, kurią atlikęs jis tikisi išsivaduoti iš kaltės: „Staiga išnyko ir Metelelė, ir Moina, ir kitos, liko vien Igerna – begalinė kančia, nuplaunanti visas mano praeities meiles ir paliekanti keistą tuštumą“ (SS, 264).

Pasak Freudo, „[m]elancholijos dingstys dažnai išseina už aiškaus netekimo dėl mirties atvejo ribų ir aprėpia visas įžeidimo, atstūmimo ir nuvylimo situacijas, kuriomis meilės ir neapykantos priešprieša gali būti įtraukiama į santykį arba kuriomis ji gali sustiprinti jau esamą ambivalenciją.“²⁰⁶ Albano santykis su Igerna – akivaizdžiai ambivalentiškas: ji – nuo jaunystės geista, bet nepasiekta. Sužinojęs apie jos ligą, Albanas reaguoja piktdžiugiškai, tačiau sutikęs ją slaugyti junta švelnius jausmus ir tariasi pirmąkart pajutęs jos meilę (SS, 261). Merdinti Igerna sietina su senstančia motina: „Ir greit išvysiu kraupią senę, apsidraikiusią retučiais plaukeliais, dėbtels į mane baltomis akimis, pražios burną, juodą, kaip plyšys senoje daržinėje.“ (SS, 250) Jausdamas prievolę nukaršinti seną motiną, Albanas į Igerną projektuoja motinos keliamus ambivalentiškus jausmus: meilę („Pagalvojau, kad nupirksiu žiedą, tegul su juo iškeliauja ten kaip mano mylima žmona.“ (SS, 259) ir neapykantą dėl neatsakyto erotinio geismo: „Kas aš jai?! Slaugytojas! Visą gyvenimą laksčiau paskui jos povo plunksnas it paskutinis idiotas, jei ne ji, gal būčiau sukūręs savo šeimą.“ (SS, 258) Į Igerną projektuojamas pyktis motinai už infantiliame seksualiniame gyvenime patirtą traumą, lėmusią tolimesnį gyvenimą. Prisirišęs prie motinos jis negalėjo, negebėjo prisirišti prie nieko kito, neišsirašiusio į mirties paradigmą.

Išdarytas Moinos kūnas Albanui buvo neįtikėtinas, atplėšęs jį nuo grožio pasaulio, merdinti Igerna atskleidžia kitą grožio pusę. Pūvantį jos kūną jis pavadina „šlykštumo estetika“ (SS, 250).

²⁰³ Žukauskaitė, 1999, 126.

²⁰⁴ Kessel, 2009, 135.

²⁰⁵ May, 2010, 189.

²⁰⁶ Freud, 1999, 23.

Igernos lavonas – priešpaskutinis Albano tikro meno kūrinys²⁰⁷ fizinėje tikrovėje: „manieji pirštai mikliai darbavosi, nes žmonės turės pamatyti amžiams sustingusį grožį <...>. Virtuoziskai atlikau darbą. Seno vilko akimis nužvelgiau savo ir mirties kūrinį; likau patenkintas.“ (SS, 265) Po jos mirties Albanas trumpam atsigauja, tarsi būtų išpirkęs savo nuodėmes ir atsikratęs kaltumo: „Apėmė geidžiama ramybė ir susitaikymas“ (SS, 265), „[s]ugrįžo ankstesnis kūrybiškumas.“ (SS, 267) Tačiau kūrybiškumas ima reikštis ne fizinėje tikrovėje, o kaip haliucinacija.

Antroji haliucinacija reiškia Albano eroso, po Igernos mirties vėl nebetekusio krypties, sublimaciją ir dar vieną bausmę. Erosas atsigręžia į ego, į jį „nukrypsta ir neapykanta, kuri plūsta, žemina ir verčia kentėti ir dėl tos kančios patirti sadistinių pasitenkinimą. Melancholijai būdingas, neabejotino mėgavimosi kupinas savęs kamavimas <...> reiškia patenkinimą sadistinių ir neapykantos polinkių, kurie, būdami skirti objektui, šitaip atsigręžė prieš paties paciento asmenį.“²⁰⁸ Nors Albanas visiškai nepasitraukia iš kasdienio gyvenimo (kurį laiką vaikšto į darbą, vykdo užsakymus), tačiau Vitimiro pasaulis jį vis labiau įtraukia, kol galiausiai jis prisipažįsta: „Nuo tada praradau realybės jausmą, netekau pagrindo po kojomis, dienos susimaišė, net metų laikai...“ (SS, 283)

Haliucinacija apima keliasdešimt romano puslapių ir pasižymi sapno požymiais, išskirtais Richardo Walsho: „sapnai yra reprezentuojantys, fiktyvūs ir naratyviniai“²⁰⁹. Haliucinacijos išreikštasis turinys iš pirmo žvilgsnio paprastas: Albanas susipažįsta su seniu Vitimiru, turinčiu du vaikus – Aradiją ir Redą. Senis jį domina kaip burtininkas, Redas – paslaptingas ir kiek bauginantis, o Aradija – nimfomanė, kuriai Albanas tampa grobiu. Vitimiro name Albanas ima leisti vis daugiau laiko, čia vyksta sveiku protu nesuvokiami dalykai, kalbas su Vitimiru keičia mazochistinis seksas su Aradija, neturintis nieko bendro su malonumu. Haliucinacija pasiekia kulminaciją, kai Vitimiro kieme stovinčioje daržinėje Albanas randa mergaitės lavoną ir paaiškėja, kad Redas yra žudikas maniakas, kurio auka tapo ir Moina.

Vitimirą Albanas pirmąkart sutinka vietoje, analogiškoje griuvėsiams, kuriuose jis rado Moiną, tik ši fizinės tikrovės vieta persmelkta fantazijos: „Tai buvo arkos, nišos, kažkokie pilkažiedžiai skliautai. Pačioje gilumoje akiai švelniai atsivėrė paslaptinga niša – giliaversmė, su dar viena išgaubta anga, tarsi į kitą pasaulį, tarsi į vandenyno dugną <...>... Sūkuriavo prislopusios spalvos, vos pulsavo nežinia iš kur sklindantys šviesos pluošteliai. <...> Akyse raibuliavo žalsvos, melsvos ir auksinės prieblandos.“ (SS, 267) Spalvos, šviesa, vandenyno dugnas persikelia į tolimesnę haliucinaciją ir tampa paslaptinių Vitimiro namų detalėmis: „į akis plykstelėjo

²⁰⁷ Vėliau Albanas dar sukūrė interjerų pagal užsakymus, tačiau jų nelaikė meno kūriniais, tik užsakymo įgyvendinimais. Iš vėlesnių kūrinių išsiskiria tik Lionės namo interjeras, tačiau reikia pabrėžti, kad jis Albanui tapo paminklu Igernai: „Taigi, ponija Lionė man virto Igerna. <...> Namas-paminklas. Igerna visada ten gyveno.“ (SS, 388)

²⁰⁸ Freud, 1999, 24.

²⁰⁹ Richard Walsh, „Dreaming and Narrative Theory“, *Toward a Cognitive Theory of Narrative Acts*, ed. Frederick Luis Aldama, Austin: University of Texas Press, 2010, 147.

neapsakomas mėlynumas; sumirgėjo melsvos švieselės, nežinia iš kur sklindančios“ (SS, 259). Albanas pripažįsta: „Esu dizaineris, bet nieko panašaus gyvenime dar nemačiau.“ (SS, 270)

Vitimiro namą, norėdama kompensuoti *namų* netektį, kuria jo vaizduotė, pasitelkusi polinkį išskirtiniams interjerams, perteikdama ir Albano kūrybiškumą, ir melancholišką būseną: „Apleistumo, pasaulio atsižadėjimo ir protu nesuvokiamos interjero prabangos įspūdis.“ (SS, 276) Mėlynumas sietinas ne tik su haliucinacijos pradžioje matytais griuvėsiais, bet ir gimtaisiais namais, kurie, romane nuolat akcentuojama, buvo neatskiriami nuo šalimais plytėjusio didelio ežero. Nijolis pasakodavo įvairiausias istorijas apie būtybes, gyvenančias ežere, jas jis tardavosi matęs žiemą po ledu. Vitimiro namas – šių pasakojimų realizacija haliucinacijoje: „Povandeninė karalystė? Ne, <...> veikia – pamišėlio fantazija.“ (SS, 270)

Pasakojime gausu užuominų, kad Vitimiro pasaulis netikras. Kai kurios – akivaizdžios, pavyzdžiui: „ir pasijuntu lyg menkas šaparėlis, skalaujamas jūros spalvų; juk kažkas su įkvėpimu audžia šias vizijas“ (SS, 271). Pirmą haliucinacijos dieną Albanui pastebėjus, kad Vitimiro namas ėmė judėti kaip vanduo, senis atsako: „Mane paprasčiausiai apėmė negeras jausmas <...> Nekreipk dėmesio. Tuoj praeis. Tu juk menininkas.“ (SS, 273) Vitimiro – Albano psichikos kūrinių – kalboje susimaišo „aš“ ir „tu“ asmenys. Teigiama, kad Albanas kaip menininkas reguliuoja šį pasaulį. Vitimiro žodžiuose išvelgti Albaną galima ir vėliau: „Pilnas dangus mano mylėtų moterų“ (SS, 309), „[v]isos brangios mano mirusiosios iškėlė per visą dangų laimės ženklą. / – Apie ką tu!? – nusistebėjau. / – Apie savo dvasios pagalbininkes. Jos saugo mane ir padeda man ilgose sielos kelionėse į anapusybę ir atgal“ (SS, 310). Arba: „Daugybė žmonių dievina grožį, o juk kartais viskas apsiverčia aukštyn kojomis.“ (SS, 310) Tai, kad šis apsvertimas susijęs su Moinos mirtimi, liudija ir Albano mintys: „Ir kodėl aš čia [Vitimiro name – V. M.] atsidūriau? Tuoj kažkodėl pagalvojau apie Moiną“ (SS, 539). Moinos buvimas Vitimiro name pateikiamas garsais: „chimeriškas garsas: mergaitės aimana iš giliausių melsvų tolių, o gal man tik pasivaideno“ (SS, 271), „[k]artais čia girdžiu šiurpias ir nerišlias kankinamo vaiko dejones, vos girdimus riksmus, slopų gargimą.“ (SS, 293)

Slaptasis sapno turinys, pasak Freud, išnyra pats, reikia tik stebėti sapnavusiajam kylančias asociacijas²¹⁰. Reikšminga asociacija apčiuopiama vienoje haliucinacijos pastraipoje: „Prisiminiau gelzganus Nijolio plaukus, o Redas – tikras albinosas. Pagalvojau apie savo tėvą, kuris atrodė kaip senas artojas, motina – archaiška moteris, mylinti savo šventus paveikslus.“ (SS, 305) Šeimos narių pasirodymas haliucinacijoje leidžia kelti prielaidą, kad Vitimiro šeima atkartoja Albano šeimą. Svarbu pastebėti, kad haliucinacijoje pasirodo ne vienas ar keli paskiri, vienas su kitu nesusiję asmenys, o visa šeima, nuolat pabrėžiami šeimos ryšiai. Šeimos „elementas yra tarsi <...>

²¹⁰ Freud, 2009, 114.

nesąmoningo turinio atplaiša, užuomina į jį²¹¹, iš kurios „aiškinimo darbas atkuria visumą“²¹². Aradija įkūnija motiną, ji sudaryta iš motinos ir ją pakeitusių moterų broožų. Pavyzdžiui, į Aradijos kambarį perkeliama didelė lova, matyta paauglystės haliucinacijoje, Aradija kelis kartus pavadinama lelialyte (SS, 274, 280), ekscentriška jos apranga primena Moina: „Apsirėdžiusi juodai buvo labiau panaši į gotę.“ (SS, 320) Albano šeima yra tradicinė patriarchalinė, todėl tėvas – šeimos galva, taigi – Vitimiras. Svarbus tėvo-Vitimiro vaidmuo – jis nuveža apgirtusį Albaną pas Aradiją. Haliucinacijoje paneigiama su Edipo kompleksu susijusi kastracijos baimė – tėvas netrukdo nesąmoningam vaiko geismui, duoda leidimą santykiuoti su motina.

Albanas haliucinacijoje gali būti tapatinamas su Nijoliu. Jis atsiduria povandeniniame pasaulyje, apie kurį tiek kalbėjo ir galvojo brolis, be to, jam, kaip jauniausiam vaikui, tenka motinos meilė, kuri, kitų vaikų akimis, iš jų yra atimama. Redas romane ne kartą vadinamas albinosu, kuris „neturi žmogiškumo“ (SS, 306), jis toks pat šaltakraujis ir be fantazijos kaip Fredis (panašus ir jų vardų skambėjimas). Redą kaip žudiką galima sieti ir su Albanu. Teiginį pagrįstų Vitimiro pasakojama istorija, kad Redas paauglystėje mylėjęs jaunesnę mergaitę, kurios mirtis turėjo įtakos tolimesniam jo gyvenimui (SS, 368). Akivaizdus panašumas su Metelele. Albanas haliucinacijoje įkūnija pats save ir Redą, kartu užimdamas abiejų brolių Nijolio ir Fredžio vietą, taip pasisavindamas visą motinos meilę. Jis perima abiejų brolių savybes – kūrybiškumą ir šaltakraujiškumą. Redas gali būti interpretuojamas kaip Albano nesąmoningumo dalis. Jo figūra tarsi liudijama, kad Albanas kaltas dėl Moinos mirties: pirmiausia dėl to, kad joje ieškojo Metelelės, tikėjosi ją susigrąžinti, antra – kad nusikalto draudimui vien trokšdamas draudžiamo (pasak Freud, galvoti ir daryti psichikoje nesiskiria).

Sapne „bausmė taip pat yra noro patenkinimas, – tik kito, cenzūrą atliekančio asmens noro“²¹³. Aradija tampa eroso varos potraukių išpildymu, bet kartu bausme už šiuos troškimus. Vitimiras teigia Aradiją atiduodąs Albanui („Ji tik manęs klauso, o norėčiau, kad taptų verge. Tavo verge.“ (SS, 277), tačiau nutinka priešingai. Albano ir Moinos santykiai ir vaidmenys haliucinacijoje apverčiami. Vyras, geidęs Moinos, savo potraukius tramdė ir geismą nukreipė į „vienkartines“ moteris. Haliucinacijoje jis tampa geismo objektu – stengiasi patenkinti Aradijos poreikius, tačiau, kaip Moina negalėjo atsiliepti į jo erosą, taip ir jis nepajėgia patenkinti Aradijos. Aradija dažnai išeina medžioti kitų vyrų – elgiasi kaip Albanas „Moinos periodu“, be to, apie ją, kaip apie Albaną tuo metu, sklinda gandai: „Apie jos beprotiškus seksualinius nuotykius, matyt, žinojo visas miestas.“ (SS, 238) Apsiverčiama normalaus vyro sąvoka: Albanas šia fraze pateisino savo

²¹¹ *Ten pat*, 119.

²¹² *Ten pat*, 121.

²¹³ *Ten pat*, 228.

seksualinius nuotykius su vis kitomis moterimis, o susipažinęs su Aradija teigia esąs normalus vyras, todėl jo seksualinis pajėgumas ribotas, ne toks, kokio reikalauja nimfomanė.

Aradija yra negraži fiziškai (be grimo jos veidas „apmaurijęs, duobėtas, stačiai darkus savo bjaurumu“ (SS, 465), atgrasi ir baugi savo asmenybe, bet kelianti geismą. Patologinę trauką galima sieti su apatija, „būtina streso ir suirutės laikotarpiu“²¹⁴. Apatija Albaną apima po Moinos ir Igernos netekties. Pasak May'aus, „senkant vidiniam gyvenimui, nykstant jausmams ir didėjant apatijai, žmogui negalint turėti įtakos kitam žmogui ar net iš tikrųjų jo *paliesti*, smurtas pratrūksta kaip demoniškas kontakto poreikis, pamišusi vara verčia liestis tiesiausiu įmanomu būdu“²¹⁵. Haliucinacijoje pildosi visi nesąmoningi Albano troškimai, neištumti civilizacijos nustatytų normų, priartėjantys prie tanato – sumišę su agresija, smurtu, Sade'o pabrėžtu absoliučiu žiaurumu²¹⁶. „Filosofijoje buduare“²¹⁷ Sade'as skatina atsakyti jausmų. Bejausmiškumas – vienas iš Sado sindromo komponentų. Į haliucinacijos pasaulį persikėlęs Albanas nebekalba ir nebemąsto apie erosą kaip dvasios ir kūno vienovę. Čia egzistuoja tik seksualumas, libido, kur kitas asmuo suvokiamas ne kaip asmenybė, o tik kaip instrumentas aistrai patenkinti²¹⁸ – toks Aradijai yra Albanas. Haliucinacijoje, kaip Sade'o kūrinuose, „žmogus traktuojamas išimtinai kaip fiziologinių malonumų gamybos mašina“²¹⁹. Audronė Žukauskaitė išskiria postmoderniam menui būdingą „smurto ir erotikos susiliejamą, seksualinės prievartos ir bet kurį smurtinį veiksma lydinčio erotinio svaigulio sumišimą“²²⁰ ir tai vadina „brutalumo poezija“, žyminčia „troškimą peržengti simbolinę geismo struktūrą ir anapus jos atrasti tai, kas *tikra* – mirtį ir mirties įsteigtą malonumą“²²¹. Albano haliucinacijoje artėjama prie šio *tikrumo* – prie grynujų eroso ir tanato varų.

Aradija įkūnija id srities veikimą, eroso ir tanato varas, neištumiamą ir nesublimuojamą libido energiją – visus Albano įsisąmonintus ir nesąmoningus troškimus. Jai priskiriamos Mickūno įvardytos libido savybės: „taisiklių nepaisantis, betikslis, niekada nepatenkinamas, įvairias seksualumo formas įgaunantis liejimasis“²²², „išsekęs ir patenkintas libido pasiekia pasyvų, neveiklų, mirtiną būvį, o erosas, kaip nuolatos atsikurianti galia ir aistra, išgelbėja libido nuo prapulties“²²³. Vienas argumentų yra tai, kad pasitenkinusi Aradija tampa neveikli, pasyvi, apmiršta: „Jos kūnas lavoniškai atšalo, suglebo visi raumenys, sąnariai, oda tapo tarsi ne žmogaus, o nupešto

²¹⁴ May, 2010, 39.

²¹⁵ *Ten pat*, 36.

²¹⁶ Kessel, 2009, 133.

²¹⁷ Marquis de Sade, *Filosofija buduare*, vert. Vitalija Malinauskienė, Vilnius: Lege artis, 1994.

²¹⁸ Kessel, 2009, 133.

²¹⁹ Stoškus, 2013.

²²⁰ Žukauskaitė, 2005, 166.

²²¹ *Ten pat*.

²²² Mickūnas, 2010, 102.

²²³ *Ten pat*, 105.

paukščio dvėselienos, nuėjo visa baisiomis ruplėmis.“ (SS, 329) Tačiau po kurio laiko Aradija vėl pajunta geismą ir ieško, kas jį patenkintų – erosas prikelia libido.

Bataille'us teigė, kad nėra draudimo, kurio nebūtų galima peržengti²²⁴. Ši teiginį romane iliustruoja Aradija ir visa jos šeima: Aradija peržengia su seksualumu susijusius draudimus, Redas – su žmogžudyste, Vitimiras – krikščionyste (užsiima okultinėmis praktikomis). Vitimiro šeima yra visiškai priešingybė to Albano, kuris dėl visuomenės normų išstūmė geismą Moinai. Haliucinacijoje realizuojami visi nesąmoningi Albano troškimai.

Pasak Freudo, melancholija, kaip ir gedulas, „po tam tikro laiko praeina, nepalikdama apčiuopiamų šiurkščių pokyčių“²²⁵. Rodosi, kad su haliucinacija baigiasi ir Albano melancholija. Iš užsienio grįžus Nijoliui ir parsivežus Emblą, prasideda kliedesiu grįstas Albano bandymas įsitvirtinti fizinėje tikrovėje. Iki tol Albano santykiyje su Nijoliu nematyti jokių neigiamų atspalvių, pabrėžiama meilė jam, žavėjimasis brolio vaizduote. Albano požiūris į brolių pasikeičia po haliucinacijos. Šį pokytį galima interpretuoti kaip išstumto pavydo prasiveržimą: gimus Nijoliui, Albanas ėmė pavydėti jam motinos, dėmesį nuo iki tol jauniausiu vaiku buvusio Albano nukreipusios į kitą, jaunesnį vaiką. Išstumtas pavydas prasiveržia Nijoliui grįžus po Albaną ištikusią nelaimių. Jaunėlis išryškina jūdvių skirtumą – visos Albano mylėtos moterys mirusios, o brolis atrodo laimingas su Embla. Albano santykis su Nijoliu tampa ambivalentiškas: jis jo ima nekęsti („suvokiau, kad prieš mane sėdi ne brolis, o pats baisiausias priešas“ (SS, 379), bet kartu nori užimti jo vietą, būti juo: „Po mūsų lazdynu, prie kviečių lauko, išvydau Emblą. Aš buvau Nijolis.“ (SS, 390) Albanas tarsi susilieja su broliu ir pats save ima įvardyti kaip „Aš-Nijolis“ (SS, 391) Brolio moteris Embla tampa Albano siekiamybe, su ja jis planuoja sukurti šeimą ir pagaliau rasti ramybę ir pastovumą.

Staigią eroso projekciją į Emblą galima įvardyti Freudo terminu – manija, kuri yra triumfo jausmas, atsiradę tikslai ar kitokie iškrovos būdai, kai ego nesupranta, „ką jis nugalėjo ir dėl ko triumfuoja“²²⁶. Freudas daro išvadą, kad „manijos atveju Ego, matyt, bus įveikęs objekto netektį (arba gedulą dėl netekties, arba gal patį objektą), ir visa atgalinių ryšių sanauja, kurią skauda melancholijos kančia buvo išsunkusi iš Ego ir prikausčiusi prie savęs, dabar gali būti panaudota. Manijos apimtas pacientas <...> kuo aiškiausiai demonstruoja savo išsivadavimą nuo objekto, dėl kurio kentėjo, nes lyg išbadėjęs leidžiasi į ryšius su naujais objektais.“²²⁷ Turint omenyje, kad jauniausias vaikas šeimoje Nijolis Albanui yra motinos dėmesio grobikas, atimti iš jo Emblą reiškia atsiimti motiną, jos dėmesį, meilę. Embla tampa motinos substitutu, dėl to, Nijoliui išvykus, Albanas nieko nelaukdamas siekia ją pasisavinti.

²²⁴ Bataille, 1986, 63.

²²⁵ Freud, 1999, 26.

²²⁶ *Ten pat*, 29.

²²⁷ *Ten pat*.

Reikia pabrėžti, kad ši moteris nėra kiek nepanaši į jau aptartas Albano moteris: „Egzistavo visos moterys ir buvo Embla.“ (SS, 389) Ji veikia primena ne gyvą, geidžiamą ir geidžiančią moterį, bet medį – tokią ją sakėsi pirmiausia regėjęs Nijolis. Albanui taip ir nepavyksta išvysti „nors menkiausio jos sielos kraštelio“ (SS, 397), jis mato tik raumeningą gimnastės kūną, kuriame „seksualumo buvo tiek, kiek žvirblyje erelio jėgos“ (SS, 399). Embla – ne erosą žadinanti moteris, o tik iš brolio atsiimamas objektas.

Sužinojęs, kad Embla laukiasi, Albanas visą erosą nukreipia į kūdikį. Erotinis ryšys sustiprėja dar labiau, kai gimsta mergaitė, kurią Albanas pavadina Moina, ir kartu visiškai užgęsta, kai dukra po savaitės miršta. Su dukra dingsta ir bet kokia eroso projekcijos galimybė: „Moina numirė visiems laikams.“ (SS, 432) Albanas bando išlaikyti eroso projekciją („Iš menkiausių dalelyčių dar bandau sudėlioti mylimą moterį.“ (SS, 435), tačiau justi, kad jis pasiduoda: bandoma užsimiršti dirbant („negeidžiau kitos moters, stačiai nustojau jomis domėtis, vien viską išsunkiantis darbas“ (SS, 443), o fizinėje tikrovėje vis dažniau atsiranda haliucinacijos nuotrupų. Jose nesąmoningai priešinamasi suvokimui, kad mylimosios netekta visiems laikams: „Kažkokie alaviniai žmogeliai naktį išlipdavo iš veidrodžių – su skrybėlėmis, ilgomis nosimis, įkyriai šmirinėdavo po namą, bandydami į buvusį Moinos kambarį įtempti baldus, panašius į mažas skulptūreles“ (SS, 443).

Netrukus po dukters netekties miršta motina. Patyręs dvi traumines artimųjų mirtis ir netekęs Emblos (Nijolis ją išsiveža), Albanas vėl grįžta į haliucinaciją: Vitimiras praneša, kad Albano tėvų namus padegė ir taip motiną nužudė Aradija, keršydama, kad buvo iškeista į Emblą. Vyras vėl pasijunta apkaltintuoju (šįkart įsivaizduoja, kad Nijolis kaltina jį dėl motinos mirties). Jaučiama kaltė dėl bandymo tapti kitos šeimos nariu: Albanas siekė kurti šeimą su Embla, taip išduodamas motiną – jeigu ne santykiai su Embla, motina būtų gyva. Siekdamas išstumti kaltę ir vėl panirti į haliucinaciją, Albanas leidžiasi ieškoti Vitimiro namo, tačiau vietoj prieglobsčio randa tvartą: „nė ženklo, kad čia kada gyventa žmonių, lyg būtų man pasivaidenę“ (SS, 458).

Fizinė tikrovė nuo haliucinacijos buvo atskirta erdvėmis – nei vienas haliucinacijos veikėjų nesilankė Albano namuose, jie veikė tik Vitimiro name ir mieste. Romano pabaigoje Aradija pasirodo ant Albano slenksčio. Fizinė tikrovė ir kliesys susijungia, Albanas suvokia prarandą sveiką protą: „Aradija peržengė mano namų slenkstį, ji čia – aš pats įleidau. Per vėlu. Nesustabdysiu to, kas neišvengiama.“ (SS, 465) Svarbu pastebėti, kad Albanas pabrėžia *pats* ją įleidęs, tai galima interpretuoti kaip sąmoningą pasirinkimą iš fizinės tikrovės persikelti į kliesę, taip išstumiant psichiką dirginantį konfliktą ir nesąmoningai atsiduodant superego haliucinacijoje kuriamai bausmei.

Išvados

Jolitos Skablauskaitės romanų „Brudenis“ ir „Sado sindromas“ pagrindinių veikėjų vyrų analizė leidžia pagrįsti eroso temos svarbą pasirinktuose kūrinuose. Remiantis eroso samprata, dėstomų Algio Mickūno studijoje „Summa erotica“, Michelio Foucault „Seksualumo istorijoje“ ir Sigmundo Freudo psichoanalizėje, palyginimu, darbe erosu laikyta meilė gyvenimui ir *kitam*, taip pat sublimuota meilė menui ir žinojimui. Erosas reiškiasi ne tik kaip seksualumas, bet atsiskleidžia kaip jėga, apimanti kūno ir sielos vienovę.

Analizėje didžiausias dėmesys skirtas eroso projekcijoms į kitą žmogų. Brudenio aistra nukreipta į vieną asmenį ir gauna atsaką, Albano erosas atsako ieško ne vienoje moteryje, bet jo nesulaukia. Vyrai laikosi patriarchalinio požiūrio ir visas, net ir mylimas moteris laiko eroso objektais: Brudenis pabrėžia, kad Jovasė buvo jam sukurta ir atiduota, o Albanas apie Moiną kalba kaip apie vertybę, kurią yra įsigijęs.

Brudenį ir seserį Jovasę jungiantis erosas apima ne tik kūną, dvasią, bet ir aplinką, veiklą, veiksmus, pasirinkimus. Į kitas dvi moteris – Maudą ir Kordeliją erosas neprojektuojamas. Pirmojoje pabrėžiamas kūniškumas, antrojoje – kūrėjos dvasingumas. Žvelgiant iš psichoanalizės perspektyvos, Brudenio meilės Jovasei vaizdavimas atitinka Freudą aprašytą narcisizmą: sesuo mylima kaip *kitas* ir kaip aš pats, įprastai į ego ir objektinį skaidomas libido narcisizmo sąvokoje susilieja.

Eroso projekcijų socialumui atskleisti svarbios incesto ir transgresijos sąvokos, žyminčios visuomenės, kultūros nubrėžtas ribas ir jų perkėlimą. Pabrėžiama pagoniškoji Brudenio tapatybė implikuoja, kad šiuolaikinėje visuomenėje įtvirtintas incesto draudimas jam negalioja, tačiau vis dėlto incestas slepiamas. Tai leidžia teigti, kad transgresija romane tik dalinė.

Albano dvilypumui suprasti svarbūs vardai ir priklausymas dviem tikėjimams: krikščioniškajam, kurio vertybių puoselėtoja yra motina, vadinanti jį Bernardu, ir pagoniškajam, siejamam su tetos jam duotu Albano vardu. Skilimas atsikartoja psichikoje, id ir superego konflikte: eroso vara kursto geismą motinai ir nepilnametei Moinai, o idealusis aš santykius draudžia. Ego pasitelkia gynybos mechanizmus. Geismas Moinai sublimuojamas į kūrybą – iš neišauklėtos, įžūlios paauglės Albanas planuoja sukurti rafinuotą moterį (Pigmaliono mitas), ir nukreipiamas į ateitį – vesti Moiną, jai sulaukus pilnametystės (projekcija ir racionalizavimas). Draustinas geismas motinai išstumiamas ir perkeliamas į moteris substitutus: Metelelę, Moiną, Emiliją, Igerną. Visos moterys įsirašo į vieną to paties likimo – mirties – liniją. Albano eroso objektų pasirinkimo vaizdavimas atitinka Freudą būtinybę kartoti: ankstyvojoje paauglystėje jis patiria haliucinaciją, kurioje atlieka lytinį aktą su motina. Patenkinus erotinį geismą, aistra objektui nuslopsta, psichikoje pasiektas geismas miršta.

Trečiojoje darbo dalyje, pasitelkus gedulo ir melancholijos sąvokas, analizuojamos protagonistų reakcijos į mylimųjų netektį. Gedulas – normali reakcija, išgyvenama Brudenio, kuris ilgainiui apsiranta su netektimi ir erosą nukreipia į kūrybą. Albanas melancholijos, reiškiančios liguistą reakciją į netektį, savijutos sutrikimus, neįveikia, sąmonė nustelbiama haliucinacijų. Haliucinacijos, remiantis Freudo sapnų aiškinimu, interpretuojamos ketveriopai: kaip be projekcijos likusio eroso sublimacija, kaip gynybos mechanizmas nuo psichikos dirginimo (trauma dėl Moinos mirties), kaip bausmė už geidimą draustino ir kaip nevaldomas eroso varos potraukių tenkinimas.

Etinį eroso vaizdavimo aspektą išreiškia kaltės ir bausmės motyvai. Pirmiausia klišės paslėptajame turinyje įskaitomas Edipo kompleksas. Albanui priskiriami du vaidmenys – sūnaus ir žudiko. Jis nesąmoningai prisiima kaltę dėl Moinos mirties ir nesipriešina superego skiriamai bausmei. Haliucinacijoje priartėjama prie grynųjų eroso ir tanato varų, netramdomų nei išorinių, nei vidinių instancijų. Į tanato varą, sadizmą ir Marquis'o de Sade'o kūrybinį palikimą nukreipia romano pavadinimas „Sado sindromas“. Sade'o rašiniuose deklaruotas eroso varos nevaržymas, visuomenės primestų draudimų nepaisymas matyti Albano haliucinacijoje, kurioje eroso vara įkūnijama nimfomanės Aradijos, kurios kūnas po geismo patenkinimo apmiršta, tačiau po kurio laiko vėl prisikelia toliau tenkinti geismus. Tanatas – mirties, agresijos, destrukcijos vara – iš priešybės virsta eroso komponentu.

Dėl magistro darbo apimties nepakankamai dėmesio skirta eroso sublimacijos – meno temai, kuri Skablauskaitės romanuose labai svarbi: Brudenis yra rašytojas ir dailininkas, Albanas – interjero menininkas, įdomus poetės mistikės Kordelijos paveikslas. Nepaliesta ir transgresijai svarbi sakralumo tema: romanuose daug nuorodų į okultizmą, Albano vidinių konfliktų priežastis – kova tarp krikščioniškosios ir pagoniškosios tapatybės pusių.

Magistro darbe užsiminta, kad eroso ir tanato varos kartais susimaišo, jų veikimo ribos persipina. Darbe daug dėmesio tanatui neskirta, todėl išsami jo analizė visapusiškai atskleistų Skablauskaitės romanų savitumą. Analizuoti tik du paskutiniai rašytojos romanai. Likusių romanų analizė leistų atskleisti eroso ir tanato varų raiškos tendencijas nuo ankstyvosios iki vėlyvosios Skablauskaitės kūrybos ir galbūt pagrįstą hipotezę, kad vėlesni rašytojos romanai tampa fragmentiškesni, tamsesni ir atviresni dėl eroso ir tanato varų išlaisvinimo ir sudėtingesnių įprasminimo būdų.

Literatūra

Šaltiniai

Skablauskaitė, Jolita, *Brudenis*, Vilnius: Vaga, 2006. (B)

Skablauskaitė, Jolita, *Sado sindromas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010.
(SS)

Mokslinė literatūra

1. Allison, David B., „Transgression and the Community of Sacred“, *The Obsessions of Georges Bataille: Community and Communication*, ed. Andrew J. Mitchell, Jason Kemp Winfree, New York: Sunny Press, 2009.

2. Argentieri, Simona, „Incest Yesterday and Today: from Conflict to Ambiguity“, *On Incest: Psychoanalytic Perspectives*, ed. Giovanna Ambrosio, London: Karnac Books Ltd., 2005, elektroninė knyga.

3. Barthes, Roland, *Meilės diskurso fragmentai*, vert. Jurgita Katkuvienė, Greta Štikelytė, Vilnius: Žara, 2016.

4. Barthes, Roland, *Sade, Fourier, Loyola*, trans. Richard Miller, Berkley and Los Angeles: University of California Press, 1989.

5. Bataille, George, *Erotism: Death and Sensuality*, trans. Mary Dalwood, San Francisco: City Light Books, 1986.

6. *Behind the name*, prieiga internete <http://www.behindthename.com/name/bernard>, žiūrėta 2017 03 09.

7. Couturier, Maurice, *Nabokov's Eros and Poetics of Desire*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014.

8. Daugirdaitė, Solveiga, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai: Moteriškumo reprezentacija naujausioje lietuvių moterų prozoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.

9. Daujotytė, Viktorija, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001.

10. Kessel, Marc de, *Eros and Ethics: Reading Jacques Lacan's Seminar VII*, trans. Sigi Jötkandt, New York: State University of New York Press, 2009.

11. *Encyclopædia Britannica*, prieiga internete <https://www.britannica.com>, žiūrėta 2016 10 24.

12. Ewans, Dylan, *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*, London, New York: Routledge, 2006.

13. Foucault, Michel, *Seksualumo istorija*, vert. Nijolė Kašėlionienė, Renata Padalevičiūtė, Vilnius: Vaga, 1999.
14. Freud, Sigmund, „Group Psychology and the Analysis of the Ego“, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XVIII (1920-1922): Beyond the Pleasure Principle, Group Psychology and Other Works*, 1-283, trans. James Strachey, London: The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, 1955.
15. Freud, Sigmund, „Leonardo da Vinci and a Memory of His Childhood“, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume IX (1910): Five Lectures on Psycho-Analysis, Leonardo da Vinci and Other Works*, trans. James Strachey, London: The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, 1957.
16. Freud, Sigmund, „Lybidian Types“, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XXI (1927-1931): The Future of an Illusion, Civilization and its Discontents, and Other Works*, trans. James Strachey, London: The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, 1961.
17. Freud, Sigmund, *Anapus malonumo principio*, vert. Antanas Gailius, Vilnius: Vyturys, 1999.
18. Freud, Sigmund, *Įvadas į psichoanalizę*: Paskaitos, vert. Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Vaga, 2009.
19. Freud, Sigmund, *On Narcissism: An Introduction*, 1914, elektroninė knyga, prieiga internete <http://www.sigmundfreud.net/on-narcissism-pdf-ebook.jsp>, žiūrėta 2017 02 20.
20. Freud, Sigmund, *Totemas ir tabu: Kai kurie sutapimai laukinių ir neurotikų psichikos gyvenime*, vert. Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Vaga, 2010.
21. Gifford, Paul, *Love, Desire and Transcendence in French Literature: Deciphering Eros*, Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 2005.
22. Gražytė-Maziliauskienė, Ilona, *Idėjų inventorių*: Literatūros kritika, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
23. Grunau, Simonas, „Prūsijos kronika 1529“, *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II, XVI amžius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
24. Herodotus, *The History of Herodotus*, Volume 3, trans. George Rawlinson, New York: D. Appleton & Company, 1860, 7, prieiga internete <https://archive.org/details/historyofherod03hero>, žiūrėta 2017 02 07.
25. Hobson, J. Allan, *Dreaming: An Introduction to the Science of Sleep*, New York: Oxford University Press Inc., 2002.
26. Horney, Karen, *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*, vert. Irena Jomantienė, Vilnius: Apostrofa, 2004.

27. Jasevičienė, Angelė, „Pamėkliška Jolitos Skablauskaitės Sodoma ir Gomora“, *Naujoji Romuva* 3, 2010.
28. Jenkins, Chris, *Transgression*, London, New York: Routledge, 2003.
29. Jonkus, Dalius, „Erosas ir filosofija“, *Kultūros barai* 9, 2010, 106.
30. Kelertienė, Violeta, *Kita vertus...: Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2006.
31. *Latin Dictionary & Grammar Resources*, prieiga internete <http://latin-dictionary.net/definition/2476/albus-alba>, žiūrėta 2017 03 09.
32. May, Rollo, *Meilė ir valia*, vert. Visvaldas Legkauskas, Vilnius: Vaga, 2010.
33. Mallet, Shelley, „Understanding Home: A Critical Review of the Literature“, *The Sociological Review* 52, 2004.
34. Markevičiūtė, Vaiva, *Erdvė Jolitos Skablauskaitės romanuose: Bakalauro darbas*, Vilniaus universitetas, 2015.
35. Marquis de Sade, *Filosofija buduare*, vert. Vitalija Malinauskienė, Vilnius: Lege artis, 1994.
36. Melma, Charles, „Name-of-the-Father“, *International Dictionary of Psychoanalysis*, ed. Alain de Mijolla, USA: Thomson Gale, 2005.
37. Mickūnas, Algis, „Erosas ir mitas“, *Baltos lankos* 7, 1996.
38. Mickūnas, Algis, *Summa erotica*, Vilnius: Apostrofa, 2010.
39. Milkevičius, Emilis, „Erosas be dvasingumo aureolės“, *Metai* 12, 2010.
40. „Namai ir benamystė literatūroje. Literatūrologai Viktorija Daujotytė, Regimantas Tamošaitis, filosofas Arvydas Šliogeris, kultūrologas Vytautas Rubavičius“, *Metai* 6, 2008, <http://www.tekstai.lt/index.php/tekstu-naujienos/492-2008-nr-6-birzelis/3397-namai-ir-benamyste-literaturoje.html>, žiūrėta 2017 05 10.
41. Ovidijus, *Metamorfozės*, vert. Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1979.
42. Peron, Roger, „Incest“, *International Dictionary of Psychoanalysis*, ed. Alain de Mijolla, USA: Thomson Gale, 2005, 803–804.
43. Pociūtė, Rima, *Modernizmas lietaus šaly*, Vilnius: Homo liber, 2006.
44. Ragaišienė, Irena, „Pelkė Jolitos Skablauskaitės ir Silvijos Plath kūrinuose“, Irena Ragaišienė, Vijolė Višomirskytė, Indrė Žakevičienė, *Ekokritikos akivarai*, Kaunas: Profesoriaus Broniaus Vaškelių literatūrinės komparatyvistikos centras, 2007.
45. Rapport, Nigel, Dawson, Andrew, *Migrants of Identity: Perceptions of Home in a World of Movement*, Oxford: Berg., 1998.
46. Ricoeur, Paul, *Egzistencija ir hermeneutika: Interpretacijų konfliktas*, sud. ir vert. Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 2001.

47. Ripskytė, Loreta, *Ir Kuisiuose galima parašyti knygą kaip plytą*, prieiga internete <http://skrastas.lt/?data=2014-11-28&rub=1146671142&id=1417102714>, žiūrėta 2017 05 10.
48. Rubavičius, Vytautas, „Transgresijos malonumas: Tapatumų vartojimas“, *Athena* 1, 2006.
49. Sereikaitė, Jolanta, „Erdvių ir vaizduotės sandūroje“, *Nemunas* 39, 2011.
50. Sofoklis, „Edipas Karalius“, vert. Antanas Dambrauskas, *Antikinės tragedijos. Eschilas, Sofoklis, Euripidas*, sud. Henrikas Zabulis, Vilnius: Vaga, 1988, prieiga internete http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LB00/Sofoklis._Edipas_karalius.LB5401.pdf, žiūrėta 2016 11 18.
51. Sprindytė, Jūratė, „Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose“, *Colloquia* 25, 2011.
52. Sprindytė, Jūratė, *Lietuvių apysaka*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.
53. Stoškus, Krescencijus, „Per ekstremalumą kultą – į „kultūrą“ be kriterijų (Pabaiga)“, *Metai* 12, 2013, prieiga internete <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/7371-krescencijus-stoskus-per-ekstremalumu-kulta-i-kultura-be-kriteriju-pabaiga?catid=755%3A2013-m-nr-12-gruodis>, žiūrėta 2017 05 16.
54. Suleiman, Susan, *Subversive Intent: Gender, Politics and the Avante-Garde*, Cambridge: Harvard University Press, 1990.
55. Tereškinas, Artūras, *Kūno žymės: Seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2010.
56. Tereškinas, Artūras, *Vyrų pasaulis: Vyrai ir žaizdos vyriškumas Lietuvoje*, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2011.
57. Vincent, Michel, „Narcissism, Primary“, „Narcissism, Secondary“, *International Dictionary of Psychoanalysis*, ed. Alain de Mijolla, USA: Thomson Gale, 2005, 1110.
58. Walsh, Richard, „Dreaming and Narrative Theory“, *Toward a Cognitive Theory of Narrative Acts*, ed. Frederick Luis Aldama, Austin: University of Texas Press, 2010.
59. Žukaiskaitė, Audronė, *Anamorfozės: Nepamatinės filosofijos problemos*, Vilnius: Versus aureus, 2005.
60. Žukauskaitė, Audronė, „Malonumo metastazės: psichoanalizė, etika, ideologijos kritika“, *Problemos* 56, 1999.

Summary

The present MA paper analyses Jolita Skablauskaitė's novels "Brudenis" (2006) and "Sado sindromas" (2010). The primary concern of this study is to examine the recent works of Skablauskaitė concentrating on still unexplored expression of eros from the male perspective. The objectives of the analysis are as follows: to discuss the projections of eros, the relationship between eros and cultural prohibitions, the protagonists' reaction towards the death of their lovers, the relationship between the eros drive and the psyche – consciousness and subconsciousness, id and superego, as well as the relationship between the eros drive and the thanatos drive. Based on the conceptions of eros presented in Algis Mickūnas' "Summa Erotica", Michel Foucault's "The History of Sexuality" and Sigmund Freud's psychoanalysis, eros is understood as the love for life and *the other*, as well as sublimated love for art and knowledge. The analysis reveals the peculiarities of the pictures of Brudenis and Albanas – the protagonists of the novels, finding themselves under the influence of the eros drive. The attention is also paid to the relationship between the identity of the aforementioned protagonists and the social norms. "Brudenis" stresses the importance of the pagan identity, thus the projections of eros, unconstrained by social taboos, develops a narcissistic nature. "Sado sindromas" deals with the conflict between the pagan and the Christian identities – following taboos and suppressing desires become the reason for a split personality. The choice of the objects of eros is determined by the Oedipus complex. In the case of Albanas, a forbidden desire for his mother is replaced by women-substitutes. All of the substitutes are united by the same fate – death. This choice corresponds to Freud's idea of the compulsion to repeat. Although the lover of Brudenis also dies, he manages to overcome his grief and to return to the physical reality, to sublimate the projectless eros. Albanas' melancholy, on the other hand, turns into hallucinations marked by his childhood memories, certain traits of the objects of eros, the desires of the eros drives, the sense of guilt invoked by the superego, and the need for punishment. The hallucinations are closely related to the pure drives of eros and thanatos, unrestrained neither from the inside, nor from the outside. The name of the novel ("Sado sindromas") refers to the drive of thanatos, sadism and the works of Marquis de Sade. The aforementioned hallucinations reflect Sade's ideas of the free drive of eros and the breaking of the social prohibitions. Thanatos, the drive of death, aggression and destruction, becomes one of the components of its opposite – the drive of eros. Since the extent of the present MA paper is limited, the topic of art as the sublimation of eros is not analysed in full, neither are the topics of transgression and sacrality. Not much attention is paid to thanatos, thus a more in-depth analysis would most probably reveal the uniqueness of Skablauskaitė's works. The analysis of the eros and the thanatos drives may prove the hypothesis that under the influence of the unrestrained drives the recent novels of Skablauskaitė became darker and more fragmented.